

260830

Minerva

1832.

Nyóltzadik évi Folyamat.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

HORAT.

MÁSODIK KÖTET.

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat.

1832.

MÁSODIK KÖTET.

APRILISZ, MÁJUSZ, JUNIUSZ.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

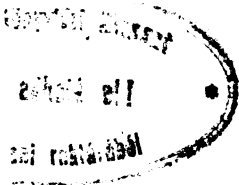
ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŪVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

F O G L A L A T.

Negyedik Füzet. — Aprilisz.

	<i>Lap.</i>
Szalai Gróf BARKÓCZY FERENCZ', Magyar-Orsz. Primás' 's Esztergomi Érsek' élet-rajza	245
1. Panasz a' Magyar-Zsurnálok kevés vóltáról. Egy Pesten lakó Magyar Nemes' levele egy Magyar-tudóshoz	257
2. Miként lettem Ügyvéd? Töredékek Szépvidéki életéből. (<i>Fogarassy János, Erdélyből</i>)	263
3. Felelet, némelly ragasztékos utóljáróinkról F. M. O. Minerva 1832-ik évi folyamata I-ső kötetében a' 14-dik szám alatt közöltetett észrevételekre. (<i>Némethy Pál.</i>)	277
4. A' Bérczlak. Szomorú-Játék, egy Felvonásban. (<i>Sz****n.</i>)	290
5. Külömbbfélék. — Eredeti-Mesék. — Közgyónás. — Az arany középszer. —	313

Ötödik Füzet. — Májusz.

6. A' Római Történetek' veleje. (<i>Folytatás S. K. J.</i>)	321
7. A' megbizonyításoknak (demonstratióknak) kútfejei, philosophusi ítélet alá vetve. (<i>Professor Szigethy Gyula Mihály, Erdélyből.</i>)	355
8. A' tudományokba bécsűszott fő-allatmány (primum principium) megrostálva. (<i>Szigethy Gyula Mihály Prof. Erdélyből</i>)	361

	<i>Lap.</i>
9. Missiós tudósítások. (<i>Szabó Nepomuk</i>)	367
10. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás.</i>) Harmintzegyedik Levél. (<i>S. K. J.</i>)	371
11. A' Dohány. (<i>Szabó Nepomuk</i>)	388
12. Eredeti Mesék. (<i>Varga János, S. Patakról.</i>)	393
13. Therésia' halálára. — Széphalom. — A' Zivatar. — Korváltozás. — (<i>Pataki János, S. Patakról.</i>)	395

Hatodik Füzet. — Június.

14. A' Magyar-nyelv' természetére; és abban a' szók' eredetére vezető értekezések. (<i>Szigethy Gyula Mihály, Prof. Székely Udvarhelyt.</i>)	401
15. Seneca' Gondolatjai a' haragról. (<i>S. K. J.</i>)	413
16. Polykletus' útazása, vagy Római Levelek. (<i>Folytatás.</i>) Harmintzkettedik Levél. (<i>S. K. J.</i>)	428
17. Hazai dicső emlékeztetések. Jurisics. — Keglevics. — Gyulay Pál. — (<i>N. Takácsi Horváth János</i>)	437
18. Abdallah és Balsora. Perza Történet. (<i>Fogarassy János Erdélyből.</i>)	443
19. Herder' emberiséget előmozdító Levelei'. (<i>Varga János Sáros Patakról.</i>)	451
20. Álomtalan éjtzaka. (<i>Hrabovszky Pál.</i>)	456
21. Dicső emlékeztetések. (<i>Ns. Takácsi Horváth János.</i>)	461
22. Szentgyörgyi István emléke' (<i>Cs. Ormós László S. Patakról.</i>)	465

SZALAI GRÓF
BARKÓCZY FERENCZ'

Ns. Magyar - Ország Herzegi - Primás' és
Fő - Cancellár' — Esztergomi Érsek'
életrajza.

Barkóczy Ferencz Zemplén Vármegyében Csicsván a' familia várában született. Az atyja csak ugyan Ferencz, a' kiról szállott reá mind a' nemesség, mind a' jószág, Ung-Vármegyének Fő-Ispányja volt; az anyja Gróf Vásonykői Zichy Juliána, ki is 18. gyermekei között, kiket e' világra szült, csak a' mi Ferenczünket szoptatta maga, mintha előre érzette vólna, hogy ezen gyermeke, kit a' többieknél fellyebb méltóztatott, egykor testvérjeit hírrel, névvel és méltósággal felyül fogja múlni. Még gyermek korában úgy tetszett, hogy Barkóczyt a' végzéseek papságra választották-el. Csak három esztendő gyermek korában egy igen nehéz és veszedelmes betegségbe esvén, az orvosoknak mindenféle orvosi szereik hasznaltalanok vóltak, minden órában terhesbb lett a' nyavalya, és elkerülhetetlen 's bizonyos volt halála! az esenkedő, szerelmetes és kegyes szülék látván, hogy az emberi segedelemhez

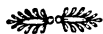

már bízni nem lehet, az Istenhez folyamodtak, és azt fogadták, hogy ha életben kedves gyermeköket megtartja, a' belső hivatalra szányják és szentelik. — Már az, akár a' volt, a' mit a' szabad gondolkozásuak esetnek vagy történetnek neveznek; akár az, hogy az Isten, a' minden jóknak adója, a' szüléknek Ő benne vetett bizodalmokat akarta megjutalmaztatni, elég ahoz: hogy kedves fiok attól az órától fogva kezdett jobban lenni szemlátomást, és az igaz lelkű szülék semmit nem késtek fogadástételök' tellyesítésével; — minekutánna a' szabad választást reá hagyták volna az ifjú Grófra, a' Petrinusok' Szerzetét választotta, és a' mellett minden időben állandóul meg is maradt. — Már gyermek korában olly éret elméjű volt, hogy esztendeit vagy korat kivévén, egyekben tökéletes férjfiú volt, úgy tettszet hogy őt a' természet is Papnak szülte. Még csak 7. esztendő volt, mikor már a' tudományokat szom. júhozó lelke' kívánságának kielégítése végett a' Kassai Akadémiába ment tanulni, és alig végezte el a' Humaniora Oskolákat szép előmenetellel, magát azonnal az Egri-Püspökség nevendék Pappjai száma közzé béiratta. A' Filozófiat tanulta 3 esztendeig Nagy-Szombatban olly szorgalmatossággal, hogy azon nem csak a' tudósok csudálkoztak, hanem maga VI-dik Károly Császár is felbuzdult azon, és néki Abbási aranylánczot ajándékozott. Barkóczy megakarván a' papi tudományokat is tanulni, azoknak megszerzése' végett Rómába, a' minden papi-tudomány' Fővárosába ment; itt 4 egész esztendő-kig tanult szorgalmatosan, és Hazájába vizsziatérven, az érdem' pályáján sebes lépésekkel előhaladt; egyik hivatalból másikra fellyebb

fellyebb emelkedett, míg nem végre a' Király-né' kegyelme, és a' maga tulajdon bölcsessége által a' legfőbb hivatalokra emeltetett.

Barkóczy még alig volt 24. esztendő, mikor az Egri-Püspök G. Erdődy Gábor őt Eger városa' Fő Plebánosának nevezte ki; hogy a' Papi-igazgatásnak módját az ő felvigyázása' alatt tanulja meg; és Barkóczy hivatalának terhét örömmel viselte; buzgó szívű lévén, kész szívvel véghez vitt mindeneket, a' mellyeket mások kénstelenségből is alig szoktak el végezni; sem kevélység, sem túnyaság meg nem akadályoztathatták őt hivatalos kötelességeinek tellyesítésében, és az ifjú Grófot csak abból lehetett megesmérni több tiszti társai felett; hogy ő azoknál szorgalmasabb, munkásabb és buzgóbb volt; mellyért őt Előljárói, nevezetesen a' Püspök G. Erdődy Gábor, barátságosan szerette, becsülte és gyakorta óhajtvá emlegette; bár csak neki Barkóczy követője lenne a' Püspökségben.

Barkóczy az Kathedrális Ekklesiá' Kánonokjává és az Ungvári kerület' Archidiákonosává lett, és mind ezen új hivatalos kötelességek' terhei is, őt feltüzelték és buzdították papi kötelességeinek tellyesítésére; az Isten' Ígénének hirdetésében olyan kifejezésekkel élt, a' mellyekből nyilván kitettség, hogy annak a' szent tudománynak igazsága felől a' mellyet hirdet, maga is tökéletesen megvan győzöttetve, és a' szerint igyekszik életét rendelni. Az Isteni titkokkal nagy tisztelettel bánt, és illendő vigyázással osztogatta ki azokat. Igyekezett azon, hogy minden halgatóit jól megösmérje, és a' dolog úgy hozván magával, azokon segítsen. A' betegek' látogatásában fáradhatatlan

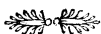
volt, és a' halálra ítéltteket is vigasztalta: szóval; jó példával ment elő az egész nyájja előtt.

Szép viseletének híre a' Király füleibe is elhatott, és VI-dik Károly az érdemek' igazi és nagy becsülője, azért e' fiatal Papot megkívánta jutalmaztatni. Az 1740. E. tehát Barkóczy az Esztergomi Fő-Káptalanba tétetett által; és minekutánna őt a' Király Szepesi Prépostá tette, és az Ekklésia által a' Püspökségre meghatározott alkalmas korát is elérte volna, őt az Apostoli Sz. Szék csak ugyan arra hívatalra ajánlotta is. Ott Tenagrai Püspöknek neveztek ki, és Egerben kenték fel, a' Mária Therezia megkoronáztatása előtt kevéssel; melly alkalmatossággal ő az Apostoli keresztet vitte a' Felség előtt, és a' Primásnak a' koronázás' ceremóniáiban segítségére volt; ez őt azután a' lelkiekben maga Vikáriusává, és a' Püspöki hivatalos kötelességekben képviselőjévé nevezte ki. De a' Királyné is nagyon kedvelte Barkóczyt, és bizott is tántoríthatatlan hívségéhez; 's okos bölcsességéhez, mellyet a' világ előtt meg is bizonyított, több kegyelmességeit osztogatván ki ő néki, és az által hasznos szolgálatokra kötelezván; nevezetesen 1743. a' Hét-szem. Tábla Assessorává és Státus titk. Tanácsossá nevezte őt; végre 1744-ben valóságos Egrí Püspökké tette, ki is következő esztendőben innepi fényes pompával Püspökké felkenettetett, és Heves Vármegye' Fő Ispánságába beiktattatott.

Barkóczy, Egrí Püspökségének 19. esztendei alatt, nyilván való jeleit, bizonyos próbáit, és erősségeit adta annak: minő buzgó, rendet szerető, istenfélő, kegyes, munkás és fáradhatatlan ember volt, igaz jó lelkiismerettel

gondosan felvigyázott az Ekklesiája' javára; az Egri és Szepességi Papság' elibe szép viselet' törvényeket szabott, és minden fertály esztendőben megkívánta, hogy az egész Megyében a' a' Főpapok adják bé a' Lelki-Pásztorok' magok viseletéről szoros feljegzéseiket.

A' literatúrát szerette 's nagyon vigyázott arra, hogy a' Papság' szíve és elméje nemesedjen, és a' bölcsességben öregedjen. Egerben egy Lyceumot építtetett az ifjú Clerus' számára, és abba tudós tanítókat állított. A' törvények' tanítását is bevitte, és esztendőnként 12 ifjakat, a' törvényekre maga költségén kitaníttatta, de a' mellett sok egyéb más tudósokat, és szegény tanuló ifjakat is bóldogított és segített. Azomban Hazáját is forró buzgósággal szerette, és szolgálta. Tudta ő azt, hogy az igaz keresztény Papnak, nem csak az a' kötelessége, hogy a' világi hatalmasságokért imádkozzon, és a' híveket 'a' Haza' szeretetére buzdítsa; hanem szükség hogy a' népnek jó példát adjon. Bizonyságai ennek, az általa épült sok szép Oskolák, és az ő Fő-Ispánysága alatt épült Vármegye-háza Egerben, a' mellyben ő a' Vármegye'-felsereglett Rendjeivel sok bölcs tanácskozásai által, mind a' felvigyázása alá bízott Heves Vármegye' javát, és boldogságát, mind pedig kivált azokban a' terhes és veszedelmes Burkus-háborúkban, a' nagy Thérézia Thronusának allandó és erős fennmaradására sok jó, hasznos, és foganatos rendelkezéseket tett. Sok ízben nagy vendégeket vendégelt ő meg, t. i. a' Szaksz kir. Herczegeket Albertet és Klemenst egynehány napokig Fejedelmi módon megvendéglette. Az 1749-ben Ekklesiák' visitatiója' alkalmával, Eperies várossának szép ki-

es mezein egynehány napokig mulatott kísé-
rőivel együtt, felvont csinos, pompás és gyö-
nyörű sátorok alatt, az öszszecsődült soka-
ságú nép szeme láttára ebédelt. De jólle-
het Barkóczy mint Egri Püspök fényes és
pompás Udvart tartott, mindazáltal, épen
koránt sem azért mivelte ő azt, mintha a'
világi jókban való dombérozásra valami nagy
hájlandósága lett volna, hanem istenfélő, ke-
gyes, jámbor életet élt; sőt ellenben oly ke-
veset gondolt a' földi jókkal, hogy minden esz-
tendőben bizonyos ideig a' Nazarénusok köz-
zé, kiket külföldről hitt Magyar-Országra,
Egerbe magánosságba húzta el magát a' világ-
tól. Ezeknek a' Barátoknak Klastromában
készíttetett ő maga számára egy Kriptát,
és abban egy fa-koporsót, a' mellyre ezek
valóban nem kevély szók voltak mettszve:
„Franciscus Barkóczy, indignus Epis-
copus Agriensis, esca vermium.“
Ezen a' borzasztó helyen szokott ő minden esz-
tendőben a' halálról, és az örökkévalóságról
való elmélkedéseiben mélyen bémerülve gon-
dolkozni; sőt még azt is feltette magában, hogy
minden világi méltóságairól lemond és a' Püs-
pökséget leteszi, életének végső napjait csen-
des magánosságban töltvén-el, hanem a' környül-
állások, és a' Magyar A. Sz. E. Ház' java azt
neki meg nem engedhették.

Barkóczynak a' Haza eránt tett sok
számos érdemei közzé tartozik az is, hogy ő
az 1752. és 1756. esztendőben, okos maga
viselete által a' Lengyelekkel, a' Szepességi 13
városokra nézve igen szép egyességre tudot
lépni. Több mint háromszáz esztendők foly-
tak le, mióta t. i. az említett városokat az

Anya-országtól elszakasztván, 'Sigmond Királyunk a' Lengyeleknek zálogba adta. Ez szolgált idővel sok villongásokra, vérengzésekre, és veszekedésekre adott alkalmatosságot annyira, hogy a' Szepességi lakosok sokszor kéntelenek voltak keserves panaszolkodásra fakadni, a' Lengyelektől szenvedett sok méltatlanság miatt.

Mária Therézia e' Tartományban is jó rendet kívánván béhozni, és alattvalóinak csendes bődögságokról gondoskodni, e' fontos dolog' végben vitelére Barkóczyt választotta ki az Országgyűlése, a' Királyné kívánságára, hogy ő végezze el az említett városok, és a' Lengyelek között régtől fogva harapódzó tüzes villongásokat. És valóban ezt a' szövevényes és csiklandós dolgot igen szépen és szerencsésen úgy el is tudta igazítani, hogy egyik félnek sem volt oka a' panaszolkodásra, a' mi édes Magyar Hazánkra pedig abból felette nagy haszon hárámlott. Az ő arra fordított fáradságtalan szorgalmatossága, és ennek a' fontos országos dolognak bölcs és szerencsés elintézése által nagy becsületet, hírt 's nevet szerzett magának Barkóczy nem csak Hazája' fiai, hanem még a' Lengyelek előtt is, a' kik őt mind Varsóban, mind pedig Krakkóban igen szívesen és nagy örömmel fogadták, tisztelték és becsülték.

A' Magyar Királyné is újjonnan megakarta kegyelmének és bizodalmanak jelét Barkóczy eránt bizonyítani, mind a' Vallás mind az Ország eránt viseltetett hívségeért. Az Esztergomi Érsekség 7. esztendőktől fogva üresen állott, és jóllehet az akkori terhes és költséges háború folytatására felette igen nagy szükség lett volna is, annak jövedelmére; mindazáltal a' nagy szívű Királyné ezen Fő-Papi nagy mél-

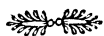

tóságra **Barkóczyt** emelte 1761-ben Május 13-kán, melly hivatalában XIII-dik Kelemen Pápa is megerősítette. September 21-dik napja volt az, a' mellyben, a' régi időben **Bakács** által épült Esztergomi Templomban a' **Bécsi Érse.** és **Kárd. Gróf Migazzi Kristóf** által; az **Érseki** palástal nagy pompával felékesítettett. Ugyan ekkor egyszers' mind **Esztergom Vármegyének Fő-Ispányjává** is neveztetett, és ebbe a' világi Méltóságába az akkori Ország-Palatinusa **Gróf Batthyán Lajos** által, innepi fényes pompával bé is állíttatott.

Barkóczy valamint **Egri Püspök** korában hivatalos kötelességében híven eljárta, úgy most is ez újjonnan nyert fényes hivatalában minden erejével azon igyekezett, hogy szoros kötelességének pontba megfeleljen. Kivált a' felvigyázása alá rendelt, és tőle függő papságot szorgalmasan intette szent hivataljok' illendő folytatására; és mikor látta, hogy híven munkálkodtak és teljesítették kötelességöket, mindenkor megdicsérte és megjutalmaztatta őket; a' lágy-meleg indulatúakat felbuzdította; elejekbe terjesztvén és szívökre kötvén, hogy az istenfélő kegyes Papnak példaadása, leghathatósbb eszköz a' népnek is, az isteni félelemre, a' felebaráti szeretetre, és a' Vallásra való buzdítására. E' végre az Úrnak szolgálatjára szánt ifjúság' nevelésére legfőbb gondját fordította; minek-okáért három, a' **Nagy Szombathit**, a' **Pázmány** által **Bécsben**, és **Szécsényi** által **Budán** fundált **Szemináriumokat** keze alá, az eddig volt felvigyázók' a' **Jésuiták** kezéből vissza vette, hogy a' maga egyenes felvigyázása alatt az ifjú Clerust, jobban, czélosabban neveltethesse, és alkalmatosbb **Lelki-tanítókká** formáltathassa.

— Az 1762-ben egy Canonica visitációt tartott, elébb ugyan az Esztergomhoz tartozó Nagy-Szombati Fő-Káptalant látogatta meg, a. u. a' Posonyi Káptalant, végre a' Szepesi Káptalant, a' melly szinte egy egész esztendeig tartott; mellynek elvégződése után, a' három megnevezett Káptalokban szoroson megparancsolta a' Chórusos imádságot tulajdon Decrétuma által, mellynek példájára azt egész Magyar-Országban bevették. A' Káték-hizmusi tanítást mindenfelé buzgósággal ajánlotta, és hogy a' Vallás' tisztaságát annál inkább megőrizhesse, az Anabaptisták' vagy újra keresztelkedők' felekezetét a' kegyes Királyné megegyezésével az Országból szerencsésen kiigazította.

De hivatalos kötelességének serény tellyesítése' mellett, ez a' nagy érdemű Prímás még arról is gondolkozott; mimódon tölthesse el életének napjait, legszebb, leghasznosabb és legidvességesebb munkálkodásokban, a' mellyek szívének és lelkének is legédesbb örömet és gyönyörűséget szerezhethnének. Mindjárt az Érsekségbe lett ülésével kezdett ő arról gondolkozni, hogy a' már majd két száz esztendőktől fogva, távol Nagy-Szombatban lévő Fő-Káptalant, maga régi és tulajdon helyére Esztergomba vissza kellene hozni; s' gondolattal nem elégedett meg; hanem cselekedettel is véghez vitte. A' volt t. i. az ő forró kívánsága; hogy mindeneknek felette Esztergomban, az Érsekek' Residentziáját, a' Káptalan épületjét is pompásan felépíttesse. Nagy kincs, és a' F. Udvarnak különös megegyezése nélkül az meg nem eshetett, de a' Királyné is soha egy igazságos kérését, és így ezt sem tagadta meg. — Az ő, és utánna következő Érsekek számára az Esztergomi-várat lakó helyül, nagy Kir. kegyelemmel által engedte; és hogy azt is megmu-

tassa a' Királyné, melly nagyra becsüli Barkóczyt, és hűséges, buzgó törekedéseit, egy gyöngyörű drága Mária képit küldött néki ajándécul, mellyet az Ő Felsége kedves és szerelmetes menyé, a' Pármai Herczeg Assz. Isabella, maga tulajdon kezeivel remekül festett, hogy azt Barkóczy az általa újonnan épüendő Főtemplomába ékességül függesztetné fel.

Öröm miatt repeső szívvel hozzá fogott Barkóczy 1762-ben ez építéshez; az egész Ország meghívattatott a' segedelmeskedésre, és néhány T. N. Vármegyék önkent ajánlották pénzbeli készségeket az újonnan épüendő Templomra: maga pedig a' Primás 100,000 Rh. forintokat szakasztott el esztendőnként jövedelméből annak számára; a' Dunán, Esztergom mellett repülő hidat készíttetett, az építéshez szükséges matériálék' makhinák és eszközök megszereztettek; 's alig takarodott ki az őrizet a' Várból, azonnal a' tornyok és bástyák szét bontatván, azoknak helyén a' fundamentomok' megvetésével együtt, bizonyos reménység nyújtatott a' Magyar-Hazának a' felől, hogy nem sok idő múlva, az Esztergomi hegyen egy olly gyönyörű Főtemplom fogna épülni, melly az Orzágnak nagy ékességére és fő díszére fogna szolgálni. — Ez a' kegyes szívű Fő-Pap, melly sok szép, nemes, és jó cselekedeteket vitt volna véghez, a' ki csak három esztendők alatt is olly csuda dolgokat hajtott végre, a' mellyek két századok' lefolyása alatt csak óhajtott buzgó kívánságok valának, ha a' Mindenható őt kedves Hazája számára, a' ki őt felette nagyon szerette, tovább is megtartotta volna. De, jeles feltételelyesítésének mindjárt első heves kezdetében, Bécsben 1765-ben Februarius' 19-kén megbetegedett, és a' tudós Orvosok' apolgotó gondos-

kodásaik' és szereik' ellenére is, soha abból többé felnem lábbadozhatott. Látván Barkóczy; hogy megoszlattatásához csak ugyan közelget, nagyon megindúlt és elszomorodott, nem azért, mintha ő az erős halálnak kemény koporsójától megfélemllett, vagy megrémült volna; hanem csak azért esett néki keservesen és fájdalmasan a' világtól való megválás, hogy dicsérettel elkezdett munkáját, az Isten Templomának felépítését elnem végezhetette. „Már látom“ — így szóllott keservesen sóhajtozván — az igaz ítéletű Isten méltatlannak ítélt engemet arra, hogy szent neve' tiszteletére e' szentséges Templomot elvégezhessem. A' volt pedig az én egyedül való kívánságom, és tellyes örömem is az lett volna; keményebb és súlyosabb próbára az Isten engemet ki nem tehetett, mint midőn kitanúlhatatlan akaratja szerint ezen szent feltételem végre hájtása előtt az élők' száma közzül kitöről. — — De légyen meg az ő szent akaratja; imádom igaz ítéleteit.

Áprilisben lehozatta magát Posonyba, úgy reménylven, hogy ott maga tulajdon Reszidentziájában jobb gondviselés alatt lehetne; de naponként terhesedven az ő betegsége, Junius 18-kán csak ugyan meg is holt, minekutánna három esztendőig viselte volna az Érseki méltóságot. Hídeg tetemei a' Posonyi Collegiat-Főtemplomban, a' szíve pedig Esztergomban temetődtek. Barkóczy valóban nagy és bölcs ember volt, sok jó és hasznos dolgokat cselekedett, mellyért mint Hazája, mind Királynéja szerették és becsülték.

Az már említett Méltóságos Hivatalokon kívül, a' Kir. 1762-ben őt mint a' tudományok' esméretes barátját, a' Tudományok' Fő-Protectorává nevezte ki Magyar Országban. 1764-ben pedig első Praelátusnak és Nagy-Keresz-

tesnek a' Sz. Istv. Magy. Kir. Rendjében. Sokszor kir. vérből származott nagy emberek látogatták-meg, nevezetesen halála előtt egy esztendővel három Koronás fejek : Mária Ther., Felséges Férje, és Fija voltak Po'sonyban vendégei. —

Mint Országos embert is becsülték Barkóczyt a' Hétsz mélyes - Táblánál, mellynek tagja volt, és a' Mélt. Kir. Helytartó-Tanácsnál, melly két Magyar Fő Törvény-székeknél 20. esztendőig munkálkodott a' Haza' javára. Midőn 1763-ban a' rémitő föld-indulás sok helyt, nevezetesen pedig Komáromban nagy károkat okozott volna, a' szerencsétlen lakosok között ottan gabonát, kenyeret, és pénzt osztatott ki, Posonyban és Egerben sok házi-szegényeket tápláltatott. Posonyban a' könyör. Barátoknál maga költségén két ágyakat tartott, és ugyan annyit az Ersébet Apácza Klastromban két beteg fejér személy számára. Egerben és Esztergomban könyvnyomtató műhelyeket állíttatott; a' Szepesi Prépostság' épületét meg nagyobbíttatta; az Érseki jószágokban, nem különben Keresztúrban, Ro'snyón, Érsek-Újváron Esztergomban, Posonyban s' a' t. sok szép épületeket tétetett. Posonyban a' külső városban új élés-házat építtetett, mellyhez sem nagyságára, sem erős, 's tartós, sem alkalmas voltára nézve fogható, az egész Magyar-Hazában nem találhatik. Heregen és Tardoson új Parókhiákat állíttatott, és tőke pénzel megajándékozta, a' Kemenczei Templom' építésére is szép summa pénzt testált. — De ki győzné mind előszámlálni rendel és névszerint mind azon jókat, a' mellyeket szerzett Barkóczy? Áldás hamvainak!

1.

Panasz a' Magyar - zsrnálok kevés vól-
táról. Egy Pesten lakó Magyar Nemes'
levele egy Magyar Tudóshoz.

Kedves Úr!

Nem régiben ezt olvastam egy Francia-
könyvben; a' világon, mint ez most kicsi-
nosodva van, nem lehet szerencsésebb embert
találni annál, ki tízezer forint esztendei jöve-
delemmel bir, 's a' polgári rendhez tartozik 's
városban lakik. Az egész világ ennek javára
és gyönyörűségére dolgozik. Az ő kedvéért a'
falusi parasztok mindennapon a' legszebb gyü-
mölcst vizsik a' piacra, a' szakácsok a' leg-
jobb ízű ételeket készítik 's mindenütt a' legal-
kalmasabb vendégfogadók építtetnek. Ha úta-
zik, mindenütt talál embereket és inasokat, kik őt
szívesen látják 's néki örömet szolgálnak.

Én ezt igen elhiszem, mert tapasztalásom-
ból igaznak találom. Születésemre nézve ugyan
magyar nemes vagyok; de Pesten lakván polgá-
rok között élek 's egyszer'smind a' Német-nyel-
vet is még jobban tudom mint anyanyelvemet.
Itt Pesten életem csupa néző-játékból áll; sokfé-
lét látok és hallok, 's valamit látok és hallok,
mind az örömet neveli 's úgy tetszik mintha
csupán én értem történnék. A' roppant nagysá-

gú szép épületek, mellyek mindennap emelkednek-fel 's a városnak egyéb szépítései, mellyekben szemeimet legeltetem, úgy tünnek előmbe mintha csupán az én gyönyörködtetésemre czéloznának.

De különösen nevelik örömeimet a' sok Német és Francia-újságok és egyéb időszaki írások; mert igen újság kívánó vagyok. Újság kívánásom kielégítése végett nem szükség Londonba, Bécsbe 's Pétervárra kurokat küldözöm, hogy megtudjam mi történik ezen városokban. Ha szintén a' hírek, mellyek az újságlevelekben 's egyéb zszurnálokban talátnak, nem mindenkor igazak is még is úgy elhiszem őket, mintha a' Szent Írásból vétettek volna, 's nem tudom ha hasonló esetben nem tennék-é úgymint az egyszeri Bécsi-gavallér tett, ki ép 's egészséges létére is lefeküdt ágyába, mivel egy újságban azt olvasta, hogy kitorött a' lába.

Természetem szerint a' lustaságra nagyon hajlandó lévén, legörömostebb' olvasom az olyan zszurnálokat, mellyekben új könyvek 's egyéb mesterségiművek ítéltettek-meg. Nem tudom hogyan élhettek a' Görögök és Rómaiak, kiknek efféle zszurnáljaik még nem voltak. A' kimíveltetés még akkor alaton léptsőn állott, aszszonyaik is kivált a' Görögöknél estve nem mentek nagy társaságokba, hol csak nem semmit sem tudtak mondani; 's azt hiszem, hogy akkor még a' módi tsetsemő korába volt, 'sa' jó ízlés, a' Literaturában még kevésre ment. Valóban miképpen lehetett akkor Euripidesnek, Sophoklesnek és egyebeknek munkáikról itélni? Azt hiszem hogy minden efféle dolgokról akkor a' társaságokban sok balgatagság mondott, 's hogy a' régiek' írásai mindaddig nem

ítéltettek-meg helyesen, míg zsrnálok nem voltak.

Mi, kik Pesten lakunk 's a' tudományokat szeretjük, ha németül tudunk, sokkal szerencsésebbek vagyunk, mint hajdan az Athéneiek és Rómaiak voltak; mi mindenkor találunk olyan embereket, kik helyettünk gondolkodnak. Én részemről nagyon örülök, ha meggondolom, hogy midőn valamely új theatromi játék, vagy más könyv jelenik meg, több rendbéli zsrnálok foglalatoskodnak annak kihirdetésével 's megítélésével. A' zsrnálok' írói elolvassák azokat helyettem, 's megmondják mit keljen felölök tartanom.

A' zsrnálokat olly igen jó dolognak tartom, hogy kivülöttök csaknem semmit sem olvasok. Egy író azt mondotta, hogy a' könyvekben mindent fel lehet találni; az én vélekedésem szerint ezt lehet a' zsrnálokról is mondani; én azokban mindent feltalálok, a' mit tudni akarok, mindent a' zsrnál-írók' szemeivel nézek, vélekedésimet az ő állításokhoz szabom, 's nagyon őrzöm magamat, hogy ne mondjak semmit is könyvökről, míg rólok a' zsrnálok ítéleteket meg-nem mondták. Már egy párszor úgy jártam, hogy valamely munkát dicsértem vagy aláztam, 's más nap nagyon elszégyeltem magamat, midőn láttam, hogy vélekedésem a' zsrnál-írók vélekedésével nem egyezett-meg. Ebből láthatja az Úr, hogy a' francia és német időszaki-írások' segítségével, elmém tökéletes nyugalomban marad, 's hogy e' részbeli örömeim semmi fáradságomba sem kerülnek. De azt is iökéletesen által láthatja az Úr, hogy én Pesten tízezer forint jövedelem mellett, több mint

egy tekintetben nagyon szerencsés ember vagyok.

Azonban mind e' mellett is egy nagy bajom van, 's egy nehéz kő nyomja szívemet. Születésemre nézve Magyar-nemes lévén, 's szép jószágot bírván, gyakran háborgattatom lelkesmérete által azért, hogy anyai nyelvemen keveset vagy csaknem semmit sem olvasok. Ezen nyugtalanságomat minduntalan nevelik némelly fiatal Magyar-hazafiak, kiktől imitt amott a' társaságokban, kivált az utóbbi esztendőkbén gyakran hallok keserves és csipős panaszokat az olyan Magyarok ellen, kik saját anyai nyelvekkel nem gondolnak, 's annak Literáturáját nem mozdítják elő. Én szeretek új könyveket, kivált a' mint már mondám időszaki írásokat olvasni; 's ha egyszer érette pénzt kell kiadnom, örömet adnám magyar-könyvekért és zsrnálokért; legalább igen szeretném, ha a' kávéházakban és olvasó-társaságokban, hol effélékhez ólcsón lehet férni, magyar havi írások tálatatnának. De mit tehetek én róla, hogy a' dolog nem úgy van. Tudtommal csak három időszaki-írás jelenik meg most Magyar-nyelven: a' tudományos Gyűjtemény, a' Felső-Magyarországi Minerva és a' Sas; fájdalom ezekben is csak nagyon ritkán találatnak könyvbírálasok; nem tudom azért e hogy Magyar-könyvek éppen nem lépnek napfényre, vagy egyéb okokból.

Illyen állapotban lévén, 's tudván hogy az úr könyveket szokott írni; illendőnek tartottam az urat azon kérésemmel megkeresni, hogy Magyar-nyelven egy olly zsrnált kiadni ne terheltecsék, mellynek olvasása által én, és a' hozzáam hasonlók, újság kívánásunkat kielégíthes-

sük. Bizonyossá teszem az urat előre is , hogy bennem egyik legbuzgóbb olvasóját fogja találni , ki tisztelettel vagyok

az Úrnak

igaz szolgája

B. D.

F E L E L E T.

Tekintetes Tábla-Biró úr!

Eppen egy folyó munka kiadásáról gondolkodtam , midőn az ur' levele hozzám érkezik , 's kevés híjja vala hogy szándékomat velem egészen abba nem hagyatá. Külömben is sokat küszködtem magammal , ha általjában tanácsos e időszaki-írások napfényre botsítani. Tudtam hogy a' Görögöknél és Rómaiaknál e'féle írások esmeretlenek voltak , 's még is ezen Nemzetek' Literatúrája a' tökélynek olyan lépcsőjére hágott , mellyet csudálnunk kell ; de elérni nem könnyen reménylhetünk. Láttam az újabb mívelt nemzetek' példájából , hogy nálók az időszaki írások sokakat , kik igaz tudósok lehetnek volna , a' szorosan tudományos foglalatosságtól elvont , 's fél-tudósokká tett ; sokakban pedig olly elbizottságot és maga meghittséget támasztott , mintha a' tudományokhoz értenének , holott nagyon együgyűek és tudatlanok. Vi'sgálódásaim által arra a' meggyőződésre is jutottam , hogy a' fél-tudósság nagyon veszedelmes dolog. Ezen kívül-

is az időszaki írások' káros voltáról nem keveset hallottam és olvastam. Minden okokra nézve nagy bizonytalanságban ingadoztam, mire határozom magamat említett szándékom eránt. 'S minthogy az ur levelét éppen akkor vevém, midőn ezen bizonytalanság tengerén hányattattam, csak kevésben múlt-el hogy szándékommal egészen fel-nem hagytam. Azonban meg kell vallanom hogy az ur' levele adott alkalmat a' dologról bővebben gondolkodnom, 's bővebb gondolkodásom után feltett szándékom mellett megmaradnom. Gondolkodásom egy felől tökéletesen meggyőzött arról, hogy az időszaki írások akármit és mennyit lehet is ellenek mondani, csakugyan a' Nemzet' külömbbféle rendei és karjai között a' kimíveltetésnek egy bizonyos nemét elterjesztik, és sok hasznos esméreket forgásba hoznak, másfelől pedig arra a' vélekedésre hozott; hogy a' jól intézett időszaki írások, leghathatóssabban gátolhatják azon károkat, mellyeket a' rosz könyvek okozni szoktak. Egyéberánt-is, ezt gondolám magamhoz, nem sokkal jobb e magyar nyelven valami e' félét és jót írunk, mint a' külföldi franczia, német más Zsurnálokat, mellyeknek olvasását nem akadályoztathatjuk, olvasni szerető Magyarainkon tovább is úgy uralkodni hagynunk mint eddig uralkodtak! 's mind ezen okok engemet arra határoztak-el; hogy némelly barátimmal együtt ha tulajdonképen zsurnált nem is, legalább egy folyó munkát botsássak közre, melly az olvasni szerető hazafiaknak kevés elmetöréssel hasznos mulatságot adjon. Azonban sajnálva előre látom, hogy Tábla-bíró ur' izlését nem fogjuk eltalálni, mert mi az olvasóktól egy kis gondol-

kodást is fogunk kívánni. Egyébiránt egész szí-
vemből kívánám, ha kívánságom tellyesed-
hetnék, hogy az ur azon szép szerencsájében mel-
lyel dicsekszik, 's méltán dicsekedhetik, ne csak
testi érzékeiről hanem okos lelkéről is gondos-
kodnék.

Ezen kívánságom mellett illendő tisztelet-
tel maradok

Uraságodnak

hű szolgája,

M. P.

2.

Miként lettem Ügyvéd?

Töredékek Szépvidéki életéből.

1.

Szép célra jutni, szép ott sok küszdés és izza-
dás, sok gond és fáradtság után

„az öröm poharat kedvtelve úritni.“

De addig a' baj ám, míg ide jutsz. Könnyű
nektek. Ti, kiket a' gond nélkül élhetés' kényten-

gerébe löke, az érdemre csak elvétve pislogó sors, kaczagni a' czélratórekvőt lihegő pályáján; mert Ti czéltalan is uszhattok a' puha gyönyörök' buborékaiba, hol mint a' kövér legelőn hizott ökör kicsit tünődtek, miért vagytok e' világon? — Nem így mi mostohább planéta alatt születtök! mi dolgozunk, míg ti alusztok; izzadunk, míg lágy pamlagon nyújtóztok; koplalunk, míg piskótával dobáljátok a' felétek kacsingó örömllyánt. Nekünk előre és jókor ki kell szabnunk a' kört, hol munkálnunk lehessen; a' czélt, mellyre siessünk, hogy dijkoszorút nyerjünk. Nektek mire a' koszorú? ez érdembére a' küszdőnek, 's sokszor, ah, milly tüskés és hervatag. Elég dij nektek; ha szédelgő gözgloriával környezi fejeteket a' dő'sölés' mámore, 's csömörült izlést költ szívetekben az untig hörpölt bájseprő. De mit bajlodom veletek. Ti nekem észte, én nektek gazdagságot nem adtunk. A' mindenség' alkatjában mindenikünkre szükség van. Eggyikünk sincs másnak akadályára a' levegő szívásban. 'S ha Ti néha fénypolczon ragyogtok, bár nincs mi kisugározzék saját fényetekből, az nem érdem, hanem vak szerencse' játéka, melly többször osztja kedvezéseit érdemteleneknek, mint olyyaknak, kik azt illőleg tudnák becsülni. Kezet ide! béke légyen közöttünk! —

„Csudálatos”, mondja itt Mezőhegyesy uram, „egy Prókátor akar békét!?” kötve higgyetek neki, mert reservatio mentalis lappang szavai alatt. Tudjátok mikép' imádkozék hajdan egy tiszt társa: *Domine Deus: suscita lites inter potentes, nunquam finientes, et bene solventes!* és még is békét ajánl? ez anyi, mintha mondaná: gyerünk perlódni!!! A' pert ugyan szívesbben senki nem akarhatja, mint az ügyvéd, M. Uram, de csak az ollyat, mellyért jól fizetnek. És nekem mi hasznomra lenne az olly per, mellyben magam lennék eggyik perlekedő fél, 's a'

gazdag jutalmi kamatot más vonná, 's mellyből még az a' síralmas ros is következhetne rám; hogy egy leendhető legjobb pártfogómtól fosztatnám-meg. Azért békét óhajtok köztem és köztetek, bár szeretném, ha minél több vizsgálódásra való okot gördítenétek egymás közzé, így jönne viz az ügyvédek malmára, 's talám — enyimre is! —

2.

Az iskolai élet' jelenései gazdag tárgyakat adhatnának vígjáték vagy guny-írónak. Látni az ifjú véralkatot ezer meg ezer különböző vegyületben és alakban nyüsögni, nem megvetendő látmány. Eggyik hévvel gyúl mindenre, mást Professzora' kurholásai sem tudhatnak buzdítani valami szépre. Ennek özönnel ömlik ajkairól a' víg tréfa, amaz még mosolygani is restel. Itt látsz egy plánkoholót észrontó számolásokkal a' jövődőről, amott egy jelenkor' gyermekét, ki nem gondol a' holnapi napra. Ez pontos kötelességei' teljesítésében, amaz nem örvendhet, ha vagy egyszer félre nem lépik. Hát a' tanítók közt mennyi millio külömbség van! Slendrián, új Systhema, rigorismus, világosult fő, papi átok, honni lélek, czudarság, tanítói szorgalom, béres munka, emberszeretet, boszszúvágy, szerénység, irigy dölyf 's t. illyek öszszegyülve harlequini tarkaságban lejtnek a' Profeszszori Collegatus felett. De tisztelet nektek, jó tanítók! kik embert neveltek a' társaságnak, polgárt a' hazának a' délczeg ifjúból; nagy nevetek méltó hálás tanítványi szívekben kelendő örök emlékre... Feledés' átka reátok, kik érdemellenül bitangoljátok a' tanítói széket, Ti ostorai a' hazának, öszszetapodói a' szüléi reménynek! — Meszsze ragad buzgolkodásom. Csak anyiban akarék szólni az iskoláról, mennyiben ben-

ne töltött éveim nem megvetendő töredékjét teszik élttem' rajzának, 's im' szint' egészen érinték gondatlan vonásaim. . . .

Boldog gyermek kor! benned lepke szárnyakon száll időnk. 'S még is reád és játékidra legkevésbé emlékezünk vissza. Egy felütött lapta után sokkal édesb esengés ragadja akkor szívünket, mint a' szerelmezt kedvelt lyánkája felé; 's milly öröm, ha vágytársaink elől kifoghatjuk. Az arany poros bogár bámész gyönyörködéseinknek szint' olly tárgya, mint a' pelyhes verébfiú, mellyért hősi elszántsággal mászó-k-meg a' magas csert. De ti észrevétetlen repültök-el gondtalan napok, 's nem tudjátok velünk elhitetni; hogy ez élet egy játék.

Iskoláskodásom' ideje alatt lesuhant gyermekéveim, idv nektek, ha mint egy szép álom néha körültem lebegtek, idv nektek, hogy ringatátok engem 's a' játék' paradicsomába, idv, hogy elmulátok, és én — még élek! —

3.

Mintha most is látnám, milly büszke, milly önnhitt valék, midőn a' Deák taláriszt felölthetém. Nem örvende úgy Róma' gyermeke a' virilis togának mint én e' köntösnek, melly jele vala, hogy a' gyermeki osztályból kikelve, felsőbb tudományok' halgatására az ifjak' sorába mentem-által. Akkor ugy hívém, hogy csak e' köntös különzi a' gyermeket az ifjútól; de nem soká maradék e' hitben, szívem, érzésem, hajlandóságaim, vágyaim, készségeim megannyi változásokat szenvedének. Most következék a' senkit és semmit számba nem vevő, semmivel nem gondoló időszak. Mint a' rekesz alól szabadult csikó, úgy szaguld most a' veszsző suhogást

többé nem rettegő ifjú, 's ha nincs egy rá okosan vigyázó szem; egy csapongásait észrevétlenül korlátolni tudó kéz, nem csuda, mi könnyen vágtat hanyat homlok veszedelemre. Tanító, ilyenkor légy valódi Mentora a' vérszemre kapott virgocznak, 's gondoskodásod sokkal veszélyesb szövevényektől menti-meg őt, mint a' millyenek közé bonyolódott volt Telemák Kalipszó' szigetében!

Szerencsémre e' kétes ponton, hol olly könnyű elbukni, bátortalan tartzkodásom, melly születésem oltá, egy volt kitetszőbb tulajdonaim közzül, megörze. 'S ha néha botlott is a' gabogyás ifjú, ez nem szándék' hanem könnyelműség' munkája vala. Tanítóim között egy „homo primae informationis“ (hogy az iskola' nyelvén szóljak) ezen gyöngeségi elsiklásokat hibáknak akará nézni, de gonoszt nem ismerő igyekezetemet fenytékkal el nem ölheté. Mi könnyű lesz vala a' remegő keblüt elijeszteni tudományos pályájáról, ha védül nem kelt volna a' barátság rényünk' őrangyala. Ennek biztatásai, apolásai derűre nyiták borúlni kezdett törekedéseimet, 's új erővel, vidúlt kebellet sieték oltani ismeretek utáni szomjamat. Hálás szívem egészszen a' barátságért égett akkor; 's mindent, ki csak feléje közelite, örömet ölele magához; de e' gondatlan barátságoskodás sok kedvetlen pillantatoknak leve szülője — sok család visszaélt jóságával — 's ah, néha még ott is, csalódott, hol legtöbb hűséget vélt. Kevésbe múlt, hogy viszzatartózkodó 's elvonult különcdő nem lettem. De néhány jók, kik rokon keblökben csak tiszta baráti lángot rejtének, megtanítának a' barátságot igazán ismerni és becsülni, 's én soha nem feledhető örömrákat élék-le annak karjain.

Utóbb néhány gondolatok támadának lelkemben a' barátságról. Ide teszem ezeket hű barátaim'

emlékéül, 's ha ti ezeket olvasandjátok, kedves Bará-
tim, újuljon-meg az enyim-is szíveitekben!

4.

A' Barátságáról.

Egek ne hagyjátok! értekezésemet sehol sem lelem.
Össze meg össze keresém mindenütt és még
sincs! — Mit tegyek már? Jámbor lelkiismeretű
olvasóim megsértetve fogják vélni várakozásokat ál-
talam." 'S hah szegény fejem, ki nem álhatom a'
rám özönlő 'sémbeket! Reszketek. Csüggedés ké-
szül szállani író tollamba. segíts Mu'sám, te bőv
zengésű Kegyszűz! — im' térdelve esdekel hű tisz-
telőd... Hála néked! ro'sa arczatod lövelli felém
biztató sugárit, 's Éol-lantként így zengenek szellem-
ajkaid:

„Veszély borúl, ha csüggedesz,
Élted' minden virányjira;
Nappfényre fel nem éledez
'S éj száll vágyod' magányjira, —
'S bár kelljen édes hajnalod;
Kínfelleg gyötri nappalod.

A' csend, mi másba gyújt hevet
Szállongni bájvilágokon,
Téged lever, 's kapsz olly nevet,
Mint lepke száraz ágokon;
'S míg másnak pálma sarjadoz,
Feléd csalány sem ingadoz.

Az új tavasz' szebb kelleme,
Míg mást gyönyörrel tölt tele,

'S éltetvidító szelleme
 Szívét nemesbbé szentele,
 Rád czinteremszagot lehell,
 Melly rothadágőztt híntez-el.

A' kis madár' zengésire
 Míg a' lány érzet dalra kél,
 'S estszellet' hús lengésire
 Költői képzet újra él:
 Fás kebled' árva gödrein
 Moh nő, mint kút' ó vedrein.

Ne süsd-le hát bús arczodat,
 Ha most nem esdett sors legyen,
 Szívedbe fojtsd vészharczodat,
 'S legyen nem ingó érczhegy ez:
 Így jobban őrzi nyugtodat,
 'S felcsókolom bú-gondodat!"

Mint megkönnyüle szívem. Ismét nevetetek
 kökény szemeid közzé, szép Olvasóném! Ne légy
 te is keményebb hozzám Músámnál, 's minthogy a'
 kérelhetetlen vesztés úgy akará, hogy barátságroli
 gondolataim elődbe ne juthassanak; annyi szépet,
 annyi jót gondolj e' tárgyról, mennyit tetszik.

5.

Végre csakugyan oda kelle hagynom az iskolát.
 Tanuló korom' barátitól szomorán, az iskolai fonák-
 ságoktól örömmel váltam-meg. 'S ezekről így írék
 aztán egy ott maradt Barátomnak:

„'S hát, hű Barátom, miként töltheted
 Órádat most a' szent falak közölt,
 Hól az avas 's mély tudomány' silány
 Penészszé nő, tenyés az izzadott

Homlokon; a' fejtörés' mollyai
 Emésztk a' feszült ész' gondjait;
 Az áskapálás' gyáva fajzati
 Hálóba fogják' a' jámbort, 's irigy
 Nyelvökkel átkot szórnak rája le;
 'S a' pappalást alól hült menkövek
 Veszélyt dörögnek az árultatottra."

Szabadon és könnyűlt kebellem, mint kalitkából menekedett madár, sieték rég nem látott falumba. Vigon köszöntém csendes völgyeit, mellyeken egykor pillangókat kergeték, 's most szabadságom 'senge gyümölcsseit valék izlelendő. Szabadság! édes nevezet! nélkülöd a' czukros sütemény izetlen, 's a' selyem pamlag keményebb a' börtön' kő vánkossainál. Boldogtalan a' nép, melly téged elveszeszt, boldogtalanabb, melly sírod felett zokog. Érted, emberiség' legbecsesb sajátja; méltó, hogy oroszlányi bátorsággal, tigrisi dühvel vivjon a' Nemzet a' Despotismus' száz fejű lángokádó Hydrája ellen, 's véréte és életét hagyja harczmezőn; mert jobb 's dicsőbb hunyni Zrinyivel Szigetváránál, mint gyalázatos rabigát vonni. Aldott Ország, mellynek Te vagy örlelke, ott a' polgár és ember egyértelmű szavak, 's a' természeti jussok nincsenek eltiporva önkényű törvények által. Oh légy a' Magyar iker Hon' Palladiona!

6.

Lennem kell valaminek! Tizenhárom évi gurdodásom, főtöréseim, gyakori félbeszakasztása hajnalkori legkedvesh áldozásimnak, csak annyi változást se tégyenek jövendőm' folyamjába, mint az Oczeán' tükrére hulló harmati csepp? 's tudományos gondtól izzadt iparjaimnak csak annyi haszon-

nyoma maradjon bérül, mint a' felettem most elzúgó vadludak' levegői útjoknak? Nem, lennem kell valaminek! De mi legyenek hát?

Pap? késő már? a' lépés meg van téve, 's vissza lépni csak gyávák szoktak. Különben e' szent rang sem olly igen irigylendő, hogy éltem nyugalmat érte áldozzam, 's annyi temérdek resignatióval tegyem sajátommá. Erősb mejj, több 's hosszaszab beszédet győző tudó, mint enyim, kell a' szent szónoki székre. Bárányi szelidség, 's a' papi Előljárók' vas pálczáját zugolódás nélkül szenvedő példátlan példás béketűrés, avatlatlan erőm feletti dolgok.

Katona? Test-alkatom gyenge, a' hadi élet' szigorúságait ki nem fogja álhatni. 'S az élet olly édes, hogy ennek eltévesztését ágyúk dörgései közt szünetlen rettegni, szembe menni érczlyukakból kitüzelő halállal, félénknek 's egy csoport galamb' észrevételein felreppenéséből is rezzenő keblűnek vaj mi kín! szép a' csillogó ruha, a' meszsze fénylő kard, a' rezes fenekű karabély, a' tollbokkrétás veres csákó, és a' gyönyörű legény a' daczos tátoson; de vérrel fecskendett mente, puska-golyóktól átlyuggatott csákó, embertagokat szeldelő kard, féllábú invalidus, 's kimustrált paripa be rút! Fényes, de nem kívánatos élet!

Orvos? Sinlődő emberiséget apolni, életcsep-pet önteni haldokló tagokba, mi dicső! Hah! de dögtestet bonczolgatni, mirigyos gőzt szívni, egészséget 's létet veszedelmeztetni, mi bajos! Nem, nem leszek halál' darabontja!

Kalmár? Cosmopolitismus a' módi Filozofia' lelke. Amerikában, mint Tibetben, az Amsterdami Börzön, mint a' Pesti vásáron, a' Londoni Lloyds kávéházban, mint a' Bugaczi csárdán egyformán otthonn lenni, szerencsés helyzet. Gazdag élé-

gedéssel sütni-el a' legmerészb speculatiókat, százszoros nyereséget hajtani a' legcsekélyebb értékű árutárgyból, halomra gyűjteni kincset, megcsalni sok becsületes hitelezőt 's csak nem mindenik bevőt, 's végre egy gyönyörűséges Crida által urrá lenni az elrejtett arany-forrásból, nem csalogató élet' egy neme é ez? — De nem ősz'hangzó ereszénymmel, 's nálunk, fájdalom, ezt csaknem ki-rekesztőleg 'Sidók, Örmények, Ráczok és Németek üzik! . . .

Falusi Gazda? Vigan, szabad mezőn, nem ágyban köszönteni a' kelő napot, 's reggeltől estig hasznos munkásságban tölteni az időt, 's ha magad nem izzadsz is ekeszarván, sarlón vagy kapanyélen, parancsolni számos napszámosnak, nógatni a' restet bizony éltet boldogító, egészséget frissítő foglalatosság! 's otthon asztagokkal koszorúzott csürös-kert', alkalmas lakház, teli pincze', gazdag kamara, rakott éléstár' birtokossának lehetni, 's ezekkel egy szép, egy jó, egy hű nőt enyimnek mondhatni, egy pár viruló gyermekkel, gyönyörű patriarkai élet! De ha nincs, a' mi ennek egyszerű mindennapos jelenéseit néha más tárgyú közbejövetelekkel ne vegyítse, az unalom' tobákos szelenczéjével kezd kinálgatni. És bár milly elegendett légy önnzsírodban, ha nincs bár mi parányi hivatali elfoglaltatásod, mákszemnyi tekinteted se leend a' pór nép előtt. Kell hát valami rang, melly fényt permetezzen jövendő falusi éltem' Arkádiájára!

P o é t a? A' Költő felleng, mint pacsirta,
'S hogy nem haladhatott előre,
Nézvén szerencsésb küszködőre,
Vágykönyveit sokszor kisírta.

És Homér és Osszián élni fognak, míg csak emberek lesznek. Istenült nevet, elnem halható hírt

adni-által a' következendőségnek, nem büszkeséget ingerlő dolog e? De a' Honni-költő minden lángszellemű poétasága mellett is ideál világaiba még csak egy szeletecske száraz kenyeret sem lel, 's professiója, mint egy Olosz-költő mondja: egy köpenyegre valót sem hajt-bé. „Csak időtöltésül tehát, midőn Mu'sád véletlenül szerelmes rendez vous-t ad únt óráidnak, pengesd lantodat, ezt sűgja a' sanyaru tapasztalás, „mert nem élünk Arkádiában” Azonban minthogy ritka ifjú az, kinek érzései soha is poétai convulsiókba ne jőjjenek, a' versírást præservatívául merem ajánlani minden kicsapongások 's ezekből következhető legio rosszszak' ellenére.

S z i n j á t s z ó? Megvallom hatalmas ösztön dolgozott olykor szivemben, melly szinte színpadra csábíta. Képzelttem, mily boldog akkor a' színjátészó, midőn köztetszés' tapsai hirdetik diadalmát, mellyet művészi ügyessége nyere a' nézők' szivén. 'S hát amaz élyzioni estvén, mellyen a' bévételi pénztár csupán az ő számára nyilik-meg, mily kézzel fogható díj aranyozza fejét és 'sebét. Ez ám gyöngy élet! — szerencsémre egy vándor társaságot leptem-meg öltözkedő szobájában. Isten mentsen illy embercsék közzé vegyűléstől! Eggyik köntösét dobta társa' fejéhez, más morgolódott a' csigalassan gyűlő szerencsétlen publikumot, harmadik csalárdúl kártyázva melyeszté a' ma esti hős' erszényét, a' Direktor prima Donnájával ki ledér kedvezéseit bővön kezdte volt, egy tapasztalatlan ifjúnak osztogatni, czivódott. De úntig festém e' karrikaturai tablót!... Mikor fog egy jól rendelt Nemzeti-Színház épülni Mátyásunk' hajdani lakhelyén? 's e' mellé, valamint a' születése helyén rég fennálló mellé is, rendes fizetésű, válogatott tagokból, egy erkölcsmivelő, honni dísz emelő társaság létre hozatni? Vajha minél hamarébb! — úgy légyen!!! —

De mi légyek hát? — E' kérdés' megfejtése iránti tünődéssel, hányám vetém apám' füstös papirossait, egy régi processus akada kezembe, olvasni kezdém: „A' Felperes' törvényesen constituált szószólója Görényesi Benedek által, a' fennhagyandók' fennhagyása mellett” — Brávo! megvan a' mit kerestem; Ügyvéd lészek — !

7.

Lete vém az esküt, 's mint Királyi-táblai írnok az újonnan felkötött kard' csörtetését Hayd'ni concertnek vélem. „Három évet kell töltened e' karban 's az'tán bocsátnak Prókátori rigorosumra” így hangzék egy reám nézve kedvetlen határozat. Tehát itt is időhöz és nem igyekezethez van szabva a' készület, 's a' lélek' szorgalmát czirkalommal mért határ korlátolja. Serénynek restségre, lomhának halogatóra van alkalom adva. Pedig ha gyors léptekkel egy óra alatt valaki czélsjához juthat, úgy gondolom átok lenne őt kényszeríteni, hogy csigaként napokat vesztegessen az oda mászással. Be csudálatosok némelly emberek, azt akarják hogy magunk kimivelésébe restelkedjünk, 's lelkünk' készségei ne önnipar, hanem esztendőök által fejtődjenek-ki. Ilyen Morgoy úr is, ki csupán azért nem akar egy különben derék munkát elolvasni, mert annak szerzője ifjú, 's a' mi több, még tanuló volt; mintha az ért kor volna csak irói pályára privilegiálva, 's tanulónak ne szabadna bölcsebbnek lenni Profeszszoránál. Szerencsétlen fia korunknak! kár vala neki a' közép kor' sötétségébe nem élni, ott szakállas Scholasticusok között mindég vén tudósokkal társalkodni lett volna módja, 's ki tudja érdemét nem koszoruzná e egy Doctor ideota-i titulus?!

De most jön eszembe, hogy nem az ellenkező vélemények' és gondolatok' czáfját, hanem ügyvédi hivatalom' elnyeréséig lefolyt éltém' töredékjei' rajzát vevém czélul. Illő hát eleget tenni szándékomnak, ne hogy olvasóim közzül ezt kiáltsa valamelyik utánnam: „Látszik Ügyvéd vagy, mert megcsalál.“ — Apropos! köz hit a' rossz világ előtt, hogy az Ügyvédek csalók és pénzért hazudnak. Nem szenvedhetem e' rágalmat magamon és hivatalom sorsosain, azért is egy Apologia mellettünk itt éppen helyén áll:

A' mi Cicero volt hajdan Róma' rostrumában, Demosthén Athéné' Ceramikuszában; az nálunk Ügyvéd Dictaturáinkon. Miszebb, mint azt, kire a' vakhit már rég rákiáltotta a' kárhozat' átkát, kimenteni, 's ártatlanságát ellene mondhatatlan erősségekkel, 's törvény' lelkéből merített okoskodásokkal úgy bebizonyítani; hogy azt még a' legsanyarúbb Aristarchus is kétség alá ne tudja hozni. Pártjára kelni üldöztetettnek minden embernek erkölcsi tiszte, de senki- nek sem feketik ez annyira szívéen, mint nekünk. Minket eskünk kötelez védni mindent, boldogot és boldogtalant, dúst és koldust, hatalmast és erőtlent, jót és gonoszt egyiránt. 'S míg más hideg fontol- gatás cserkérgeén tapogatódzik, miként segítsen a' hoz- zá folyamodott' ügyén, nálunk kész az oltalom, tett határoz, 's egy tollvonatunkra özszeromlik a' ke- reset. Törvényeink gondoskodtak rólunk, 's még ott is, hól már semmi szabaduláshoz nincs remény az avatatlanok előtt, adtak nekünk mentő eszkö- zöket, állítottak olly menedék bástyákat, hová a' kö- zelitő zivatar elől okosan besánczolva, Clienseink' ügyét, majd újult erővel rohanunk csatasikra. Illye- nek a' Novumok, Repulsio, és az eléggé nem ma- gasztalható Procuratoris Revocatio. Kezeinkben az Indebita, Calumnia, Homagii et Morositatis poena,

megannyi Gladius biceps, mint Verbőczynek szóll, 's jaj annak, kinek nyakához sujthatjuk! Nagy kár, hogy törvényszékeink nincsenek akkép' organizálva, mint Angoly- és Franciaországokban. Oh ugy sokkal dicsőbb lenne hivatalunk! Akkor mint korunk' legtiszteltebb világi szónokjait, minket is szárnyán hordna a' csélcsep hír, az ékesszóllás' minden zúg-jai tárva állnának előttünk, 's beszédünk és hangjaink birói szíveket olvadoztatnának, pedig hah be kemények azok! És ha így egy Phrynét vagy Milot, mint erkölcs remekeket halgatóink öröm'sibajja között szabadon bocsátathatnánk, vallyon támadhatna e olly szemtelen, ki azt nekünk szemekre vesse. Nem, bizonyosan nem! Nem mind rossz, a' mi annak tesz; 's a' környületek' valódi ismerete után a' képzelt istentelenség csillogó rényleendő. Már ha most-is efféléket írás által vihetünk véghez, 's a' vádolt érdemről lerántjuk azon mocskos takarót, mit reá rágalom, árulkodás, alattomos fortély és kajánság burkolának; hibáztunk e azzal? 's ha ezért bár mi kis jutalom, mint gyenge harmat permetez fáradozásinkra; neveztetünk e pénzcsalóknak? Nem, valóban nem! Honni soit qui mal y pense! ...

8.

Jelen vala a' nagy nap. Ma délután a' Törvényszálaban fog lenni próbáltatásom, e' gondolattal öltözém-fel, 's ez nem hagyja múlt éjjel alunnom. Niacs ott többé helye a' visszalépésnek, mint a' peremptorius terminusu Lottóban... Most, oh most légy erős a' tusában 's tiéd a' Cserkoszorú! — — — Még egy iszonyatos éjj vala hátra, hasonló a' búbajos vadászéhoz, mellyet a' farkasbarlang' torkánál tölte. Hasztalan kiáltod itt Számielt, nem se-

gít ő megöntened a' bájgolyót! kezembe adá kidolgozandó tárgyaimat az ajtonálló, 's rám zárá az ajtót. Két gyertya egy szeglet-asztalon gyenge rezgéssel pisloga, 's halványon, mint a' hanyatló meszsi-csillag. Vastag sötét borítá egyebütt a' tágöblü Szálát, melly lépteimre 's a' fali óra' lógója' perczegéseire szívrezzenve kongott. Hoc opus, hic labor est!

Megvan, megvan minden! Béke Verbőczy' hainak, idv lelkének! általa

„Győztem 's lerázták czombjaim a' fővényt.“

Ügyvédi Diplomámon csillog a' nagy pecsét, és már — Isten velünk!!!

Fogarasy János.

3.

Felelet némelly ragasztékos utóljáróinkról F. M. O. Minerva 1832-dik évi folyamata I. Kötetében a' 14-dik szám alatt közöltetett észrevételekre.

Remegve küldöttem tapasztalatlanságom' első zsen-géjét, ragasztékos utóljáróink' helyesírásokról szerkeztetett rövid Értekezésemet F. M. O. Minervánk' 1830-dik évi folyamata' részére; remegve,

de nyelvünk' java' 's ez által is tökéletesedése' bizonyosításáról meggyőződésemben óhajtva kértem ki Nyelvészeinknek a' nevezett tárgyról közlött gondolatim felett hozandó ítéletöket, 's imé! nem is csalatkoztam reményemben. M... D. úr figyelmére 's észrevételére méltatta jegyzeteimet, még pedig oly szeléd útba 's kétségtelenségbe igazítani szándékozó lélekkel, minőt csak ellentársainktól minden egyéb tárgyakban kívánhatunk.

Megenged azomban M... D. úr öszinteségemnek, ha kéntelenítettém megvallanom, hogy előttem igen becses észrevételeinek többszöri elolvasások 's megfontolások után is érdeklött soraim' tartalmokhoz ragaszkodom, melyekben minden szavaink' helyesírásokra következő alaptörvényeket vagy szabályokat vettem fel:

1. *A' szokást* (nem szakaszt, mint hibásan nyomattatott 's említettett M... úrtól, a' betűknek egymástúli elválasztások vagy kadentziájok értelmekben); *a' szokást* mondám, és *széphangzást* nem vehetniünk fel helyesírásunk alapjáúl: hanem

2. *Mindent a' Szónyomozás (Etymologia) parancsaihoz szükség e' részben szabnunk*, melyek azt kívánják:

a) *Hogy a' szószármaztatásnál 's változtatásnál a' gyökér szüntelen eredeti valóságában maradjon*;

b) *Hogy a' származtatást 's változtatást eszközlő; többnyire nyelvünkben már tökéletesen megalapított végzetek pusztán járúljanak a' gyökérhez — szavainknak mély, magas és közép hangúakra osztások szerént megkívántató hangzóikkal.*

Ezen alapszabályokra támaszkodva következtetem én: *hogy tárgyúl felvett ragasztékos utóljáróink' helyesírásokban, hagyjuk gyökérutóljáróinkat eredeti valóságokban, 's tóldjuk ragasztékaiknak a'*

beszéd' egyéb részeiben is megalapított végzeteit pusztán hozája, és így minden további habozást levetkezőn győződjünk meg újra néhány szavainknak nyelvünk' felséges természetére 's egyszerűségére vitetett helyesírásokról.

Ha felebb említettem alapszabályaim helyesek; úgy következtetésem tagadhatatlan. Ha ez tagadhatatlan; úgy azon törvényeknek ragasztékos Utóljáróink helyesírásokra sinórmértékül határozott alkalmaztatásaim rendithetetlenül állanak. Alapszabályaim ellen kellett volna tehát M... úrnak intéznie észrevételeit: nem pedig azon üres figyelmeztetéssel előállania: „*hogy többször érintett szavaink' helyesírásoknak egyenlő alaptörvényhez szabásokban némely kifogásoknak okvetetlen helyt kellene adnom.*” Mert, ha mit alaptörvényhez szabhatunk nyelvünkben 's helytelenek szónyomozásunkból bemutatunk; miért szenvednénk meg abban a' kifogást? minek adnánk ok nélkül a' nyelvet rútitó, 's nehezítő kifogásoknak okvetetlen helyet? — Csupán szóejtés, alkalmasént az életnyelvben eddig használt írás és kimondásbeli szokás, vagy ezen kívül „*csupán különböztetés miatt pedig (mint kívánni látszik tisztelt ellenvetőm) a' világos etymológiát sértegetni; 's a' Magyar-nyelvben sértegetni, hol az etymológia' sérthetlensége olly becses dolog, csak az tarthatja jónak (hogy Bajza szavaival éljek) ki a' magyar nyelvet egyedül csak anyjától tanulta, 's felelőle mélyebben soha nem gondolkodott.*”

Alapszabályaimat tehát nem érinti ellenvetőm; hanem csak azon észrevételét ajánlja helyesírásunknak meghatározására, hogy a' világos szónyomozással ellenkező szóejtés tekintetbe vétetődésével, ugyan a' világos szónyomozás' világos meghatározott alaptörvényei ellenekre is engednünk kelletik némely kifogásoknak 's kivételeknek okvetetlen helyet; —

(miért? mi okon? nem tudom), különösen ezen utóljárók' helyesírások mellett:

1. A' *ben* ragasztékjainál, melyeknek *bennem*, *benned*, *benne* kelletik lenniük, nem pedig *benem*, *bened*, *bene*. Én 1830 évi értekezésemben, szóba jött utóljárónk személyragait mind a' két szeren helyeseknek állítám, a' mint ezeknek gyökereket két vagy csak egy *n*-nel írjuk; — amúgy t. i. ha magábanhangzó: emigy ha mássalhangzó betűn kezdődő szó előtt áll. Mert a' *magas hangúakhoz* járuló: *em*, *öm*, *m*; *ed*, *öd*, *d*; *e*, *je* 's a' t. személyragainknak szónyomozásunk' alaptörvényei szerént, pusztán szükség adódniok ragasztékot felvehető szavainkhoz, mint: *kés-em*, *kés-ed*, *kés-e*; tehát az érintett utóljáróinkban: *benn-em*, *benn-ed*, *benn-e*; vagy *ben-em* *ben-ed*, *ben-e*. De minthogy a' kétféleség 's nyelvünk' természetével ellenkező mássalhangzók' szerfeletti szaporítások' elkerülésére, (melyről alább szükség rövideden szóllanom), az elsőbb esetben is élhetünk, és élünk *ben* leírása mellett egy *n*-nel, bizvást írhatjuk ragasztékjával is így: *benem*, *bened*, *bene*. A' beszéd' értelmét félti ezen írásunknál ellenvetőm, minthogy ezen ragasztékos személyek meg nem különböztethetnének az efféléktől: *be nem mehet*, *be ne vidd* 's a' t. Vallyon nem eléggé különbözteti-e mind a' kétféle kitélt a' két és egy szónak írás? valamint beszéd közben is, nem eléggé különböztetik-e mind a' két kitételeket a' mellett álló szavak? kimondásbeli hangmérsékletek? alkalmat szolgáltató környülmények? 's ha mindjárt egy kaptára ütődne is szónyomozásunk mellett buzgólkodásunk által némely szavunk másikkal; miért folyamadnánk nyomban *kifogásokhoz*?" *miért nem írjuk a' Napot* (sol) *két p-vel*, *a' napot* (dies) *pedig egyvel*, *ha olly Nagyon irtószunk az érthetellenség-től? ki maga tárgyát jól érti, annak írása, annak*

beszédje illy opró kétértelműségek miatt érthetetlen még nem léssen." Bajza.

2. A' *be* ragasztékossa *belém, beléd, beléje*; nem pedig *belé*; mint ellenvetőm akarja; a' hajdan *be* helyett szokásban volt *bele* Utóljárónktól, melyet ama halotti-beszédünk: „*Látjátok feleym szömtökel*” tartott fel következő szavaiban; „és vetéve vőt ez munkás világ *bele*; — vezette vőt paradizum *nyugalmabele*; — és adjon neki mönyi ország*bele* út; — de használunk is öszszetett szavainkban; mint: *beleveszett, belefűladt* 'sa't. Ezek szerént a' *be* ragasztékosságának gyökere a' hajdani *bele*; mint a' *ből* személyes ragának; a' második Halotti-Beszéd következő kitételében: kit Úr ez napon ez hamos világ tömnöcze *belől* mente” feltartatott *belől* utóljárónk a' gyökere; 's következőképen *bele*, magashangú lévén, 's hangzóra végződvn: *m, d, je, nk, tek, jök* személyragainkat kívánja magához, így: *belém, beléd, beléje; belénk, belétek, beléjök*; vagy talám a' rövid *a* és *e* betűkre végződő szavainkban azon kifogást akarja szabnia szóejtése szerént ellenvetőm? hogy ezek csupán vonást vehetnek fel harmadik személyekben, 's tehát így használthatnak: *eké-m, eké-d, eké*, nem pedig *eké-je; almá-m, almá-d, almá* 's nem *almá-ja*? — Ha az ellenvetőtől javaslott *belé* helyesebb, használhatóbb 's érthetőbb, szónyomozás kívánta *beléje* szavunknál? miért nem lenne ugyan helyesebb, használhatóbb *eké* 's *almá* harmadik személyünk: *ekéje* és *almája* helyett? — Ezt azomban csak ugyan nem állithatván M... úr; kéntelen megvallania, hogy *be* harmadik személye *beléje*, nem pedig *belé*, jóllehet hibás szóejtésünkben hibásan bécsúszott ez is némely környékeinkben. —

A' *ből* ragasztékossát ugyan nem érinti ellenvetőm, de minthogy a' *be* 's *ből* utóljáróink' ragaiknak *bele* és *belől* gyökereket felhozott Halotti-beszédünkben bírjuk, 's *Verseghy* két *l*el javasolja nyelvtudományában azt írunk: szabad legyen azon észrevételemet ismételnem, hogy *belől* gyökerünk egy *l*-*l*el iródván, 's ragasztékainknak pusztán keltevéen a'hoz járúlniok, elég, sőt szükséges a' szónyomozás szabályai szerint egy *l*-*l*el használnunk, így: *belől-em*, *belől-ed*, *belől-e*. — Ugyan ezen törvény parancsolja: *rólam*, *nálam*, *tőlem*, *velem*, (hibásan *vélem*), *alólam*, *általam*, *előlem*, *felőlem*, *kívülem*, *körülem*, *közülem*, *megőlem*, *mellőlem*, *nélkülem* — szavainknak egy *l*-*l*el iratásokat, melyeket helyben is hagynak M... úr' észrevételei.

3. *Hoz* ragasztékossának végső tagján használt vonása, bizonyítja, hogy ezen gyökérutóljáróink helyett hajdan *hoza*, vagy *hozza* használtatott; — akár egyik, akár másik esetben járúljon pedig hangzódóra végződő magas hangú szavaink rendes ragok, *m*, *d*, *ja* ezen régenten szokásban volt utóljáróinkhoz: mind a' két esetben veszt ellenvetőm, mert amúgy *hozám*, *hozád*, *hozája*; *hozánk*, *hozátok*, *hozájok*; emigy pedig *hozzám*, *hozzád*, *hozzája*; *hozzánk*. *hozzátok*, *hozzájok* leszen; következésképen a' harmadik személy egyikben sem maradhat *hozzá*; mint M... úr akarná, sőt a' Magyar-helyesírás és szóragasztás főbb szabályaiban is, 1832 Eszt. a' 13 lapon újra meghagyatott, az egyedül rendes *hozája* helyett, 's ugyan olyan *hozzája* mellett. Mert *hozzá* épen úgy nem lehet harmadik személy ragú, mint a' 2-ik szám alatt bővebben előadott szónyomozási vizsgálatok után, *belé*, *beléje*; *eké*, *ekéje*; 's *almá*, *almája* helyett. — *Hoz* utóljáróink ragasztékossa tehát vagy *hoza*, vagy *hozza* régi 's *hoz-ra* változtatott

gyökerünktől: *hozám* vagy *hosszám*. Mellyik legyen rendesebb, hihetőbb 's elfogadhatóbb ezek közül? azon tudós Hazánkfiaira bizom, kik enyémnél nagyobb kiterjedésű olvasottságok segedelmével, vagy egyiknek vagy másiknak nyomára jöhettek. Nem helytelen következtetésem után ugyan úgy itélném, hogy *hoz* utóljárónk' eredete megegyezőbb is, könnyebb is, hihetőbb is *hoza*, mint *hossa* régi szavunktól, midőn amaz nem iratik két *z-vel*, sem meg nem keményitetik kimondásában. Hogy jelenkorunkban *hosszám* használtatik, jól tudom; de hogy a' Magyar-nyelv tanulóira nézve érthetőbb 's szónyomozásunkal megegyezőbb lenne *hozám* ragasztékost írunk, azt is tudom. A' szokásból 's életnyelvből vétetik a' szónyomozás: de meghatározásával ennek szükség azután a' szokást lassanként rendesítenie. — Az okból allítja pedig helytelennek *hozám*, *hozád*, *hozája* rendes ragasztékossainknak használásokat *hosszám*, *hosszád*, *hosszá* helyett tisztelt ellenvetőm, mivel ezen utóljárót sokszor össze lehetne zavarni *hozok* igének jelentő mód félmúltjával. — Ezen ellenvetésére Bajza' felebb dicsért 's felhozott szavait ismételem: *csupán különböztetés miatt a' világos etymológiát sértegetni 's a't.* — Kétes értelmű példájára pedig: „*ő hozá én hozám a' könyvet*” azt felelem, hogy a' szónyomozás parancsai szerint ennek: *ő hozája én hozám a' könyvet*,” kellek iródnia, mely nyilvánosan bizonyosabb 's világosabb következő tőle ajánlott kitételünknél: „*ő hozzá én hozám a' könyvet.*” Nem lesz tehát szükségünk a' tölem felállított talptörvény alól illy forma felszabadításra: *hoz* utóljáró ragasztékával együtt, (inkább talám csupán ragasztéka) két *z-vel* iratik, *hozni* igéneknek időváltozatjai pedig egy *z-vel*, kivéven parancsoló módja személyeit; — nem lesz szükségünk e' részben is új meg új kifogásokra!

Ugyan ezen szám alatt közölt észrevételei mellé azon kérdést csatolja M... úr: *vallyon jó vólna-e írva e' helyett megettem, felettem, hegyettem, helyettem — így: megetem. feletem's a' t? ezek is csak olly utóljárók: mint alól, felől, eránt, felül's a' t.* Én ez utolsó észrevételét tagadom ellenvetőmnek. *Alól, felől*, ugyan is egy végmássalhangzóval használtatik: *megett, felett, hegyett, helyett*, valamint: *alatt, előtt, fölött, között, körött, mellett, miatt, végett* a' szónyomozás' kívánata szerént megkettőzteti végső mássalhangzóját, mert itten az eredeti utóljáró megé, felé, hegyé, alá's a' t. szükségesképen azon két végső *t* betűt veszi magához, mely helyben való lételt jelent más szavainkban, is mint: *Kolosvártt, Győrött's a' t.* A' nevezett utóljáróknak leiratások tehát származtatások szerént megkívánván végső betűiknek kettőztetéseket, megtartják ezt ragasztékaikban is, mert kettőztetett betűjü gyökereikhez toldatják a' rendes: „*em, ed, e's a' t.* vagy *am, ad, a'*” személyragainkat, így: *megett-em, felett-em, alatt-am's a' t.*

4. „Mint hogy az Értekező *elébe's felébe* öszszetett utóljáróinkra az egyesek tulajdonságait ruházza, ha kivételt nem akarunk itten is tenni, természetesen azt kell mondanunk, hogy ezek: *elébem, elébed, elébe* — jól mondatnak, hasonlólag ide tartozna *közébe* is, mivel mondhatni: *közémbe, közénkbe, közitekbe's a' t.* — Hol ruháztam légyen én *elébe, 's felébe* öszszetett utóljáróinkra az egyesek' tulajdonságait? — valóban nem emlékezem; sőt 1830-diki értekezésemben következődépen írek fölök: többen akarnák ugyan ezen két szavainkat ragasztékaikkal rendes törvényekre húzni, 's ilyen használtatni; *elébem, elébed; felébem felébed*, — de meg nem öröködhetik törekedések; — mert ez esetben a' kivételt semmiképen sem szenvedhető tör-

vény szerént, — hogy t. i. a' rövid *a* és *e* betűkre végződő szavaink legkisebb nevekedeésekkel vonást kapjanak, mint: *eke*, *ekét*, *ekék*, *ekém*, *ekéd*, *ekéje*; — ezen kivételt nem szenvedhető törvény szerént mondám: *elébé-m*, *elébé-d* *elébé-je*; *felébé-nk*, *felébé-tek*, *felébé-jek* — iratódhatna egyedül, mely a' törvényes szokással 's szónyomozással ellenkezik, és valódi nyelvrútítással ütkezik egybe. — Én ezen soraimhoz szabva magamat, soha sem állíthattam, hogy *elébe* 's *felébe* utóljáróink ragasztékai *elébem*, és *felébem* lehetnek és lesznek, mint M... úr észrevételeiben helybenhagyja 's kívánja; — és ha ezt kívánja; 's *közébe* szavunkat is hozzájuk csatolja, — miért nem ragasztja ezt is hasonlólag: *közébem*, *közébed*? *közébenk*, *közébetek*? nem pedig így: *közémbe*, *közénkbe*, *közitekbe* 's a' t? — mely azomban, *közébem* t. i. szinte olly hibás és szónyomozás ellen nyilvánosan helytelen kitétel volna, mint *elébem* és *felébem*.

Annál inkább 's nagyobb készséggel egyezek meg ellenvetőm azon észrevételével, hogy *elébe*, *felébe*, *közébe*, mint öszszetettek az egyesek tulajdonival semmikép' sem osztozhatnak; mivel a' hozzájuk tett *be* ragaszték latán *in* praepositionának egyedüles magyarázója; 's így a' törzsökutóljáró *elé*, *felé* 's *közé*. — — Igen *elébe*, *felébe*, *közébe*, valamint *hegyébe* is, nem valódi utóljáró, és soha sem használtatik önállólágg vagy függetlenül, hanem mindenkor ragasztékkal. Mely esetben a' törzsök: *elé*, *felé*, *közé*, *hegyé* szavaink veszik magokhoz a' megkívántató személyragokat, így: *elém*, *eléd*, *eléje*; *elénk*, *elétek*, *eléjek*; — *felém*, *hegyém*, *közém*; — és ezekhez járúl azután a' magyarázó *be* helyragunk, illy szeren: *elém-be*, *eléd-be*, *eléjé-be* vagy *elejé-be*, öszszehúzva *elibe*; *elénkbe*, *elétekbe*, *eléjekbe*, *eléjekbe*, öszszehúzva *elikbe*; — *felém-be*, *hegyem-be*,

közém-be: épen mint *ellenem*, *nálam* névhatározó ragasztékossaink is használtatnak *re* és *nál* helyragunkal ilyen: *ellenem-re*, *ellened-re*, *ellené-re*; *ellenünk-re*, *ellenetek-re*; — *nálam-nál*, *nálad-nál* *nálánál*; *nálunk-nál* 's a' t.

Eszrevételeinek utólján azon jegyzést hozza fel világosításul M... úr, „*hogy elé, elöl, előtt*, ugyan azon egy, különböző értelem következésében, különböző ragaszték által módosított utóljáró, valamint *felé, felől, felett is.*” — Megvallom, homályos, sőt hibás kitétel! *Elé, elöl, előtt; felé, felől, felett* ugyan azon egy utóljáró?? — E' szerint: *tanul, tanultat, tanulhat, tanúlgat, tanúltathat, tanúlgathat, tanúltatgathat*; sőt *tanít, tanítódik, taníthat, taníttat, tanítgat, taníttathat, taníttatgat* 's a' t. mind ugyan azon egy ige (verbum); mert csak különböző értelem következésében különböző ragaszték, vagy inkább képző által módosítatik a' gyökér: „*tan*” mind azokban. — Azt kellett vólt tehát mondania: *elé, elöl, előtt; felé, felől, felett* ugyan azon gyökértől különböző képzők' hozájok járulásokkal származtatott különböző, nem pedig ugyan azon egy utóljárók vagy névhatározók; — valamint *alá, alól, alatt; hegyé, hegyett; közé, közül, között; köré, körül, körött; megé, megöl, megett; mellé, mellől, mellett.* — Mind ezen névhatározóink származtatásai szerént ugyan azon gyökértől képződnek, de nem neveződhetnek ugyan azon egy utóljáróknak; sőt gyökereik sem számíthatnak utóljáróink soraikba, — mint kivánná *elé* 's *felé* szavainknak *el* és *fel* gyökereiket használnunk az Értekező; mert ezek soha sem vóltak, 's nem is lesznek *név-* hanem megmaradnak örökre *igehatározóink* számaikban, 's épen így használtatnak összetételeinkben is. — *El* és *fel* igehatározóinktól képződnek ezek szerént *elé, elöl, előtt; felé, felől,*

felett utóljáróink: hanem épen azért, mint származékok független, 's nem ragasztékos állapotban tekintethetnek; mivel ez utólsóbb eset lehetségesítésére, még a' beszéd egyéb részeiben is megalapított személyragokat: „*m, d, je*” kívánják magokhoz e' szeren: *elé-m, elé-d, elé-je*; *felé-m* 's a' t. következésképen *elé* 's *felé* személyt, annyival kevésbé harmadik személyt soha sem jelenthetnek.

Hogy *elébe* 's *felébe* nem egyéb, mint *be* helyet jelentő utóljáró által más eszmét magában záró *elé* 's *felé*: M... úr észrevételei mellett, felebb bővebben tapogattuk. — De hogy *elé* 's *felé* független szavainkat harmadik személyű ragasztékossainknak *el* és *fel* gyökereinktől el nem fogadhatjuk, szónyomozásunk 's 2-dik szám alatt közlött dönthetetlen feleletünk javasolja, sőt parancsolja.

Észrevételeinek mindjárt első soraiban azt említi ellenvetőm, hogy „*én a' mássalhangzók szerfeletti szaporítását, vagy is ugyan azon betűknek kettőztetését, a' hol azt az értékenységi kétség világosan nem kívánja, — örömost akarnám kevesítenem, legalább ezt az utóljárók helyesírásaik' alaptörvényeinél nyilván kitüntetem, jöllehet más szavakban meghagyom a' dupla betűket, ú. m. ezekben: helyesírás, tellyes, olly, mennyi 's t. e. holott itt bizvást elmaradhatna az egyik mássalhangzó.*” — Utóljáróink' helyesírásokra említett törvényeimnél épen ki nem tüntetem mássalhangzóink szerfeletti szaporítások' vagy egyre halmozások' kevesítésére törekedő szándékomat. Mert soha sem építem, sem építettem ezen szándékon helyesírásomat. — Csupán jegyzésképen említettem 1830-ki értekezésemben, hogy mássalhangzóink szükségtelen, szónyomozásunkal ellenkező egyrehalmozásokat, megkettőztetéseket szorgosan kerüljük, mivel keleten született nyelvünk' természete ezeknek esküdt ellensége, — még pedig akár

kívánja, akár nem kívánja; akár tanácsolja, akár nem tanácsolja ebbeli lépéseinket az értékenységi kétség. Szónyomozásunk, Etymológiánk ezekben urunk, vezérünk, csillagunk, melynek sérthetlensége minden kétségeknél felebb emelkedett. Hogy a' szónyomozás világos parancsai, nem pedig az értékenységi kétség világosan nem kívánása miatt *ben* és *hoz* szavaink ragasztékossainál nem szükség, sőt nem helyes végső mássalhangzóikat kettőztetve írunk; hogy *ról*, *nál*, *től*, *alól*, *belől* 's a' t. ragasztékossai egyedül egy *l*-*lel* használtathatnak már ma is törvényesen, Versegly 's az előbbeni szokás tanácsai ellen, — nem mássalhangzóinkat ritkítani törekedő szándékom; hanem dönthetetlen szónyomozásunk okozta és okozza.

Hogy pedig rakásra halmozott mássalhangzóink' ritkítások nyelvünk' természete legyen, bizonyítják minden, keleten született, 's a' magyarral alkotásokban egyező nyelvek, midőn két mássalhangzót, — kivévén a' szóvégén, soha sem szenvednek meg egymás mellett hangzó nélkül; hanem legalább *Schva* és *Elif* igen rövidített hangzókkal lágyítva használnak; — bizonyítják továbbá tulajdon nyelvünkben azon költsönözött szavaink, melyek eredeti nyelvekben több egymás mellett álló mással; tölünk pedig közikbe vetett 's ez által kimondásokban könnyített magokbanhangzókkal találatnak, mint: *sinór* (Schnur) *istálló* (Stall), *oskola* (Schola), *Keresztyén* (Christianus) 's a' t.

Szónyomozásunk' főtörvényei szerint tehát némely ragasztékos utóljáróinkban megkevesültek a' *mássalhangzók*: ugyan azok méltán kívánják némely más szavaiuknak helyesírásokat-is törvényesíteniünk, mint: *helyes*, innen *hely*, melyhez *es* képzőnknek pusztán szükség járúlnia; valamint *teljes*, ugyan azon okból *teli-es* szavunkból öszszehúzva, — hibásan

íródnak kettőztetett *l-lel*. Méltán vádol tehát M... úr, hogy szónyomozásunkat sürgetvén utóljáróink' helyesírásokban: némely szavaink nem annak kívánatai szerént olvastathatnak értekezésemben; méltán vádol, mondám: de igazságtalanul. Mert nem én vagyok annak oka, hogy a' tölem egy *l-lel* iratott 's használtatott *helyes* és *teljes* szavaink két *l-lel* nyomtattattak; valamint M... úr sem oka, hogy észrevételeiben ellenem például felhozott *helyesírás* szavunk egy *l-lel*, nem pedig kettővel szedetett.

Egész felelőtem' következtetésében: *szőjejtésbeli kifogásokat* nem tehetünk szónyomozásunk világos törvényei ellen helyesírásunk meghatározásában. Épen ezért *ben* 's *hoz* ragasztékai helyesen íródhatnak végbetűik' kettőztetések nélkül; — *belé* 's *hozzá*, valamint *elé* 's *felé* nem lehet harmadik személyes ragunk; — *megettem felettem* 's a' t, nem használtathatnak egy *t-vel*; — *elébe*, *felébe*, *közébe* 's *hegyébe* nem vehetik az egyesek tulajdonságai szerént magok után: hanem *be* öszszetétélek' végtagja' elibe iktatják a' személyragokat; — 's végre nem az értekenységi kétség világos engedelmé; hanem szónyomozásunk' dönthetetlen alapja mellett közlöttem érintett ragasztékos utóljáróink helyesírásokat. Hogy pedig *helyes* és *teljes* szavaink *) *helyes* és *teljes* helyett előkerültek értekezésemben, — nem az én hanem a' betűszedő' hibája.

Némethy Pál.

*) *Olly* és *mennyi* kettőztetett mássalhangzókkal iratásokat is kárhoztatta M... úr észrevételeiben. *Olly* felől semmit sem határozván a' szónyomozás: a' Nemzetnek irattatásában való megegyezésétől várja állapotát. *Mennyi*; *annyi*, *ennyi* szavainknak gyökerek az és ez, képzőjök a' hasonlítást jelentő *nyi* lévén, tökéletes alakban: *aznyi*, *eznyi*, *miennyi*, származtatási képezést kívának; az és ez végbetűje pedig legtöbb esetekben az utánna ragasztott szónak első mássalhangzójára változván, lesz, *annyi*, *ennyi*, *miennyi* vagy *mennyi*, következésképen egyedül kettőztetett *nnel* íratik helyesen és szónyomozásunkal egyezőleg.

4.

A' BERCZLAK.

Szomorú-Játék, egy Felvonásban.

SZEMÉLYEK:

OTTÓ, uralkodó Órgróf.

HÚGÓ, a' fja.

MÁBIA, nője.

Vilmos, fajok, 14 évű.

Első Jelenés.

(Szúk, paraszti szoba; asztal, rajta égő mécs).

Húgó.

Még illy dühös vész nem zúgott ezen
 Tetőn, mióta itt áll kis lakom.
 Hó 's zápor csattogott a' szirtokon,
 Búsán üvöltének mély öbleik,
 'S az északi szelek lebuktaták
 A' vén fenyőket. — Azt véltem, hogy az
 Idő elfogy 's elsüllyed e' világ. —
 'S romján a' nagy Nap már villamlék föl
 És reszketék — (eszmélve rettegésén)
 de Vilmos menj — — eredj,
 Hágj a' bercz fokra, valjon e' zivatar
 Után a' mécs vezérfény ott lobog e?

Vilmos.

(szűnyadásából örömmel felszökve)

Örömmel ó atyám.! A' vándorok
 Sötét üregbe húllnak e' vadon
 Vidékben, hogy ha nem fénylik világa; —
 Pedig úgy szánom a' ki nyomorog!
 (egy lámpával el).

*Második Jelenés.**Húgó.*

Bóldog fiú! ki pályád' kezdetén
 Lángolsz enyhíteni a' bal sors dühét,
 'S öröm könnyel öleled e' világot. — —
 Egykor — én is illy tiszta 's jó valék,
 Szent bék derité homlokom, 's örök
 Reménysugár borítá szép egem; (elborúltan)
 De hah! gonosz késérte emberi
 Alakban 's lelkét ált önté belém; —
 Fényt látatott velem, 's véres mezőn
 Felküzdém 's bűn pokol nyilék előttem —
 Igen! — Atyámat trónjáról elüzyén
 Az önkéj zászlóját ütém ki, 's a'
 Makacs népet gyilkolám; a' faluk
 És mindenek láng közt rogyva szét
 Füsté oszlának. — Ó én esztelen!
 Kivánám hogy a' nép tagadja meg
 Eszét. 's agyamat higgye az okosság
 Lakának, hol dölf's gög boronga. (érezékenyen) Hah!
 Kicsiny valék de bóldog, még mikor
 Gyilok kezembe nem villoga, 's egy hölgy
 És hála-könny; és jó tett égbe emelt; (komoran)
 Nagy — dúlt honfiak' hólt halmazán —
 De szörny — és rettentő; vérhab piroslék
 Pályámon, 's bús halál hörgési szél

Lengette fürtjeim, 's vértől fedett
 Arczámra tünt fel a' lángok' világa —
 És ősz atyám fejét a' por között
 Láttam heverni elsárgult ajakkal. —
 Szét dült kebellem völgyön 's bérczeken
 Futék remegve enn magam kerülvén,
 De hah! az ítélet bennem maradt. — —
 Kezembe vólt egy nép' jelen 's utóbb
 Várt sorsa, 's vést idézék vig egére.
 Most egy hatalmas rosz a' mit vet el;
 A' késő kor derékjeinek csak a' kél. —
 Oh Istenem! ne vond el jobb kezed,
 Köd és homály már elszállott előlem,
 'S léted keblemben szebb fényben ragyog.
 Hiszem, kegyelmed végtelen; 's ezen
 Reménytől fosztva hát mivé leszek?!

Harmadik Jelenés.

HÚGÓ és VILMOS.

Vilmos.

Atyám! olly vidám lobbal ég 's világít
 Mécsünk, hogy a' szirtfok lángba borúlt.
 O tán az ég' kedveltje tévedez
 Itt éj homályban, 's angyalok kezei
 Sziták azon nagy fényt a' szirt tetőn. —
 De ó majd elfelejtém mondani: }
 Ezen szép falu, melly ott emelkedik
 Zöld halmokon, tűz közt áll égve; veres
 Lángal boritá a' sötét eget,
 'S tűz üszkei repülve fénylenek
 A' füst felhők' borújából; — 's midőn
 A' messze nép' siralmát e' hegyek
 Viszszonzának, hidd el atyám, szemem
 Könny önté el 's szívem úgy fáj! — De ez

Még sincs olly borzasztó, mint rég, mikor
 Kard villogott kezében, 's füst lépé
 És láng emészté e' Hazát. — Mezeink'
 Virágin akkor harmat helytt piros
 Vért láttam, nem ihattam a' patak'
 Vizét, melly vér-hullámmal harsogott, —
 'S holt test — hegyek boriták a' lapályt; —
 Akkor kifogytak édes könnyeim,
 Egy bóldog képzet villant én belém —
 'S azolta e' szív egy szebb honba vágy
 Szemem mindig sir egy jobb világért!

Húgó.

Fijam, az ég' boszszuló szent keze
 Elsujtá kinos villámit reá,
 Ki vérrel tölté be édes Hazád.
 Számúzve pusztá bérczeken bolyong
 Ki dúlt kebelével, gyöttelelem dühül
 Körüle, 's kin 's nyögés terül ajakán;
 Pokol szörnyek vinyognak ódalain,
 A' titkos ítélet belől zajong,
 És álmát kinzó rém képek zavarják.
 Fijam! nagyobb sully nyomja kebelét
 Mint bérczeinknek legmagosb feje!

Vilmos.

És én, még is megtudnék nekie
 Engedni, 's ált venném nagy kínjait.

Húgó.

(megölelvén fiját, 's örömmel)

Igazán Vilmosom! — Hah! melly igen
 Boldoggá tész ezen szód. Remény derül
 Felém a' mély homályból csendesen.

Vilmos.

Hisz' te mondád atyám, hogy a' szabad
 De vak sors játszodik velünk; az int
 Elő; — rossz vagy jó pályán az vezet;
 És ő temet utóbb sir hant alá.

Húgó.

Igen, de azért gyúlt az ész' világa,
 Hogy kormányozza a' makacs vakot.
 Jaj annak, a' ki el elfordúlva fényitől
 Bohanva futja életét. Öröm
 Itt e' földön annak már nem terem,
 Veszélybe dőlve küzdik bú között,
 Gyanú és félelem habozza ált.
 'S minden virágnál kigyótól remeg.

Vilmos.

Atyám! én semmitől nem rettegek;
 Halljad: minap völgyünk csermellye' partján,
 Édesden habzó ró'sakból köték
 Anyám' sírjára egy kisdéd koszorút.
 Magas hegyfok nyúlék a' fölgy felett,
 'S felküzdém ősz ormára. Láttam ott
 E' nagy világ végét atyám! hegyek
 Kék ködű felhőkben tevék határát;
 Óh! olly szabad vólt ekkor e' kebel,
 És úgy hullámozott a' szép ég felé!! —
 Majd, egy barlangban én elszunnyadék,
 'S álomba birám, a' m'ért most sohajtok.
 Feleszmélvén, ró'saim közt egy dühös
 Taréjú kigyó láng szemekkel ült —
 Reá nézek nyugodtan, — és sívítva
 Rettegve zúgott messze a' tetőkön.

Húgó.

(magában)

Illy az, kinek még lelke szenttelen,
 Fut tőle a' gonosz, 's lehellete
 Enn éltét fojtja el.

Vilmos.

Máskor, midőn
 Halvány hóldfényű éjeken kelek,
 Járok bolyongó vándorok után,
 Lakunkba hívni nyugalmas tanyára;
 A' meszsze erdők' lombjain gyakor
 Vig szellemek susogtanak, 's fejér
 Lepelben szökdösének zengve ők.
 A' lágyan zúgó bércki nagy fenyőkön.
 Gyakran virágot hánytak ők reám
 A' fák éjéből, szellőkön lebegve, —
 'S örülve békén mentem és jövék.
 Sőt, (atyjára dölve) megvallom minden szép éjeken
 Tőled kiszöktem jó anyám' szomorú
 Sirjára, ott zokogni csendesen.
 Oh! a' közel bokorból olly szeliden
 Olvadó ének hallatszék rezgeni,
 Tudod atyám, mint a' busúlt csalogány
 Távol ligetből érkeze dala. —
 Ott ültem egykor, a' bokor' levele.
 A' sir' kórói csak gyengén inogtak,
 És édes álom lengett rám. Hamar
 Felébredék, 's táncz koszorúba
 Lebegtek zengve a' bús sir körül;
 Csak olly gyengén láttam, miként nyugot
 Vég csillagát midőn kelet ragyog.
 Melly édes ének vólt atyám! 's mi csuda
 Dolgot zengének egykor, halld meg ezt:

Aludj jó gyermek csendesen
 Bár nem anyád' sírhalma.

Ő is földben van 's él, de ott
Gyötri egy rozsz' hatalma.

Húgó.

(zavarodva)

Heves véred' szülötji csak fijam,
'S merengő ábrándod' lelki képei.
Ti ifjak a' jövőben tüntök el,
Kéjtök szerint teremve szebb világot;
És a' mi múlt elő-idézitek,
Nem-történtnek híven a' múlt veszélyt,
'S élőknek a' meghóltakat. — Azonban, —
Örömmel hiszszük a' mi boldogít —
De már anyád' a' csendes sírhomályja
Nyugtatja; nem költik fel könnyeink,
'S nem hat le mellé semmi földi hang. (télre)
Igy szüli egyik bűn a' másikat,
Mint a' bő forrás zúgó habjait,
Csapongó lángjait a' tűz rakás — —
Csak hajszálad nyújtsd, tüstént elragad.

Vilmos.

Atyám! te mindig olly komor vagy. Én
Vidáman még nem látám homlokod,
Midőn örülsz is könnyezel, 's gyakran
Remegeve olly mélyen el elborúlsz.

Húgó.

Hah jó fiú! engem sorsom' szele
Vad dühhel csapkodott fel, mennybe emelt
Bóldogságot izlelni, hogy utóbb
Veszélybe döntvén, szét dűlott kebellet
Kínosban érzéném vesztésemet; —

Vilmos.

Hiszen magad mondád: hogy a' mosolygó
Szeréncse bal sorsot vezet; telet

Tavaszz, záport csendes idő követ.
 Ki az, kit nem sújt visszás sors vihar,
 Vagy nem sujtand? Kin és vész között
 Merészen állni, vinyi a' dicső
 Lelkek' sajátja. "Ó ne félj atyám,
 Vagy szólj; megköpnyül a' beszéd után
 Lelkünk kinjától. Oh ha sirhatok
 Anyám' halmán enyhül a' fájdalom;
 Ha vig öröm tölt el, 's bérczünk fokának
 Elmondom, 's a' hideg viszhang felel,
 Édesb örömem 's könnyebbb e' kebel.

Húgó.

— 'S ma, nem tudod, hogy a' sudar fenyőt,
 Mellyet szerencse-fámnak szentelék,
 Ki dönté a' borúlt észak' szele?
 Villámok törték ősze lombjait, —
 És dölte elnyomá azon csemetét (Vilmosra fáj-
 Melly tör'sökéből vigan hajta ki. dal onmal néz)
 Fijam! olly bús előérzés borong
 Lelkemben; — reszketek, — várok, de mit
 Én nem tudom; — félek de nem tudom
 Mitől (megöleli) -- Szorongva nézlek mintha most
 Ölelnék végkép, és mintha meszsze meszsze
 Távol világba kelnék ált —

Vilmos.

Atyám!

Nevetnélek, de könny borít el, és
 M'ért nem tudom. Az én kis fülmilém is
 Vérben piroslik árva bokrain;
 Elhúllt a' télben is zöld szép koszorúm,
 'S kedves pásztor-sípom ketté repedt:
 'S lásd, azért nem búsongok. Virág

Van a' völgyben, berkünkben van csalogány,
'S erdőkben pásztor-sipnak több juhar.

Húgó.

(megrettenve Vilmos' szavain)

De engem a' múlt' képe úgy gyötör,
Jövöm olly borzasztó reménytelen;
'S e' föld nekem csak egy kinzó Hazám.

Vilmos.

(ált öleli, 's gyermeki lelkesedéssel)

Oh! érzem én is hogy nem ez Hazám!
Szívem szünetlen máshová lobog,
Könnyim reszketve hullnak más felé,
Sohajtásim vágyódva lengenek
'S keblem szorongva lelkesen feszül; —
És ekkor olly üres a' föld nekem,
Olly disztelen, holt, a' Nap olly hideg
Hová? miért? csak sejtem nem tudom — —
Talán fel, arra (az égbe mutat) hol sasok repülnek,
Hol a' Hóld fénylik, 's tiszta lég lebeg. —
Sokszor felküzdém már a' legmagasb
Oromra, vélvén a' csillag kövén ott
Ragyog, és csúcsjára hajlik ott az ég!
'S a' mint fokára hágtam felvonúlt. —
Sirtam keserve és le nem hajolt.
De olly szelíden fénylének felém
Alattam a' homályban meszszi
Gyengén csillámlva hamvadó tüzek;
Hogy elfelejtve a' nem lelt Hazát,
Reményem bájosb fénybe lobbana.

Húgó.

Vigyázz fiam! mert ez csalóka fény,
Ifjú erődben ámitgat, dicsőbb

Jövendőket vará'solván elő;
 De ősz fejedre majd nem fényledez,
 Csak fényje lassanként ki hal, 's komor
 Színében hagyja látni a' valót.

Vilmos.

(egy éjipillangó repked a' mécs körül)
 Ni, melly szép pille repked ott; atyám
 Az is fény körül lebeg, — biz ezt
 El kell fognom (kalapjával ide 's tova kergeti, végre leüt-
 vén, felveszi)

Be rút!

Húgó.

Illy a' remény!

Vilmos.

De én azért még sem vagyok szomorún
 Ha egyik elhal, másik gyúl helyette;
 'S ha a' sors' vésze majd kiöltja mind,
 Szunnyadva álmodok újabb reményt.
 (ledől hárs nyoszolyájára).

Húgó.

(magánosan)

Nyugodj jó gyermek, békén, bár csak így
 Álmodhatnád keresztül életed; (búsan)
 De hah! nekem mint fort tüzes velőm,
 Melly rettegés gyötör! — mint szédeleg
 Fejem! reszketve nézek a' közel
 Éjfél után én, mintha egy kegyes
 Lélek jelennék meg mély kinaimból
 Ölelni a' túl partra ált — minden zörej
 Megborzaszt, hang megrendit; — rettegek
 Magamtól, 's árnyammal űz kinom is. —

Melly búsan kelsz atyám a' vérmezőn
 Halál emésztett orczával, pirosló
 Habbal borított holt testek között!
 Hamvá omlott falvak gözölgve füstel
 Tűnek fel; — romjokon vér könnyje foly
 Az árvának ki szerte tévedez, —
 'S a' honfi sír az inség' sullya közt! —
 Ezen rém képek gyötrennek ha ébren
 Vagyok és álmaim között, — 's tied! — tied!
 Hölgy, kit dühös gyanúm mély szirt üregbe
 Taszita esztelen. — Oh melly örömmel
 Ölelnék ki! mint esengenék
 Hódolva lábaidnál engedelmért!
 De késő! — arczán örülés borong,
 'S kihalt kinjában már az észí világa.

(gyermeke mellé térdel)

Óh ég! ha már elsujtá szent kezed
 Boszszú villámit rám, letiprani;
 Hintsd be e' gyermek pályáját virággal,
 Derítsd fel elborúlt Hazám' egét,
 Emeld fel mit dühöm szét dönté, és
 Bóldog leendek a' pokol
 Örök tűzében is — (feleszmélve)

Hah! még ma ő
 Élelmet nem kapott; gyorsan, hogy ő
 Álmát szalasztva meg ne sejtse ezt.

(Egy vas rács felnyit a' ház-szöglet' fenekén, 's kötélén ko-
 sárt nyújt le.)

Vilmos.

(álában)

Ha nagy gonosz! rettegj — megölted őt —

Húgó.

(megretten, a' kötélét vissza rántja, 's a' rácsot becsapja).
 Nem zárhatám be, — 's étket sem lehet
 Lenyújtanom —

Vilmos.

" (rémülten felszökik)

Segélj — édes atyám!

(eszmélvén megöleli atyját jó szívűen)

Óh még élsz — hah be jól esik. Rövid
 Álmom rémitő vólt; halljad csak : egy
 Magas halomról látám a' Napot,
 Midőn romlás dúlt Honnunkban, midőn
 Kardodról vér csorgott. Gőz torlatok
 Kelének roskadó falukon, és
 A' csapkodó lángokból egy magas
 Szörny támadt éjig érő ősz fejekkel;
 Vérben forogtak szikrázó szemei,
 Lángszablya villogott boszszús kezében,
 'S lakunkhoz csattogá viharnek
 Üvöltő szárnyain repült — 's óh atyám!
 Téged megölt — — 's aztán reád heves
 Könnyet sirt a' gonosz — mi nagy csuda ez!

Húgó.

(mindig jobban ijedezvén)

Hah! már többé nem sejtek, — és homályos
 Elő-érzésem eltűnt, — már igaz
 Vesztem. Belőled gyermek 's általad
 Az ég szól. — Érzem a' boszszú' szelét,
 Mint a' féló vándor dörgő közelgtét
 A' felhőnek melly villámot takar.

Vilmos.

Atyám te mingyárt úgy rettegsz. Elébbi
 Beszédinkben vérem fel forra, és
 Álmomban is tüzes rém képeket
 Szült 's tüntetett fel. Én remegni lásd
 Most sem tudok, — pedig azt álmodám

Tovább, hogy esteden bódúlva anyám
 Sírján aléltam el, — a' szirtfokon
 Mécsünk világa ellobbant — 's reám
 Tüstént egy látgy fuvallat szállt — 's ki múlám —
 (kiinn köhögés 's zöréj)

Húgó.

Nézd-meg ki az (Vilmos el).

Negyedik Jelenés.

Szárándok (vará'sbottal kezében) és

HÚGÓ, és VILMOS.

Vilmos.

Egy útas itt atyám.

Vándor.

Nyugalmat kér tőled egy tévedett
 'S védelmet, míg az éj majd elrepül.

Húgó.

(kit a' Vándor szemesen vi'sgál)

Szívemből útas; nekem mindenik
 Lakomba örömet hoz jöttivel.
 Itten ne rettegj 's édesen nyugodd ki
 E' vészes napnak sullyos terheit.

Vándor.

Sokat vándorlék meszsze földeken
 'S régtől madárkint költözöm, de illy
 Havat, vihart, felhőt 's borúlt eget
 Nem láttam még. Ez éjjel 's ma mindég
 Erdők 's hegyek között bolyongtam a'

Vésztől üldöztetvén; 's ha a' fokon
Láng nem lobog, azólta szirt üregbe
Nyögnék zúzottan, 's sziszegő
Kigyók suhognának mostan felettem.

Húgó.

Négy éve, a' mécs hogy már fényledez
Szét e' kietlen bérczeken homályban,
'S több százakat vezérle már ki, e'
Lakban kerülni el halálokat. —
Úgy látszik, hogy te meszsziről jövéél,
'S arczád nem jóslja hogy tündér szerencse
Vitt volna szárnyain külföldeken.

(Vilmos elszunyad.)

Vándor.

(érzékenyen)

Igen! engem fijam kiüze ősi
Hazából, gyilkos kard vólt kezében,
'S véres homlokkal szökém el dühétől. —

Húgó.

(szorongva)

Szerencsétlen atya! mint én gonosz
'S bóldogtalan gyermek!

Vándor.

Valék ott, hol jég halmok fénylenek,
Hol a' szirt ormok' vállain havak
Őszülnek, a' lapályon hó terül,
Éj egy borong, és nap csak egy hevit;
Keletre jártam, tengeren habokkal
Szélvész közt küzdém, és homok mezőkön
Vadakkal vívtam; rengeteg fenyérek
Éjében bolygék kigyókkal csatázva:

Köszálakon szédelgtem búsan — és
Mind ezt fijamért szenvedém, kinek
Lételt adék, 's ő nékem száz halált!

Húgó.

(reszket, tördeli kezét, szólni akar, de nem tud.)

Vándor.

Jó férfiú! te nékem életet
Adál ma, 's bal sorsom úgy érdekel,
Epeszt; bogy meg töröm egy eskümet
Hallván parancsát hálám szent szavának. —
Kelet magassabb bérczi közt lakik
Egy ősz Vará's; remegnek tőle a'
Népek, 's fejedelmeik nagy táborokkal
Meg sértni nem merik. A' vándorok
Borzadva járnak a' бүвös tetőn,
Mellynek tövében éldell ő, pedig
Senkit nem sértelt meg soha.
Én bátran elmenék barlang lakához;
Tavasz visított udvarán, kicsiny
Kertjében ősz 's nyár diszlett; ház fedelén
'S a' szirtokon hó csillámlott. Viharok
Hódoltak szemének és szavát
Ott fenn dörgések visszonzák; alant
Estvélyi lágy fuvalmak. Bé menek,
'S örömmel idvezlett; és végre titok
Tág barlangjába vitt, mélyen,
Mint földünk az égtől. Mutattatott
Rég a' mi volt, most van és majd leend;
A' magzatokat, kik szüléiket
Nem tisztelék 's gyilkot emeltenek;
Az ég' kegyelmét, melly száll megjavúlt
Fiakra; 's kinjokat, kik még nyugodtan
Alusznak, 's véres képeik elő

Nem tűnnek üldözően álmaikban.
 Óh ez rémitőbb volt mint mindenik,
 'S emléke is borzasztó kín. — Midőn
 Majd eljövék megálda, és tudom
 Attól a' múltakat; vi'gáalom a'
 Jelen időt, 's látom mind a' mi lész.

Húgó.

Óh Vándor! birjon kérelmem könyörre,
 Enyhítsd gyötrelmem' zajgó tengerét,
 'S látasd jövendő sorsomat. Emésztett
 Keblem már üres, tűz' és kín' dühe
 Szét rontsolt, 's annak a' mi rég valék
 Árnyéka lettem, — és egy gyenge szél'
 Zúgása öszsze dönthet. Szólj, halálom
 Távol jövőben rejtezik e még?

Vándor.

(Vará'sbotjával kört von 's egyebet mivel, a' mi a' jóslásra
 megkivántatik)

Ifjú évidben tiszta vólt eged,
 Jó szíved szentelen — 's bódog valál;
 De dölf 's gög elvakita, esztelen
 Dicsvágy 's önkéj szörnyé tön, — üszköket
 Repitél szerte 's egy láng vólt Hazád;
 Fegyvert emelt karod és honfiak'
 Ártatlan vére buzgva fel nyomodban.
 A' falvak' füstje, a' vér' gőzöletjei,
 A' Hon' nyögése, 's a' nép' jajjai
 Az égbe szállva téged vallanak
 Bűnösnek. Látom a' vér sikot, atyád
 Hóltak közt halványan nyúlik, aludt
 Vérrel borítva a' szabad Honért.

Húgó.

Ez kinez engem olly igen; atyám

Bús képe üldöz szüntelen. Ki aszszott
 Testem nézd, sápadt arczám 's kínomat,
 Melly rántzba húzá homlokom. Ki apadt
 Könnyem, de a' láng bennem nem lohadt.
 Örömmel ontanám ki véretem,
 Hogy néki éltet adhatnék 's mosolygva
 Nézném ekkor izenkint testemet
 Mint vagdalják szét.

Vándor.

Halld : látom miként
 Önt életet atyádba még az ég ;
 Felkél, vissza ül ős székibe, 's új
 Virágba indul a' nép ő alatta. —
 Négy év után, ha megtérsz eljőend
 'S boszszút vész honja' és az ég' nevében.

Húgó.

(öröm arczal)

Négy év után! — ma lesz négy éve már —
 Ó férfiú melly bóldoggá teszel.
 Melly kedves vólna, melly szép halál!
 Felejtném a' múltat és a' jövőt
 Nem rettegném, 's minden gyötrelmeimnek
 Dicső jutalma lenne; életét
 Másodszor adna ekkor ő; kezét
 'S gyilkát megcsókolnám az én belém
 Mártandót, (felfedi meljét)
 's feltakart habzó! kebellet
 Fogadnám kény közt a' végső csapást.

Vándor.

(egy tört kiránt 's belé meríti)!

Legyen! (az álrühát levetvén, Ottó áll ottjősz fűrlökkel, uralkodói köntösben.)

Húgó.

(eldől)

Érzem kegyes vólt a' döfés! —
 Atyám! te itt — engedj meg — nyújtsd kezed
 Ha még remény kell nékem is — 's te sírsz!
 Be jó vagy — óh be jól esik — adál
 Éltét már, most üdvet adsz — ne bánd meg! —
 Eltévedék, de meglakoltam — Óh
 Atyám! de jó vagy — légy bódog is. (elhal.)

Ottó.

(elfordúl, a' tört elsujtja, 's zörrenésére Vilmos álmából felriad.)

Vilmos.

Atyám! mi az — kelj fel — te nem felelsz —
 Hah vérzel jó atyám! (a' Vándorhoz)

Bóldogtalan!

Ha vétkes vólt, az ég boszszúja nem késik,
 'S jaj annak, a' ki megelőzni azt
 Még vakmerő; — de sírsz, — te könnyezel!
 Hah már tudom; — te vagy azon csuda
 Szörny melly, álmomba' nékem megjelenék

(az ajtón kinéz)

Igen, gyengén pislog már a' tetőn
 A' mécs' lágy fénye — ismét lángra gyúl —
 'S ki alszik és nincs többé. (Atyjához fut)

Oh atyám

Ha e' lángzó csók, (kezét csókolja 's sír)

e' hő könnyözön

Nem ébreszt-fel már, úgy veled megyek!

(az ajtóban)

Ni! ott lebegnek már a' szellemek,
 Ró'sák virúlnak fürtjökön; vigan
 Leng köztök jó anyám, 's nekem koszorút
 Nyujt ünnepit. — Hah melly jó illatok

Szállnak tőlök rám harmaton; — dicső
 Ének repül szeliden, bájolón
 Ajkokról; most látom, hallom mit eddig
 Nem láték, nem hallék; — a' nagy titok
 Lepel lehúllt. — Ni mint rezg a' bokor
 Levél — ott rejtezik a' lágy fuvallat. —
 Megyek jó sírhalmodra jó anyám,
 És a' kis szellő eljön és kiölt;
 'S majd felszállok hol a' csillag ragyog,
 Hol tiszta az ég, hol kék lég leveg;
 'S megszün' iobogni lángom szebb Honért,
 'S könnyem reszketve nem fog húllani (elfut.)

Ottó.

Oh ég! ne engedd hogy még tettemet
 Megátkozzam. Tartsd meg e' gyermeket,
 Látasd, mi vólt az ember mig igaz
 Képed vólt 's szenytelen.

(Vilmos után akar, de a' vas rostély felpattan, 's halvány
 aszszony emelkedik ki.)

Ötödik Jelenés.

OTTÓ és az ASZSZONY.

Nem e, vagy álom?
 Ő az! fijamnak hölgye — és pedig
 Arczán örülés ül. — Fijam! Fijam!
 Ha minden elhallgat, boszszút kiált
 Ez, és ha minden büntetlen marad;
 Ez nem. Kétszer sujtottad vólna ősz
 Fejemre inkább fegyvered — minek
 Bántád Húgó e' nőt, e' hüt 's dicsőt! (sír)

Mária.

(örülési bámészi mosolygással)

Egy illat szállt le hozám — 's ki hitt —
 Olly hoszszú vólt álmom — olly bús éjlelem!
 'S itt szép korány kél (a' mécsre tekintve)

tisztla nap ragyog.

Melly tág ez a' világ, mi meszsze tér,
 Alig látom határát! ó az én
 Vará's lakom nem illy nagy; — szellemeck;
 Jönek hozám ott és velem mulatnak. —
 Engem tevének birónak alatt
 A' bünösök felett — 's megengedék
 Nekik. — Hullámokon már én ülék, —
 Est szellőkön repültem, — fényje a'
 Hóldnak leszállott hozám 's én (mosolyogva) kicsiny
 Súgárain fel lengtem — óh gyakor
 Jöttek le mellém csillagok 's piros
 Ró'sás berkekben játszánk; — ök igen
 Jók; minden éjel harmatot — szegények! —
 Bő harmatot sirtak a' szép mezőkrè
 Érttem, midőn búsán sohajtgatek. —
 Ni! — elrepült kiséfülmilém — jer elő
 Gonosz madár, tanítsd ki Vilmosom'
 Dalokra; nem jó 's kis fijam habok
 Alá merül — (meszsziről gyengén ének hallik)

Kis fülmilém ne jöjj —

Vilmos csak ezt tanúld — Hallottam én
 Ezt rég és szép vólt; — hallom most, de most is
 Szép — hallám a' jövőben, 's akkor is
 Olly szép vala. — Igen bús kis lakom,
 Ott mindég sírok és nyögök; — de ha
 Illy éneket hallnék nem kell'ne e'
 Világ; ott laknám, és nem sírna szemem
 Nem nyögne szám. (az ének elhal, Ottót meglátja)

Jó ősz, igen szelíden

Nézesz ; — galamb vagy úgy e, olly fejér
 Mint vólt enyim? — szegény, az elrepült,
 Egy gyilkos reppenté fel tőlem — ó
 Ősz, én már láttalak téged, mikor
 Földön járék, — mert már égben lakom —
 Olly szép vólt ott, a' kék ég olly derült;
 De egyszer megbolondúlt világ,
 Láng gyúlt, kard fénylett 's vér gőzölge ott —
 Féltém ruhámat elfuték; 's velem

(a' holtat megpillantja, — halk harangszó.)

A' tisztaság 's igazság' selleme.

Ez is szegény — nézd ősz — onnan futott; —
 De ni! kezed véres, (az ajtó felé vonúl)

itt nem leszek,

Ott lenn áll egy Klastrom' kormos fala,
 Halld! mint kong az éjféli hang torony-
 Ormáról, melly gyászos! lásd engemet
 Hív az. — Fejér ruhában jön tolong
 A' bús ércz hangra a' szűz lyány sereg,
 Ének közt leng türelmi koronám,
 Veszély öntözte alját, bú özön
 Harmat reng kelyhin, és szűrő tövis
 Feszül közöttte — ősz! te itt maradsz.
 Én elmegyek — (az ajtót felnyitja)

Nézd az éjféli hangok

A' vén toronyról etjövének érttem —

Nézzed sietnek — (szél zúg)

a' szél zúgva hív — Te,

Ha majd felettem sír a' gyász harang
 Jöjj el, — elszállnak értted hangjai. (el.)

*Hatodik Jelenés.**Ottó.*

Itt állok, mint vén tölgy a' hegy-fokon,
 Lombját szél hervasztá el ágait,
 Villámok zúzták szél, 's csak tör'söke
 Emelkedik száradtan. — Megtevém
 A' vér boszszút, a' Honért 's Népemért;
 De sírok, és fogok mindég; oly erős
 Hős nem vagyok, hogy ilyen áldozatot
 Öröm villogva nyújthassak Hazámnak.
 Érzem, hogy én ember vagyok; 's ezen
 Érzés mutatja, jobb, szebb sorsra is
 Méltó valék. Sokat szenvedtem én
 Már rég, de most mindent; most kinjaim
 Határosok a' legnagyobb dühel. —
 Fijam elhúlt, mint méltó áldozat,
 Hon 's Nép kiáltá azt, én fejdelem
 Megtettem; adjad ó ég! vériből
 Arany idő virúljon fel Hazánkban. —
 Ó, Mária a' szép, jó hölgy — ó elvesze (si)
 Atyám! Isten! vezérlé e' bércz alá,
 Hol óltalmat lelend azon falak közt,
 Mellyek a' szüz-sereg' szavától zengenek. —

Óh ég! éltesd a' kedves gyermeket,
 Tán még bódog leszek. Majd elmegyek
 Keresni őt, 's ha már holtan lelem,
 Csendes sírt ások és halmára ülök —
 És mindég ott ülök, 's sírok, — magam
 Örökre itt vonúlok el; nekem
 Korona nem kell, vissza nem megyek.
 Nekem kin vólna látnom egykoron
 Vigadni mindent, én pedig nyögő

Szível örülni népem' kedviért
Nem tudnék. Meggyújtom a' bércz tetőn
Fijam' mécsét, ott újra hadd lobogjon.
Ezen szirt ormok', ez erdők' komor
Alakja tán enyhítik kinjaim.
Itt tészek jót csendel, mint a' szelíd
Hóld' sápadt fényje; napkint fényleni
Nem vágyok. Eltévedtekért fogok
A' vén sziklákon járni éjeken;
'S tán lesz egygy éj, midőn mély szirt öbölben,
Mit e' földön nem nyerék, meglelem;
Tán lesz egy vándor, a' ki majd felettem
Híven sóhajt, és csendesen lebegő
Lelkem meghatja, 's könnyet önt reám.

Sz*****n.

5.

KÜLÖMBBFÉLÉK.

EREDETI MESÉK.

A' farkas és bak.

A' pajzán bak történetből egy kétvedrű kerek kút' egyikébe szöke, a' sűlegyem a' pajzán terhe által bomolva, leszalad ez vedrével midőn a' másik felemelkedik. A' farkas történetből ott csatangol, be tekint, 'sák-mányt lát, felgerjed nem' étvágya; — mert az előtt kissel elégité ki magát a' szomszéd cserjénybe egy ártatlan juhcsoportból; — hanem dühe legalább vízbe meríteni ellenét; fellép a' vederbe, ó mi sebbel leszalad, a' bak azzal kel fel, 's a' farkas meggyőzve a' vízsúlját elmerülve vesz. — Találd ki, mi ez?

A' hangya és eger.

A' hangya roncsolva feküdt egy fűvetskétől lágyan fedve, lenyomva az orosz lány fenséges léptetétől. Az élelmet fürkésző eger éppen ott csörtete el, könnyezve pillantá meg a' szenyvedőt 's szól: Mi bajod serény álat? mi tart illy munkátlan lekötve a' göröngyhöz? Történetből a' kegyes orosz lány tapoda rám felel ez; de lábhezakja közzé esve nem roncsoltattam széjjel

egészszen , segíts szenyvedő álat társodon , már a' félénk szarvas , a' sebes őz láttak itt nyomorgót , szánakoztak , de tehetlent hagytak el. Az eger azonnal feloldá lágyan a' letiportat , vele maradt míg egészsége helyre ált , 's több kölcsönös szóváltások közt így szól : némelly Nagyoknak egy kegyes pillanatjokkal , egy szánakozó kebelből bocsátott szíves szavokkal is , légy szerencsés elégülni!

A' majom a' Szobrok közt.

A' majom egy szobros gyűjteménybe szabadult , hol a' világ' nagyjai versenyző fénybe állottak egymás mellet ; ennek valójáról a' tudomány egész méltósággal sugárzott ; azt alakja hősi tetteibe képezteté vissza a' szemlélővel ; mindeniken tiszta emberiség futa el. A' majom bámúlásra ragadtatva az élettelen szobrokból tündöklő erőnyökön szól : szép , valóba szép alak , minden vonás életet , lelket , nemes szívet ábrázol ; de még is egy Phidiás' vagy egy Praxiteles' éltet lehellő keze jelesebb vonásokat tehetne reá , 's tovább idomithatná. — Tökélyesedjünk ! lelki tehetségünk fejlődésére számtalan lépcsők várakoznak. —

A' kertész és fűzfa.

Hús patak hasítja a' pompázó kertet , partját a' hullámba hajólva mosdó füzek prémezik , mellyből helyet

egyenetlenül nőttek emelkednek ki. Egyszer a' kertész idomítani kezdé kertjét, a' sor a' merőn áló fűzekre is reá került: rimánkodnak ezek, ne csonkítaná el őket; a' természet nekik egyenes emelkedést ada, a' szépnek egyedüli annya a' természet, ennek lány ölébe kell azért lekelni; illy álásunk kényszerítetlen diszt öltöztet kertedre. Boldogok ti! szól a' kertész, nem tudátok ti eddig hogy a' szeszélyes módi a' természetet kényszerítve elfájítja, eltörpíti; én tudom! de fájdalom annak lánczolt rabja, tikit nem kimélhetlek. —

A' komló és nyárveszsző.

Sarjadzó komlók nőttek egy gyenge nyárveszsző szomszédságába, gyámért léledzettek ezek, mellyre természeti tulajdonok szerint tekerődzenek, elére egy csapodár a' gyenge veszszőt, a' több szálak után ra vonólnak, 's éltető nedvét ellopva terhekké lenyomják az erőtlen jótévőt. — Fogd fel a' szentelen gyávát; nyakadra ül. —

A' két jármás lovak.

Két jármás lovak nehezen vonták terhes szekereket egy avúlt úton, mellyen a' gyakori kerekek süljedt völgyeket vágtak, kölcsönösen panaszkodva nehéz igájok felett szól egyik: még is csak könnyebb itt terhünk

ezen vert úton, mint ott ha szinte egyenes is, azt hallottam apámtól mikor még járomba szoktatott: a' járt útat a' járatlanért, az ócskát az újért soha se cseréld fel, csak mindig jobb a' régi mellett maradni. Igaz ez sok tekintetbe szól a' másik; de még is már bajtársom nem győzöm szuszszal, tegyünk próbát, menjünk im' ez egyenített útra, át ha könnyebbül terhünk, alig ránták ki a' szekeret a' mélj kerékvágásból, a' kerekek azonnal könnyebben zörrennek utánok, 's jádzva vonják igájokat. Lásd mond az okos tanácsadó: mi igaztalan gyakran az avult vélemény, próbálgassuk, használjuk a' körülálásokat, ne maradjunk örökre büszhödt penész közt. —

Sáros Patakról *Varga János.*

Köz Gyónás.

(*Göthe után.*)

Jó szívű feddésemet
 Mindnyájan halljátok,
 Lelketekre szólló pap
 Ritka jó hozzátok.
 Sokba kaptatok, de végre
 Sok nem vált jó egészségre
 Nagy vólt a' hibátok.

Egyszer már a' vétkeket
 Ideje megbánni;
 Ha kegyes gyónást tesztek
 Megfog az ég szánni;
 A' rosszsz útat elhagyjátok,
 'S azt, a' mi jó, tanuljátok
 Szívesen kívánni.

Meg kell vallanunk, sokszor
 Ébren álmodoztunk,
 Bacchusnak, noha vólt bor,
 Vigan nem áldoztunk;
 Restek vóltunk a' főbb jókra
 'S jó alkalmakkal-is tsókra
 Tsókot nem halmoztuk.

Némák vóltunk, míg büszkén
 Kábák kiabáltak,
 Szép éneknél jobban rút
 Tsevegést tsudáltak,
 'S minket sok betses óráért
 És ditső adományáért
 Zordonúl dorgáltak.

De ha minket bününkből
 Kész vagy felóldozni;
 Nem fogunk nagy tisztünkben
 Mind eddig habozni,
 Hanem minden jó munkában
 Szépnek 's jónak országában
 Lelkesen dolgozni.

A' kábák' orrok alá
 Sok tormát reszelünk,
 Jó bort, nem tsak kóstolva,
 Nagy kortyokkal nyelünk,
 Nem tsak szemmel hunyorgatva
 De szép ajkat tsókolgatva
 Gyönyörrel megtelünk.

Az arany középszer.

Míg a' világ' hiusági
 A' halandó' szívét, el
 Lepik, 's gyötrik kívánsági,
 Nem gondolván vétekkal;
 Felleg várakról álmodoz'
 A' képzelődés jádtszadoz
 Véle minden órában,
 Sok kincsre vágy magában.

Azzal megnem elégedve
 A' mibe a' sors által
 Helyheztetett, sőt kérkedve
 Az ősről r'á maradtal;
 Majd mint egy király kívánja
 Hogy tekéntsék, majd megbánja
 Nem soká, mert mindenek
 Örülttségén nevetnek.

Az egyházi, a' világi
 Kincset gyűjtni törekszik,
 Későn múlnak kábasági
 A' gazdagnak. Bár fekszik
 Vagy ébren van a' bús kalmár,
 Pénz szomja miatt meghal már
 Mert középszerúségben,
 Soha nem élt 's szükségben.

A' pazarló szemén halyog,
 Pedig örökös 's belső
 Vagyon, lelke csak kóvályog
 De a' vigságban első

Most legnagyobb úr e' kerek
 Földön, sőt míg a' tengerek
 Szinén is míg pénze el
 Nem fogy bő költésével.

Majd a' koldus bódogabb leszsz
 Mint ő, későn kesereg
 Sorsán. A' fősvény még elvesz
 Bú, boszszú, harag, méreg
 Sárgaság az irigységgel
 Epesztik, küzd a' kétséggel
 Mert pénzes kamarája
 Miatt koppan a' szája.

Szálj le óh arany középszer
 Terjedj jövén az égből,
 Hogy kövessen minden ember.
 Te vagy, melly a' kétségből,
 Ki húzod a' bódogtalan
 Halandót! te minduntalan
 Bódogíthatsz, hogy ha el
 Jösz segíteni erőddel.

Száld 's lepd-meg a' fellengző
 Ifjut, a' dagadt erü
 Képzeldőt, — a' könnyező
 Szegényt, kinek keserü
 Sorsa. — Térj a' gazdaghoz is
 'S mond; hogy ne hidjen a' hamis
 Szerencsének, mert a' fény-
 Űzés után leszsz szegény.

A' fősvénynek add tudtára
 Hogy öszszegyült aranyá
 'S számtalan pénze prédára
 Jnthat, bár jajgasson 's bányá,
 Rablók 's gyilkosok csoportja
 Halmozott kincsét felosztja.
 Ha ezek nem, — a' halál;
 Pénze tehát mit használ?

A' tékozlót mértékletes
 Élethez szoktasd, tanítsd
 A' közép út kellemetes
 Szédültségéből térétsd
 Józanabb gondolkozásra
 Úgy nem jut java romlásra
 'S nem ragadja a' setét
 Pokol lelkét sem testét.

A' gógös nagyra-vágyónak
 Oszlasd ábrandozásit,
 A' fényes rang, kevés jónak
 Szülője. Változásit
 Érzi az a' szerencsének
 Kit most rangban tisztelének
 E' nélkül a' leverő
 Sors miatt majd hever ő.

Terjedj óh arany középszer
 Foglald-el sok emberek'
 Szívét, milliom 's ezerszer
 Óhajtom, úgy e' kerek
 Föld-golyót több megnyugottabb
 Halandó lakja, 's bődögabb
 Sorsban tölti napjait
 'S nem neveli bajjait.

Hrabovszky Pál.

6.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.

(Folytatás.)

Harmadik Könyv.

1.

A' Rómaiak a' Fönitziai háborút, melly egész huszonhárom esztendeig tartott, lelvégezván, 's már magokat mindenütt igen híresekké tévén, Ptolemaeushoz az egyiptomi királyhoz követeket küldöttek, 's neki Antiochus Syriai király ellen, ki őt megtámadta, segítséget ígértek. Ptolemaeus megköszönte a' Rómaiak' szívességét, de segedelmöket nem fogadta-el, mert már a' háborúnak vége volt. Ugyan ezen időben Szciziliának igen hatalmas királya Hiero, Rómába ment a' közös nézőjátékokat látni, 's a' népnek kétszázezer köből búzát ajándékozott.

2. Lucius Cornelius Lentulus' és Fulvius Flaccus' Consulságok alatt 2), kiknek idejében Hiero Rómában volt, a' Liguriaiak 3) ellen is folytatott háború Itáliában, 's felettek Triumphi-pompa tartatott. Ugyan ekkor a' Karthágóbéliek újra háborút próbáltak, a' Sárdniabélieket, kik egy békesség kötésnek ereje

szerént 4) a' Rómaiak' uralkodása alá tartoztak pártütésre bírván. De a' Karthágobéliek' részéről követség küldetett Rómába, melly békességet nyert 5).

3. Titus Manlius Torquatus' és Lucius Attilius Balbus' Consulságok alatt a' Sárdiniabéliek felett triumph-pompa tartatott; 's minekutánna mindenütt békesség köttetett, a' Rómaiak egészen háború nélkül voltak; a' mi a' város építésétől fogva tsak egyszer, Numa Pompilius' uralkodása alatt történt.

4. Lucius Postumius Albinus és Cnejus Fulvius Centumalus Consulok, az Illyriusok 6) ellen hadakoztak, hol sok városaik' elfoglaltatása után, a' királyi familia-is megadta magát; 's ekkor tartatott első triumph-pompa az Illyriusok felett.

5. Lucius Aemilius' Consulsága alatt a' Gallusok nagy sereggel általjöttek az Alpeseken. De egész Italia a' Rómaiakkal tartott; 's Fábíus 7) történet író, ki ezen háborúban maga-is jelen volt, azt mondja: hogy nyóltzszázezer ember 8) állott készen a' hadakozásra. A' Consul szerentsésen-is végezte dolgát; mert negyvenezer ember öletett-meg az ellenség közzül, 's néki triumph-pompa rendeltetett.

6. Néhány esztendők múlva a' Gallusok ellen Italiában ismét háború indíttatott, melly Marcus Claudius Marcellus' és Cnejus Cornelius Scipio' Consulságok alatt végeztetett-el. Először Marcellus ütközött-meg kevés számú lovassággal 's a' Gallusok' királyát Viridomárust saját kezével megölte, azután tisztitársával egygyütt a' Gallusoknak nagy számú seregét semmivé tette, Mediolanumot elfoglalta, 's temérdek sok pré-

dát vitt Rómába. A' triumph-pompa alkalmával Marcellus a' Gallusok' Királyának elvett fegyvereit egy póznára függesztve vitte vállán.

7. Marcus Minutius Rufus' és Publius Cornelius' Consulságok alatt az Isztriaiak 9) ellen indított háború, minthogy a' Rómaiak' gabonás hajóikat elprédálták, mellyben azok tökéletesen meghódoltattak. Ugyan ezen esztendőben kezdődött a' második Foenicziai háború, Hannibal Karthágóbéli vezér alatt a' Rómaiak' ellen, ki húsz esztendő 10) korában százötvenezer emberből álló hadisereget gyűjtvén, Hispániának Szaguntum nevű városát, melly a' Rómaiak' szövetségese volt, vívni kezdte. A' Rómaiak' követek által megintették, hogy hagyná félben az ostromot; de ő a' követeket maga eleibe sem akarta botosítani. A' Rómaiak' Karthágóba-is küldöttek követeket, hogy tiltatnék-meg Hanibálnak a' Rómaiak' szövetsége ellen kezdett hadakozása. A' Karthágóbéliek megvetve feleltek. Az alatt a' Szaguntumiak éhség által 11) kéneltették magokat megadni, 's a' kiket Hannibal elfogott, azok megölettettek.

8. Ezután Publius Cornelius Scipio egy hadisereggel Hispániába, Tiberius Szempronius pedig másikkal Szicziába mentek, 's a' Karthágóbélieknek háború izentetett. Hannibal Hispániában testvérét Hasdrubált hagyván, általment a' Pyrenaeus hegyeken, 's csak hamar ollyan esemény tört az Alpeseken-is keresztül 12), mellyen az előtt senki sem járt. Azt mondják, hogy nyóltzvenezer gyalog, s húsezer lovas katonákat és harmintz-hét 13) elefántokat vitt magával Itáliába. Utjában a' Liguriaiak és Gallusok seregenként kaptsolták magokat hozzája. Sempronius Grachus

megtudván Hannibálnak Itáliába érkezését, hadiseregét Szicziáliából Arminumba tette által.

9. Elsőben Publius Cornelius Scipio találkozott 's ütközött-meg Hannibállal; melly ütközetben katonái megfutamtattak 's maga megsebesítve vitetett vissza táborába. Sempronius Grachus-is ütközetet próbált vele Trebia vízénél 's ő is megveretett 14). Hannibálnak sok Itáliai lakosok meghódoltak, ki-is nyomban innét Tuscia felé menvén, Flaminius Consullal találkozott. Flaminius a' csatában megöletett; a' Rómaiak közül huszonöt ezeren elestek 15), a' többiek elfutottak. Azután Quintus Fábius Maximus küldetett a' Rómaiak által Hannibal ellen. Ez; az ütközet' halogatása vagy az ütközetrel késedelmezés 16), által Hannibal' tüzet meglankasztotta; 's nem sokára jó alkalmat nyervén, őt meggyőzte.

10. A' város építtetése után ötszáz negyvenedik esztendőben Fábius helyett Lucius Aemilius Paulus és Publius 17) Terentius Varro, küldettek Hannibal ellen. Fábius a' két Consulnak azt az intést adta, hogy Hannibált, mint igen tüzes és heves vezért, nem máskép; hanem csak az ütközetnek halogatásával győzhethék-meg. De minthogy Varro, túrhetetlensége miatt, a' másik Consul ellenére, Apuliának Cannae 18) nevű helysége mellett ütközetre kelt a' dolog; Hannibal által mind a' két Consul megveretett. Ezen ütközetben három ezer Afrikabeliek esének-el 's Hannibal' seregének nagy része megsebesítették 19); mind a' mellett a' Foenitziai egész háborúban a' Rómaiak olly nagy kárt nem vallottak, mint ekkor 20); mert Aemilius Paulus Consul a' hartzon elesett, húsz Exconsulok vagy Expraetorok és harmintz Senato-

rok részszerént elfogattak, részszerént megölettek, egyéb fő emberek között három százon, a' köz katonákból negyvenezeren, 's a' lovasokból három ezeren és ötszázon veszték-el. De mind ennyi szerentsétlenségek között sem tartotta egy Római-is illendőnek a' békesség-kötés említését. Ekkor a' rabszolgák 21), a' mi az előtt soha sem történt, szabadon bocsátattak 's katonákká tétettek.

11. Ezen ütközet után Italiában, sok városok mellyek addig a' Rómaiak alatt voltak, az ellenség részére állottak. Hannibal a' Rómaiakat felszólította, hogy váltanak-ki a' foglyokat, de a' Senatus azt a' feleletet adta, hogy az olly polgárokra nints szüksége, kik jóllehet felváltak fegyverkezve, még-is meghagyták magokat fogni. Ezt hallván, mindnyájokat különbbféle halállal kivégeztette 22). 's három köböl aranygyűrűt 23) küldött Karthágóba, mellyeket Római lovagok, Senatorok és katonák újjairól vétetett-le. Az alatt Hispániában, hol Hannibal testvére Hasdrubal a' végre maradott nagy hadisereggel; hogy azt az Afrikabélieknek egészen alájok vesse, a' Római vezérek, a' két Scipiók által meggyőzöttetik, 's az ütközetben elveszt harminzötezer embert, kik között tíz ezeren elfogattattak, huszonötezeren megölettetek. Ezen vesztesség kipótolására a' Karthágóbéliek által tizenkétezer lovasok és húsz elefántok küldetnek Hispániába.

12. Hannibal Italiába jövele után negyedik esztendőben, Claudius Marcellus Consul a' Káthágóbéliek ellen egy ütközetben, melly Campániának Nola nevű városa mellett esett, szerencsésen hartzolt. Hannibal azomban Apuliában 's Calabriában sok városokat elvett a'

Rómaiaktól. Ugyan ezen időben Macedonia' királya Filep-is követeket küldött hozzá, segedelmet ígervén néki a' Rómaiak ellen, olly feltétel alatt: ha a' Rómaiak' meggyőzöttetése után, Hannibal-is segítené őt a' Görögök ellen. Minthogy Filep' követei elfogattatván a' dolog megtudódott, a' Rómaiak Marcus Valerius Laevinust Macedoniába, Titus Manlius Torquatus Proconsult pedig 24) Sardiniába küldötték, melly tartomány Hannibal' unszolására a' Rómaiaktól egyebekkel együtt elpártolt.

13. E' szerént a' háború egyszerre négy helyeken folytattatott. Itáliában Hannibal, Hispániában annak testvére Hasdrubal, Macedoniában Filep 25), és Sardiniában a' Sardusok 's egy másik Kárthágóbéli Hasdrubal ellen. Ezen utolsó, — Titus Manlius Proconsult által, ki Sardiniába küldetett, elevenen elfogattatott; tizenkétezer katonái megölettek, ötszázan fogságra vitettek 26) 's Sardinia meghódoltatott, Manlius a' foglyokat és Hasdrubált Rómába vitte. Az alatt Laevinus által Macedoniában Filep; a' két Scipiók által Hispániában, Hasdrubal és Mago Hannibálnak harmadik testvére is meggyőzetnek.

14. Hannibal' Italiába jövele után tizedik esztendőben 27), Publius Sulpitius' és Cnejus Fulvius' Consulságok alatt, Hannibal Rómához négy mértföldnyire közelledett, úgy hogy lovassai egész a' város' kapujáig száguldoznának. De Hannibal a' Consuloktól, kik hadisereggel ellene indultak, nem sokára Campániába kényszerítetett vissza vonulni. Hispániában, testvére Hasdrubál által a' két Scipiók, kik sok esztendőig győzedelmesek voltak, meggyilkoltattak. A' hadisereg azonban épen maradt, 28) mert a' ve-

zéreik inkább történetből, mint vitézség által keréttettek törbe. Ezen időben Marcellus Consul 29) által Szicziának-is nagy része, melyet viszont az Afrikabéliek kezdetek birni, elfoglaltatott és Syracusa híres városából nagy zsákmány vitetett Rómába. Laevinus Macedoniában Fileppel, 's Görög-ország több rendbéli népeivel és Attalussal, Asiai királlyal szövetséget kötött; 30) Szicziába menvén az Afrikabéliek egy vezérért Hannót Agrigentumnál, a' várossal egygyütt elfogta, 's a' legjelesebb foglyokkal Rómába küldötte. Negyven városok adták-meg néki magokat, 's huszonhatot pedig erővel vett-meg. Így tért vissza nagy ditsóséggel Rómába, minekutánna egész Szicziát elfoglalta 's Macedoniat megalázta. Hannibal azonban Italiában Cnejus Fulvius Consult 31) hirtelen megtámadván nyöltzezer emberrel egygyütt megölte.

15. Az alatt Hispániában, hol a' két Scipiók' megölettetése után a' Rómaiaknak nem vólt vezérek, Publius Cornelius Scipio, annak a' Publius Scipiónak, ki ott hadakozott vala, huszonnégyszendős fija küldetett, ki minden Rómaiak között mind a' maga idejében, mind a' későbbi időben tsaknem a' legjelesebbik ember vólt. Ez, a' Hispaniai Karthagót, mellyben az Afrikabéliek minden aranyjokat ezüstjüket és hadikészületeiket tartották, megvette 32), 's egyszer'smind a' legnevezetesebb kezeseket kiket a' Hispanusok közzül elfogtak, 's Mágót Hannibal testvérét-is 33) ugyan ott fogságra ejtette, az utólsót egyebekkel egygyütt Rómába küldötte, hol ezen történet, felette nagy örömet okozott. Scipio a' Hispanusok kezeseit szüleiknek visszaadta; mellyért tsak nem egész Hispánia meghódolt

neki. Ezek után Hasdrubált Hannibal' testvérét meggyőzvén, megfutamtatja 's temérdek sok prédát kap.

16. Az alatt Itáliában Publius Fábius Maximus Consul, Tarentumot ismét vissza vette, hol Hannibálnak igen sok hadi eleségét találta. Ugyan ott Carthalót, Hannibal' egyik vezérét-is megölte, huszonötezer foglyot eladott, a' prédát a' katonák között kiosztotta, az eladott emberek' árát pedig a' kintstárba adta. E' meglévén, a' Rómaiak azon városai közzül, melyek előbb Hannibal részére állottak, most ismét sok megadta magát Fábius Maximusnak. — A' következő esztendőben Scipio Hispaniában nevezetes dolgokat vitt véghez részszerint maga személylesen, részszerint testvére Lucius Scipio által. Hetven városokat megvett, de Italiában a' háború szerencsétlenül folyt; mert Claudius Marcellus Consul Hannibal által megöletett.

17. Hispaniába meretele után harmadik 34) esztendőben Scipio ismét nagy dolgokat vitt véghez. A' Hispaniai királyt egy nagy ütközetben meggyőzvén frigyessévé tette 's a' legelső vólt, ki a' meggyőzöttétől kezeseket nem kivánt.

18. Hannibal nem reménylhetvén, hogy Hispaniát Scipió vezér ellen tovább megtarthassa, testvérét Hasdrubalt minden seregeivel együtt Italiába hívta. Ez ugyan azon úton menvén, mellyen Hannibal ment vala: a' Picoenumi tartománynak Sena nevű városa körül azon lesbe került, mellyet neki Appius Claudius Nero és Marcus Livius Salinator Consulok vetettek 35); 's mellyben kemény hartz után meg-is öletett. Nagy számú seregei részszerint elfogattak, részszerint megölettek 's Rómába nagy summa arany és ezüst vitetett táborából. Ettől fogva Hannibal

nem reménylette már a' háború szerentsés ki-
menetelét. A' Rómaiak nagyon neki bátorodtak
's ugyan azért Publius Cornelius Scipiót-is ki-
hívták Hispaniából, és igen ditsőségesen vezet-
ték-bé Rómába.

19. Quintus Caecilius és Lucius Valerius
Consulságok alatt minden városok, mellyeket
Hannibal Bruttia tartományában elfoglalt, meg-
adták magokat a' Rómaiaknak.

20. Hannibal' Italiába menetele után tizeneg-
yedik esztendőben Scipio, ki Hispániában olly
szerentsésen hartzolt, Consullá neveztetet 's Af-
rikába küldetett 36). Aza' vélekedés terjedett vólt
ez időben hogy ezen férjfiúban valamelly Istenség
lakozna, 's hogy ő az Istenekkel társalkodna és be-
beszélgetne. Ez Afrikában Hannóval az Afrikabé-
liek vezérével megütközött, 's annak seregét sem-
mivé tette. A' második ütközetben táborát elfog-
lalta, mellyben négyezer ötszáz ember fogatott-
el 's tizenegyezer öletett-meg 37). Syphaxot Nu-
midia királyát 38), ki magát az Afrikabéliekkel
eggyesítette, fogságra ejtette 's táborát elfoglalta.
Syphax a' legjelesebb Numidiakkal és temérdek
sok prédával Scipió által Rómába küldetett. Midőn
ez megtudódott, tsaknem egész Itália elpár-
tolt Hannibáltól. Maga parantsolatot kapott a'
Karthagóbéliektől, hogy térne vissza Afriká-
ba, melly Scipiótól pusztított mindenfelé.

21. Eképpen Itália tizenhét esztendőök múl-
va 39) Hannibaltól megszabadított. Azt mond-
ják, hogy Hannibal sírva hagyta azt el 40). —
A' Karthagóbéliek' követei ez alatt Scipiotó.
békességet kértek, ki őket Rómába útasítottal
Negyvenöt napokig tartó fegyver szűnés enged-
tetett nekik, melly idő alatt Rómába 's onnét
ismét vissza utazhatnának, harmintzezer font

adó letétele mellett 41). A' Senatus megegyezett a' békesség kötésben, úgy, a' mint azt Scipio jónak találná. Scipio olyan feltételek alatt adott nekik békességet, hogy harmincz hajónál többet ne tartsanak, ötszázezer font ezüstöt fizesse nek 's a' foglyokat és szökevényeket vissza adják.

22. Azonban Hannibál' Afrikába érkezése után a' békesség félben szakasztatott 's az Afrikabéliek által sok ellenségeskedések követték-el. Karthágónak követői, midőn a' városból vissza jönnének, a' Rómaiak által elfogattak, de Scipio' parantsolatjára ismét szabadon bocsátottak. Végre Hannibál több ütközetekben Scipio által meggyőzöttetvén maga-is kéntelen volt békességet kérni 42). Midőn ez eránt alkudozás tartatott, olly feltételek alatt engedtetett a' békesség mint előbb; tsak hogy az ötszázezer font ezüstön kívül az új hitszegésért még százezer font kívántatott. A' Karthágóbélieknek nem tettettek a' feltételek, 's parantsolatot adtak Hannibálnak, hogy tovább hadakozzon. Így Scipio és Massinissa, Numidiának egy másik királya, ki vele szövetségre lépett vala, Karthágó ellen újra hadat indítának. — Hannibal három kémeket küldött Scipio táborába, kiket minekutánna elfogtak, Scipio körös körül vezetett az egész táborban 's megmutatta nekik az egész hadi-sereget; továbbá még ebédet-is adatott nekik, 's úgy küldötte őket vissza, hogy mondanák-meg Hannibálnak, a' mit láttak.

23. Az alatt mind a' két vezér készült arra az ütközetre, mellynek párja alig volt valaha emberek' emlékezetétől fogva, minthogy a' legügyesebb hősök vezérlették a' seregeket. Scipio győzedelmeskedett, 's tsak nem Hannibált magát-is elfogta; ki eleinten sok lovasokkal,

azután huszszal 's utólján tsak négygyel futhatt és menekedhetett-meg. Hannibal' táborában húszezer font ezüst, nyoltzvan font arany, 's azon kívül temérdek sok egyéb készület találtatott. Ezen ütközet után a' Karthágóbéliekkel békesség kötöttetett 43). Scipio igen nagy triumphipompával vissza ment Rómába, 's ettől fogva Afrikáinak neveztetett. Így végződött-el a' második Foenitziai háború minekutánna tizenhét esztendeig tartott.

Jegyzetek a' III. Könyvhez.

1. Igazabban huszonnégy esztendeig.

2) Igazabban Publius Cornelius Lentulus és Cajus Licinius Varus alatt.

3) A' Liguriaiak ott laktak, hol most Genua és Lucca tartományai vagynak.

4) Itt másképen van a' dolog. A' békesség-kötés szerint a' Karthágóbéliek minden a' Szicilia és Italia között fekvő apró szigeteket tartoztak elhagyni. De a' Rómaiak ezen feltevélt igazságtalanul Sardiniára-is kiterjesztették.

5) A' Karthágóbéliek 1200 talentumot fizettek a' hadiköltség' pótolására.

6) Illyria Dalmatziát, Albaniát 's Kroatzianak és Bosniának egy részét tette. Az Illyriusok a' középtengeren már régtől fogva büntetlenül gyakoroltak rablást; most a' Rómaiak némelly kereskedő hajóit-is elrabolták. Midőn a' Rómaiak ezért királynéjoknál panaszt tettek, ez nem tsak elégtételt nem adott, hanem egyik követjeket meg-is ölette. Így lévén a' dolog, a' Rómaiak háborút kezdettek ellene, 's úgy megalázták őt, hogy kéntelen volt békességet kérni, melly szerint tsak nem egész Illyriát nékik általengedte, adófizetőjökké lett, 's a' Lisszus vizén túl nem. többel, hanem tsak két fegyvertelen hajóval volt neki szabad hajókáztatni.

7) Fabius Pictor Római Senator legelső volt, ki folyó beszédben történeteket írtt. Munkáiból csak tsekély töredékek maradtak-meg a' mi idönkig.

8) Ha meggondoljuk, hogy ekkor a' Rómaiak és egyéb Itáliabéliek között a' rabszolgákon kívül minden fegyverfogható férjfiak kéntelenek voltak katonáskodni, nem fogjuk ezen nagy számot tsudálni.

9) Isztria, Kroátzia megett feküdt az Adriai tenger mellett.

10) Nem hús, hanem huszonnyóltz esztendő volt.

11) Nem annyira éhség, mint kemény megtámadtatások és ostromoltatások által, mint Livius és mások bizonyítják.

12) Némellyek szerint a' Szent Bernát nagy, mások szerint a' Szent Bernát kis-hegyén, mások szerint a' Ceniszen keresztül. Az általmenetel November' elején történt. Az Alpesek' kősziklái sokszor etzettel és tűzzel kellett elhasogattatni. A' kőszikla' tövében tűz rakatott, melly azt porhanyóvá tette; azután etzettel megöntöztetett a' kőszikla, mert azt hitték, hogy az által legjobban meghidegül 's így a' hirtelen meghidegülés által legkönnyebben meghasadozik. Egyébiránt az Alpeseken keresztül már az előtt-is vitettek hadiseregek.

13) Ezen hadiseregek' számára nézve nem eggyeznek-meg a' történet-írók, Lásd Liv. XXI. 29. Polybius III. 60.

14) A' Rómaiak mintegy huszonhatezer embert vesztettek; csak tízezeren vágták magokat keresztül az ellenségén.

15) Plutarchus a' Rómaiak' vesztését tizenötezer elesetekre 's ugyan annyi foglyokra teszi. Mások más számokat adnak.

16) A' késedelmezéstől vette ezen vezeték nevet Cunctator, késedelmező. Fabius minden nagy ütközetet kikerült 's azon igyekezett, hogy Hannibált olly Országban, hol sem szövetségesei nem voltak, sem egyéb segedelmet nem reménylhetett a' sok ide 's tova menés, apró tsata és időzés által, meggyöngítse. Ezen szándékában őt sem Hannibal' ravaszsága és vakmerősége, sem katonái' zúgólódása, sem a' Hannibal által házaiktól 's jószágaiktól megfosztatott Italia; lakosok' panaszszai, sem Marcus Minuciusnak, ki alatta vezérkedett tsúfolódásai 's rágalmozásai meg nem tántoríthatták.

17) Publius helyett Cajust kell olvasni.

18) Cannae, Livius, Appianus és Florus szerint tsak egy szegény falu volt, melly utóbb ezen ütközetről lett nevezetessé; de Polybius, ki kevésse a' második Foenitziái háború után élt, Cannae városnak nevezi, azt tévén hozzá, hogy a' Rómaiak' megverettetése előtt egy esztendővel özszerontott.

19) Polybius azt írja III. 117, hogy Hannibal négy ezer Gallusokat, ezer ötszáz Spanyolokat és Afrikabelieket, és kétszáz lovasokat vesztett-el; Livius pedig XXII. 52. a' Karthágobéliek veszteségét nyöltzezer emberre teszi.

20) Polybius az említett helyen azt mondja: hogy hatezer lovasok, hetvenezer Római katonák, Cajus Terentius Consul-lal együtt, és mintegy háromszáz szövetségeseik, futás által megmenekedtek, tízezer gyalogok elfogattak, 's három százan elfutottak, a' többiek pedig mintegy hetvenezeren elvesztek. Livius viszont az említett helyen azt állítja, hogy negyvenezer gyalogok és háromszáz lovasok estek fogságra a' számtalan táborbelieken kívül, kik közül tsak négyezer gyalog és kétszáz lovas menekedett-meg, a' többieknek meg kellett magokat adniok.

21) A' rabszolgák' állapotja Rómában tsak nem olyan volt, mint most Török-országban. Nagy részént hadi foglyok voltak; uraik tetszéseik szerint bántak velek, 's általában a' legnagyobb megvettetés volt sorsok. Mindenféle foglalatosságokra használtattak, 's némellyek ugyan a' többinél valamivel nagyobb bethületben tartattak, de katonákká épen nem lehettek 's ha a' szükség felfegyverkeztetésöket kívánta, elébb felszabadítottattak, azután vétettek-bé katonáknak. Egyéberánt a' városban szolgálók jobbaknak tartották magokat, mint a' kik földmívelésre használtattak.

22) Ez nem igaz; nem ölettek-meg, tsak eladattak.

23) Az írók különböző vélekedéssel vagynak ezen aranygyűrűk száma eránt. Leghihetőbb, a' mit Livius mond XXIII. 12. hogy tsak egy köből gyűrű küldetett Karthágóba. — A' Rómaiaknál a' közpolgárok tsak vas gyűrűket viseltek; ellenben a' lovagok' és Senátorok' gyűrűi aranyból voltak; de gyász' alkalmával arany-gyűrűk helyett ezek-is vas-gyűrűket viseltek.

24) Igazabban Proprætor volt, 's tsak a' beteg Mucius helyett szolgált.

25) Ez ellen ezen esztendőben tsak készültek tétettek azou esetre, ha valamit próbálni kezdene.

26) Livius szerint XXIII. 40. háromezer hétszázan.

27) A' nyóltzadik esztendőben történt: nem a' tizedikben.

28) Ez nem igaz, mert sokan elestek.

29) Nem Consul, hanem Proconsul.

30) Ez hiba. Sőt inkább Filep némelly Görög-népekkel, Attaluszsal Asia' királyjával; 's Pleuratuszsal és Scerdilædussal Thrácziai és Illyriai királyokkal szövetségre lépett Laevinus ellen.

31) Nem Consul, hanem Proconsul volt.

32) Ez Karthágó nova nevet viselt, és a' Rómaiakra nézve Hispániának minden városai között azért legnevezetesebb, minthogy igen bátorságos fekvése 's igen jó kikötője volt.

33) Nem volt Hannibál' testvére.

34) Az ötödik esztendő volt.

35) Nem lesben, hanem rendes ütközetben esett-el.

36) Nem akkor, hanem a' következő esztendőben küldött oda, mint Proconsul. Az által támasztott maga eránt olly nagy vélekedést, minthogy semmi fontos dolgot nem kezdett-el míg Jupiter kápolnájába nem ment, 's ott egy ideig nem maradt, mintha ott lelkesedést nyerne.

37) Livius szerint XXIX. 34. csak kétezer esett-el.

38) Numidia az Algieri-országnak legnagyobb részét foglalta magában.

39) Nem tizenhét, hanem tizenhat Liv. Epis. 30.

40) Ez-is valamely utóbbi leírónak tördaléka.

41) Scipio ezen pénzt (mintegy kétszáz húszezer ezüst forintot) mások szerint ajándékban kapta. — Egy pondo a' mi pénzünk szerint mintegy tizenöt ezüst forintot tesz.

42) Nem igaz, hogy Hannibál ezen békeségkötés előtt sok ütközeteket elvesztett 's a' békeség ezen beszélgetéskor kötöttetted volna. Ez azután történt, mikor Hannibál az utolsó ütközetben megveretted.

43) Felette kemény feltételek alatt. Karthágó valamit Afrikán kívül birt mind azt általengedte a' Rómaiaknak, 's azt ígérte hogy nekik tizen kívül, minden hadihajóit, 's minden

megszelídített elefántjait általadja, tíz esztendőök alatt tízezer talentumot fizet 's a' Rómaiak' engedelmé nélkül semmi háborút sem folytat. Másfelől a' Kárthágóbéliek' hatalmában bagyatott mind az, a' mit Afrikában bírtak 's Massinissa Syphox' helyébe királlyá tétetett.

Negyedik Könyv.

1.

A' Foenitziai háború elvégződven a' Macedoniai következett Filep király ellen 1).

2) A' város építése után 551-dik esztendőben Titus Quinctius Flaminius, Filep király ellen küldetett, 's hadi dolgaiban szerentsés volt. A' békesség olyan feltételek alatt engedtetett-meg neki, hogy Görög-orzágnak azon városait, mellyeket a' Rómaiak ellene védelmeztek, tovább ne háborgassa, a' foglyokat és szökevényeket vissza-adja, tsak ötven hajót 3) tartson magának, a' többit a' Rómaiaknak engedje, tíz esztendeig ezeknek esztendónként négyezer font ezüstöt fizessen, 4) 's fijas Demetriust kezesül Rómába küldje. Titus Quinctius a' Lacedaemoniak ellen-is hadakozott, vezérjüket Nabist meggyőzte 's arra kényszerítette őket, hogy minden feltétel nélkül megkellett magokat adniok. Midőn győzedelmi pompát tartott, nagy ditsőségére vált neki, hogy győzedelmi szeke-re előtt Filep' fija Demetrius 's Nabis' fija Armenes, ezen igen nevezetes kezesek, mentek.

3. A' Macedoniai háború után következett a' Syriai, Antiochus király ellen, Publius Cornelius Scipio és Marcus Acilius Glabrio Consulok alatt. Ezen Antiochussal egyesítette magát Hannibal, minekutánna honját Carthagót, attól félvén, hogy a' Rómaiaknak kifog adattatni, elhagyta. Marcus Acilius Glabrio egy táborozásban, melly Achaja tartományában történt, szerencsés volt. Mert az éjjeli ütközet' alkalimával Antiochus király' táborát elfoglalta, magát pedig a' királyt megfutamtatta. Filep azért, hogy a' Rómaiaknak Antiochus ellen segítséggel vólt, fiját Demetriust vissza nyerte.

4. Lucius Cornelius Scipio és Cajus Laelius Consulságok alatt, az Afrikai Scipio mint testvérének Lucius Cornelius Scipio Consulnak segédje, ezzel együtt Antiochus ellen ment hadakozni. Hannibal, ki Antiochus' részén vólt, egy tengeri ütközetben meggyőzetett. Maga Antiochus utóbb Magnesia körül Sypilus mellett Asiában Cornelius Scipio Consul által egy nagy ütközet után megfutamtatott. A' Rómaiak ezen ütközetben Eumenes által, ki Attalus királynak testvére 's a' Frygiában fekvő Eumeniának építője vólt, segítettek. Ezen ütközetben a' király részéről ötvenezer gyalog és háromezer lovas katonák estek-el. Ez meglévén, Antiochus király békeséget kért, mellyet, ámbár megvólt győzetve, meg-is adott neki a' Senatus az elébbi feltételek alatt, hogy tudniillik: Európából és Asiából 6) magát vissza húzza 's a' Taurus hegye körül tartóztassa, tízezer talentomot fizessen 7) és húsz kezeseket adjon, Hannibált pedig ki a' háborút indította, kézhez szolgáltassa. A' Senatus minden A'siai városokat, mellyeket Antiochus a' hadban elvesztett, Eumenes király-

nak ajándékozott, 's a' Rhodusbélieknek-is 8) kik a' Rómaiakat Antiochus király ellen segítették, sok városokat adott. Scipio vissza tért Rómába, nagy győzedelmi-pompát tartott 's egyszer'smind a' testvérje példája szerént (ki Afrika' meggyőzéséért Afrikainak neveztetett 9), A'siai vezeték nevet nyert.

5. Spurius Postumius Albinus' és Quintus Marcius Philippus' Consulságok alatt Marcus Fulvius az Aetoliabéliek felett triumphipompát tartott. Hannibal, ki Antiochus meggyőzöttetése után, hogy a' Rómaiaknak ki ne adatnék, Prussiához Bithyniai királyhoz futott, Titus Quinctius Flamininus által ettől-is vissza kívántattott 's midőn a' Rómaiaknak valóban kiadatattna, mérget vévén, Libyssa mellett Nicomedia körül temettetett-el.

6. Filep, Macedoniai király, ki mind maga hadakozott a' Rómaiak ellen, mind utóbb Antiochust-is segítette, meghalálozván, annak fija Perseus Macedoniai király elpártolt a' Rómaiaktól 's nagy hadi-sereget gyűjtött össze. Ennek segítője vólt nem tsak Cotys Thraciai, hanem az Illyricum királya Gentius-is. A' Rómaiakat pedig Eumenes A'siának, Ariarathes Cappadotziának, Antiochus Syriának, Ptolemaeus Aegyptusnak és Massinissa Numidiának királyai segítették. Prussiás ellenben Bithynia' királya, jóllehet felesége Perseus' testvére vólt, egyik félhez sem állott. Publius Licinus Consul küldetett ellene, de a' király által egy nagy ütközetben meggyőzöttetett. Mind a' mellett-is a' Rómaiak, jóllehet megvóltak verve, a' királynak a' kívánt békességet, tsak ollyan feltételek alatt ajánlották; hogy magát és népét a' Római Senatusnak és népnek minden

feltétel nélkül adja-meg. Nem sokára azután ellene Lucius Aemilius Paulus Consul 's Illyricumba Gentius ellen Cajus Anicius Praetor küldettek. Gentius mindjárt az első ütközetben meggyőzötven, magát megadta. Az anyja, a felesége, és fiai valamint a testvére-is egyszerre kerültek a Rómaiak kezeibe. E szerint a háború harmintz napok alatt elvégeztetett, 's a Gentius' meggyőzöttetése' híre elébb érkezett Rómába, mint az ellene kezdett háborué.

7. Perseussal pedig Aemilius Paulus Consul harmadik Septemberben megütközött 's azt megverte, megölvén húszezer gyalog katonáit 11). A lovasság a királlyal együtt szerentsé- sen elfutott 12). A Rómaiak száz katonákat vesztettek. Minden Macedonai városok, mellyeket a király birt, megadták magokat a Rómaiaknak. A király maga-is, minden barátitól elhagyatván, Paulus kezébe került. De Aemilius nagyobb tiszteletet mutatott eránta, mint a meggyőzettek eránt mutatni szokás. Mert midőn az térdre akart előtte esni, nem engedte-meg, hanem székébe maga melléje ültette. A Macedoniabéliek és Illyriusok szabadságot nyertek, 's tsak fele adó kívántatott tőlök, mint királyaiknak fizettek 's így nyilvánossá tetetett, hogy a Római nép inkább az igaz ügyért, mint saját haszna kereséséért hartzolt. Ezt Paulus egy olly gyűlésben mondotta, hol sokféle népek jelen voltak, 's több nemzetek követeit pompásan megvendégelte, azt mondván: hogy a ki a hadban győzni tud, az a vendégségben azt-is tartozik megbizonyítani, hogy jó ízlése vagyon.

8. Nem sokára azután Epirusban hetven városokat, mellyek pártot ütöttek, meggyőzött

a' prédát katonái között elosztván nagy pompával tért vissza Rómába, Perseusnak egy olly nagy hajóján, mellynek tizenhat sor evező padja volt 13). Nagy győzedelmi-pompát tartott egy aranyos kotsin, mellyen mellette Perseus' két fiai állottak. A' kotsi előtt a' király' két fiai 's a' negyvenöt esztendő's Perseus vezettettek. Ő utánna Cajus Anicius-is győzedelmi-pompát tartott az Illyricusok felett. Gentius testvérével és fijaival együtt a' győzedelmi-szeker előtt vezettettek. Ezen néző-játék' látására sok nemzetek' királyai mentek Rómába. A' többek között oda mentek Attalus 14) és Eumenes 15) Ásia' királyai, és Prussias Bithyniai király. Mindnyájan nagy tisztelettel fogadtattak 's a' Senatus engedelmével az ajándékokat, mellyeket magokkal vittek, a' Capitoliumba tették. Prussias a' fiját Nicomedest-is ajánlotta a' Senatusnak.

9. A' következő esztendőben Lucius Mummius Lusitaniában szerentsésen hartzolt 16). Marcellus Consul-is jó foganattal végezte ugyan ott táborozását.

10. Ekkor a' város építésének 602-dik esztendejében Lucius Manlius Censorinus és Manius Manilius Consulságok alatt, a' második Foenitziai háború' végződése után ötvenegy esztendő'kkel, a' harmadik háború' kezdődött-el a' Karthágóbeliek ellen 17). Ezen Consulok a' táborozást Karthágó' ostromlásával kezdték. Ellenek Hasdrubal volt a' Karthágóbeliek' vezére. A' Karthágóbeliek' lovas seregét Famea vezérelte. Scipiónak unokája 18) ekkor tribunusképen tett a' Rómaiseregben szolgálatot. Eránta mindenek rendkívül nagy tekéntettel és tisztelettel viseltettek, mert nagy vitéznek 's igen ügyes tisztnek

tartatott ; mellynél fogva általa a' Consulok sokat igen szerencsésen vittek véghez. Mind Hasdrubal, mind Famea főképpen őrizkedtek a' Római-sereg' azon részével megütközni, mellynél Scipio hartzolt.

11. Ezen időben holt-meg kilentzvenhét esztendő's korában Massinissa Numidia' királya, ki tsak nem hatvan esztendeig volt a' Rómaiak' szövetségese, negyvennégy fiat hagyván maga után. Végső rendelkezésében Scipióra bízta országának a' fiai között leendő felosztását 19).

12. Minthogy Scipio' neve olly nagy hírben és tekintetben volt, már ifjúságában Consullá tétetett, 's Karthágó ellen küldetett; ki azt megis vette, 's lerontotta 20). Az ott talált prédát 21), mellyet Karthágó számos városok' elpusztítása által gyűjtött, 's a' más városoktól elragadozott kintseket, Szicilia, Italia és Afrika' várossainak, mint sajátjokat vissza adta. Így töröltetett-el Carthago 700 esztendő'k' építtetése után. Scipio ez által azt a' vezeté'k nevet, mellyet már öreg atya szerzett vala magának megérdemlette, hogy tudniillik vitézségeért, ő is ifjabb Afrikai Scipiónak hivattatott.

13. Az alatt Macedoniában egy bizonyos Pseudo-Philippus 22) fegyvert fogott a' Rómaiak ellen, 's a' Római Praetort Publius Juventiust ki ellene küldetett, igen megverte. Ez meglévén, Quintus Coecilius Metellus választott vezérré Pseudo Philippus ellen, ki ennek huszonötezer emberét megölvén, Macedoniát elfoglalta 23) 's magát Pseudo-Philippust-is kezére kerítette.

14. Korinthus 24), Görög-országnak igen híres városa ellen-is háború indíttatott azért,

Rogy a' Rómaiak' követjeit megsértette. Ezen várost Mummius Consul elfoglalván, lerontotta. E' szerént Rómában egyszerre hárman: Afrikánus, (kinek szekere előtt Hasdrubal vezettetett) Afrika; Metellus, (kinek szekere előtt Andriscus vagy máskép Pseudo-Philippus ment), Macedonia; 's Mummius, (ki előtt Korinthusi rézzászlók, képek és egyéb ékességek vitettek), Korinthus felett tartottak igen jeles triumphipompákat.

15. Macedoniában Pseudo-Perseus, ki magát Perseus fijának mondotta, ismét pártot ütött, sok rabszolgákat gyűjtven össze; 's midőn már tizenhatezer embert felfegyverkezett, Tremellius Quaestor által meggyőzetett.

16. Ugyan ekkor Metellus Celtiberiában 25) a' Spanyoloknál nagy dolgokat vitt véghez. Ezt a' vezérségben Quintus Pompejus követte; 's nem sokára azután Quintus Coepio-is ugyan azon háború' folytatására küldetett, mellyet egy bizonyos Viriathus indított Lusitaniában a' Rómaiak ellen. Ezen készület, olly félelmet támasztott itten, hogy Viriathus a' maga emberei által megöletett, minekutánna Hispaniát tizennégy esztendeig tartotta felzendülésben a' Rómaiak ellen. Ő eleinten pásztor vólt, azután tsavargók' vezére; utóbb olyan háborúra lázzította fel a' népet, hogy Hispania a' Rómaiaktól megszabadítóját vélte benne látni. Midőn gyilkosai Coepio Consultól jutalmat kértek, ezt nyerték feleletül: a' Rómaiak sohasem hagyták azt jóvá, ha valamely vezér a' maga katonái által megöletett.

17. Azután Quintus Pompejus Consul a' Numantinusok által, kiknek városa Hispaniában leghatalmasabb vólt 26) megveretteten; disztelen békességet kötött. Ő utánna Cajus Hosti-

lius Mancinus Consul ismét rút békességet kötött velek, mellyet a' Római-nép és Senatus felbontott, 's Mancinust magát az ellenségnek kiadta 27); hogy ez azon, ki a' békességet kötötte, a' békesség felbontása által esett sérelemért boszszút állhasson. Minekutánna ekképpen a' Római-seregek a' Numantinusok által kétszer megbetstelenítettek, Publius Scipio Afrikanus, ki másodszor leve Consullá, küldetett Numantzia ellen. Ez elsőben az elpuhult és megromlott hadi-sereget minden keménység nélkül 's inkább munkában gyakorlás, mint büntetés által jobbitgatta. Azután sok Hispániai városokat részszerént hadakozás által elfoglalta, részszerént máskép arra bírta, hogy önként magokat megadnák. Végre Numantziát sokáig bekerítve tartván, éhséggel azt megadásra kényszerítette 's földig lerontotta 28), a' többi tartományt pedig hatalma alá vetette.

18. Ezen időben megholt Attalus Asia' királya és Eumenes' testvére 29), ez a' Római népet tette örökössévé. E' szerént Asia, testamentom által lett a' Római birodalom' része.

19. Nem sokára azután Decimus Junius Brutus a' Callaecusok és Lusitanusok 30) felett, 's Publius Scipio Afrikanus másodszor tartott a' Numantinusok felett triumphi-pompát, minekutánna az első tizenégy esztendővel elébb Afrika felett tartotta volna.

20. Az alatt Aristonicus, Eumenesnek Attalus' testvérének egy ágyassal nemzett fija, Asiában háborút indított. Ez ellen Publius Lucinius Crassus küldetett, sok királyok nagy hadiseregei által segítette. Mert a' Rómaiaknak mind a' Bythyniai király Nicomedes, mind a' Pontus' 31) királya Mithridates, kivel utóbb olly

terhes háború folytattatott, mind Ariarathes Cappadocziai, mind Pylaemenes Paphlagoniai király segítségül vóltak. Mind e' mellett-is Crassus meggyőzetett 's az ütközetben elesett; feje Aristonicushoz vitetett, egyéb teste Smyrnában temettetett-el. Midőn a' Római Consul Perpenna, ki ennek következőjévé rendeltetett, ezen szerentsétlen táborozást megértette, sietett Ásiába, 's Aristonicust, ki egy ütközet elvesztése után, Stratonico városába futott, magát megadni kényszerítette. Aristonicus Rómában a' Senatus' parantsolatjára megfojtatott. Triumphipompa nem tartathatott felette, minthogy Perpenna Róma felé útazásában Pergamus körül meghólt.

21. Lucius Coecilius Metellus' és Titus Quinctius Flaminius' Consulságok alatt Karthágó Afrikában a' Senatus parantsolatjára 32) úgy a' mint most áll, ismét felépítettett, huszonkét esztendővel azután, hogy Scipio által földig lerontatott. Római-polgárok küldettek bele lakosoknak.

22. A' város építtetésének 627-dik esztendejében 33) Cajus Cassius Longinus és Sextus Domitius Calvinus 34) az Alpeseken túl lakott Gallusok 35), és az Arvernusok' akkor hatalmas tartománya 36), 's ezeknek királya Bituitus ellen táborba szállottak, 's a' Rhodanus' vize mellett számtalan embereit megöltek. A' Gallusok' nyaklántzaiból nagy préda vitetett Rómába. Bituitus megadta magát Domitiusnak, ki azt Rómába vitte, 's mind a' két Consul nagy triumphipompát tartott.

23. Marcus Porcius Cato és Quintus Marcius Rex Consulok alatt, a' város' építtetése után 633-dik esztendőben 37) Galliának Narbona ne-

vü városába gyarmat szállíttatott. Azután Lucius Metellus és Quintus Mucius Scaevola Dalmatzia felett triumphipompát tartottak 35).

24. A' város'építtetése után 635-dik esztendőben 39) Cajus Cato Consul a' Scordiscusok ellen 40) hadakozott, de rútúl megveretett.

25. Cajus Caecilius Metellus és Cnaeus Carbo Consulok alatt, két testvér Metellusok egy napon tartottak triumphipompát: egyyk Sardinia, a' másik Thracia felett. Ugyanekkor az a' hír érkezett Rómába, hogy a' Cimbrusok 41) Galliából Itáliába ütöttek.

26. Publius Scipio Nasica és Lucius Calpurnius Bestia Consulok alatt, Jugurtha Numidiai király ellen háború indíttatott azért, hogy ez Adherbal és Hiempsal királyokat, Micipsa fiait 's a' maga testvéreit, kik a' Római nép frigyesei voltak, megölette. Ez ellen Calpurnius Bestia Consul küldetett, ki magát a' király által meghagyván vesztegetni, dísztelen békességet kötött, mellyet a' Senatus helyben nem hagyott. Azután ugyan ezen fejedelem ellen a' következő esztendőben Spurius Postumius Albinus szállott táborba, 's ennek táborozása-is testvére vezérlése alatt gyalázatosan végződött.

27. Quintus Caecilius Metellus Consul harmadszor tétetett vezérré. Eza' hadisereget mérsékléssel elegyített keménysége által, megjobbitván, a' nélkül, hogy valakit halálra ítelt volna, jó hadifenyíték alá vette. Jugurthát több ütközetekben meggyőzte; elefántjait részszerint megölte, részszerint elszedte, és sok városait elfoglalta. Midőn már a' háborút tsak nem egészszen elvégezte, Cajus Marius tétetett következőjévé. Ez Jugurthát és Bocchust Mauritania' királyát 42), ki Jugurthának segítségé-

gére ment, egyszerre meggyőzte, Numidiának néhány városait-is megvette; 's a' háborúnak véget vetett, elfogatván Cornelius Sulla Quaestor ezen igen hatalmas ember által Jugurthát, kit az elébb mellette hartzoló Bocchus adott kezére. Marcus Junius Silanus, Quintus Metellus tisztitársá által, a' Cimbrusok Galliában; Minucius Rufus által a' Scordiscusok és Triballiusok Macedoniában, és Servilius Caepio által a' Lusitanusok Hispaniában megverettek. Jugurtha felett ketten tartottak triumph-pompát, először Metellus azután Marius. De Jugurtha és két fiai csupán Marius szekere előtt vezettetek lánzon, 's az első nem sokára azután a' Consul parantsolatjára a' fogságban megfojtatott.

Jegyzetek a' IV. Könyvhez.

1. **F**ilep ugyan már a' Kárthágóbéli háború alatt elállott a' Kárthágóbéliektől, 's a' Rómaiakkal külön békességre lépett; de ezek azzal vádolták őt, hogy mind e' mellett-is a' Kárthágóbélieknek pénzt és segítő seregeket küldött. Ezen vádhoz járultak még több Görög-tartományok' panaszszai-is.

2) Igazabban az ötszáz ötvenharmadikban.

3) Csak öt kis hajót.

4) Livius ezer talentumot mond.

5) A' Rómaiak Achájának nevezték, a' tulajdonképi Görög-országot melly a' mai Livadiát és Moreát foglalta magában. Egyébiránt Achájának csak az a' tartomány neveztetett, melly Korinthus' szomszédságában feküdt.

6) Az az Kis-Ásiából.

7) Livius szerint XXXVII. 45. tizenötezer talentumot, melly tizenkileucz millió ezüst tallért tesz.

8) A' Középtengeren fekvő Rhodus szigete' lakosainak, kik egy szabad köztársaságot formáltak 's jó hadi-erővel bírtak.

9) Ez ismét későbbi leírónak tóldaléka.

10) Mert látta, hogy a' Rómaiak őt minden menedék helytől, hová futhatott vólna, elzárták.†

11) Őt ezerezen fogattak-el a' futás közben, hat ezerezen pedig, kik magokat Pydna városába bezárták, kéntelenek vólta magokat megadni.

12) Perseus Samothrace szigetébe futott, melly az Istenek' anyjának vólt szentelve, 's azért minden népektől tiszteletben tartatott. Lakását Castor' és Pollux' templomában vette, 's ott várta szerencséjének jobbra fordulását.

13) A' legnagyobbakon, külömben csak hét sor evező padt szokott lenni.

14) Attalus nem vólt király, hanem Eumenes' testvére.

15) Eumenesről és Prussiásról ez nem igaz; mert mindön mind a' ketten Rómába akartak menni 's a' Senatusnak udvarlására lenni, megtiltatott a' külföldi királyoknak úti költséget adni.

16) Lusitania a' mai Portugalliát foglalta magában 's még valamivel többet-is.

17) Vellejus megvallja I. 12, hogy Róma inkább irigységből, mint elégséges okokból kezdett a' Karthagóbeliek ellen háborút.

18) Tulajdonképen Aemilius Paulus' fija vólt 's a' nagy Scipio fija által fíjává fogadtatott; azért viselt Publius Scipio Aemilianus nevet.

19) Ezen osztálynál csak három fíjaira vólt tekintet véve, kik közzúl kettő Manastabal és Gulussa nem sokára azután meghaltak, 's a' harmadik testvér Micipsa ezeknek a' részét-is, és így az egész atyai örökséget bírta.

20) A' város' ezen megvételekor szörnyű vólt a' vérontás; többen meghaltak hetvenezer embernél.

21) Florus azt mondja II. 15. hogy a' város' elégése a' Rómaiak' triumph-pompáját elrontotta. A' Karthagóbeliek meggyújtották házaikat és templomaikat és sokan közülök magok ugráltak a' tűzbe.

22) Máskép Andriszkusznak-is hivatott, 's a' szerencsétlen Perseus' fijának Filepnek mondotta magát lenni, sok követőket talált, 's királynak kiáltatta-ki magát.

23) Metellus ezen győzedelemért Macedoniai vezetéket kapott.

24) Korinthus egyik lehiresebb kereskedő város volt, 's Görög-ország' második szemének hivatott.

25) Hispániának egy része volt, mellyben a' Celták laktak, az Iberus vize körül.

26) Numantia fő erősegek vagy fő városok volt a' Numantinusoknak, mellyhez a' hegyek és folyó-vizek miatt nehezen lehetett hozzá férni.

27) A' Numantinusok utálva nézték a' békeség' ezen megrontását 's nem állottak boszszút a' szerencsétlen Consulon.

28) A' lakosok megégették magokat feleségeikkel és gyermekeikkel együtt, csak kevesen adták -meg magokat Scipiónak.

29) Nem testvére, hanem fija volt Eumenesnek.

30) Így neveztettek Hispániában azo n tartomány' lakosai, melly ma Gallicziának hivatik.

31) Az ezen részben elő-forduló tartományok és városok Kis-Ásiában feküdtek.

32) Kárhágó' felépíttetése ámbár némellyek által sürgettetett, nem ment egészszen tökéletességre.

33) Igazabban a' hatszázharminczadik esztendőben.

34) Ez hibásan Domitius Ahenobarbus helyett van téve.

35) Ezen Gallusok ott laktak, a' hol ma Franciaország és Belgium van.

36) Ezen nép-is Galliában lakott, a' hol most Auvergne vagyon.

37) Igazabban hatszázharminczhatodikban.

38) A' mai Dalmatziának és Albániának részeit tette.

39) Igazabban a' hatszáznegyvenedik esztendőben.

40) Eredetökre nézve Galluszok voltak és a' mai Bosniának és Serviának részeiben laktak. De minthogy némelly csapatjaik ide 's tova jártak, azért Macedoniában, Thraciában és Pannoniában vagy a' mai Magyar-országban-is voltak Scortiscusok.

41) A' Cimbrusok Celta- és Gallus - csoportokból állottak, mellyek éjszaki Német-országból ki-szakasztván magokat déli tartományokban kerestek lakhelyet.

42) Mauritania Afrikának egy része volt a' földközi tenger' partjain.

Ötödik Könyv.

1.

Míg Numidiában Jugurtha ellen a' háború folyt, az alatt a' Római Consulok 1) Marcus Manilius Manlius és Quintus Caepio, a' Cimbrusok, Teutok, Tigurinusok és Ambronok által, kik részént német, részént Gallus népek voltak, a' Rhodanus' vize mellett meggyőzettek, 's annyira megverettek, hogy a' tábornok és seregeknek nagy részét-is elvesztették. Rómában az eránt, hogy a' Gallusok ismét beütnek, olly nagy félelem uralkodott, a' millyen alig Hannibal idejében a' Phoeniciai háború alkalmával. Azért Marius, Jugurtha' meggyőzettetése után, másodszor Consulá tétetett, 's reá bízott a' Cimbrusok és Teutok ellen a' háború' folytatása. A' Consulság harmadszor és negyedszer-is neki adatott, mint-hogy a' háború a' Cimbrusok ellen soká végződhetett-el. De negyedszeri Consulságában Quintus Lutatius Catullus tétetett tiszti-társává. Ütközeteket próbált tehát a' Cimbrusok ellen 2), 's két ütközetben 3) kétszázezer embert ejtett-el az ellenség közül, nyoltzvanezeret pedig

vezérjökkel Teutobodussal 4) együtt elfogott. Ezen jeles tselekedetéért távollétében ötödször tétetett Consullá.

2. Az alatt a' Cimbrusok és Teutok 5) kiknek serege számlálhatatlan vólt, Italiába beütöttek. Itt ismét megütköztek velek Cajus Marius és Quintus Catullus, de Catullus szerentsé-
sebben, mint Marius, mert a' két ütközetben, melly egyszerre történt, az ellenség közül rész-
szerént a' csatapiatzon, részszerént a' kergette-
tés közben száznegyvenezer ember elesett, hat-
vanezer pedig elfogatott. A' Római-katonák kö-
zül mind a' két seregnél háromszázan veszték-
el. Harmintzhárom zászlók elvették a' Cim-
brusoktól, ezek közzül Marius' serege kettőt,
Catullusé pedig harminczeggyet vett-el. Így vég-
ződött ezen háború. Mind a' két vezérnek tri-
umphi-pompa engedtetett.

3. Sextus Julius Caesar és Lucius Marsius Philippus Consulok alatt a' város építtetése után 659-dik esztendőben, midőn tsaknem minde-
nütt békesség vólt, a' Picensok, Marcusok és Pelignusok egy igen terhes háborút indítot-
tak 6). Ezek jóllehet már sok esztendővel
előbb a' Rómaiaknak meghódoltak, ekkor a'
Rómaiakéval egyenlő szabadságot kívántak.
Ezen háborúnak nagyon veszedelmes követke-
zései lettek. Abban Publius Rutilius Consul, Caepio
egy jeles ifjú és Portius Cato, ki hasonlóké-
pen Consul vólt, elestek. A' Picensok' és
Marsiusok' vezérei a' Rómaiak ellen Titus Vet-
tius, Hierus Asinius, Titus Herennius és Au-
lus Cluentius vólta. Ezek ellen a' Rómaiak
szerentsésen hartzoltak. A' hatodszor Consulsá-
got viselő Mariusnak, Cnejus Pompejusnak 7) 's
még inkább Lucius Cornelius, Sullának vezérlé-

sök alatt, kik közzül az utolsó egyébb nevezetes tettein kívül Cluentiust, az ellenség' vezérét annak nagy seregével együtt megfntamtatta, úgy hogy a' maga katonái közzül tsak egyet vesztett-el. Mind a' mellett-is a' háború jóllehet nagy veszteséggel négy esztendeig húzódott. Az ötödik esztendőben végre Lucius Cornelius Sulla végezte azt el Consul korában, minekutánna abban, mint Praetor sok nagy dolgokat vitt vala véghez.

4. A' Város' építtetésének 662-dik esztendejében 8) kezdődött az első polgári háború, 's ugyan abban Mithridates ellen-is az első. A' Polgári háborúra Cajus Marius, ki hatodszor vólt Consul, adott alkalmat. Mert midőn Sulla Consul Mithridates ellen, ki Ásiát és Acháját elfoglalta, vezérré tétetett, és seregével azért: hogy a' szövetségesekkel folytatott, 's most említett háború maradványjának egészszen véget vetne, Campaniában egy kis ideig késett; — Marius mindenképpen arra törekedett, hogy ő tétetnék a' Mithridates ellen folytatandó háborúban vezérré. Ezenmegboszsonkodván Sulla, a' város ellen ment seregével 's ott Mariussal és Sulpiciussal megütközött 9). Ő vólt az első, ki fegyveres kézzel Rómába bément 10). Sulpiciust megölte 's Mariust kikergette. Így indúlt-el, minekutánna a' következő esztendőre Cnejus Octaviust és Lucius Cornelius Cinnát tette Consulokká, Ásiába.

5. Mert Mithridates, ki Pontus' királya vólt 's kis Armoeniát és a' fekete-tenger' partjait a' Bosporussal 11) együtt bírta, eleinten Nico-medest 12) a' Rómaiak szövetségesét kiakarta kergetni Bithyniából, 's azt izente a' Senatusnak, hogy a' szenvedett sérelmekért háborút fog in-

ditani. A' Senatus azt felelte Mithridatesnek: hogy ő is hadakozni fog, ha ez történik. Mithridates ezen megboszonkodván, Cappadocziát tüstént elfoglalta, 's onnét Ariobarzanest a' királyt 's a' Római nép' szövetségeseit elkergette. Nem sokára azután Bithyniába és Paphlagoniába-is beütött, 's onnét Pylaemenes és Nicomedes királyokat, a' Római-nép' szövetségeseit kiűzte. Azután Ephesusba ment 13) 's egész Ásiába leveleket küldözött olyan parantsolattal, hogy minden Római-polgárok valakik valahol találtnak egy napon megölettesenek.

6. Az alatt Athéne Achajai város-is, Athénei Istrion által Mithridates kezére került. Mert Mithridates már az előtt vezérét Archelaust százhuszezer lovas és gyalog katonákkal Achajába küldötte vala. Ezen vezér által egész Görög-ország elfoglaltatott.

Sulla, Archelaust Piraeusba 14) Athene mellett bezárván, magát a' várost megvette. Azután Archelaussal megütközött 's úgy megverte azt, hogy százhuszezer emberéből alig maradt néki tízezer; — Sulla' seregéből pedig tsak 14 ember esett-el. Midőn Mithridates ezen ütközet' kimeneteléről tudósíttatott, Archelausnak hetvenezer 15) válogatott katonát küldött Ásiából. Sulla ismét megütközött Archelaussal. Az első ütközetben tizenötezeren estek-el az ellenségből, kik között vólt Diogenes-is Archelaus' fija. A' másodikban Mithridates' egész hadi ereje semmivé tétetett. Maga Archelaus három napig egy mocsárban rejtezett. Midőn Mithridates ezt meghallotta, békesség eránt kezdett Sullával alkudozni.

7. Ezen idő alatt a' Dardanusok, Scordiscusok, Dalmaták és Moesusok-is Sulla által

meghódítottak. Midőn Mithridates' követei békességet kérni jöttek, Sulla azt felelte: hogy nem áll más feltétel alatt kivánságokra, ha csak a' király minden elfoglalt tartományokat elnem hágy, 's maga Országába vissza nem megyen. Mindazáltal utóbb mind a' ketten összejöttek beszélgetés végett 's meglett a' békesség, hogy Sulla, ki a' polgári háborúra sietett, hátulról semmi veszedelemtől ne félhessen.

Az alatt míg Sulla Achajában és Á'siában Mithridatest meggyőzte: az elkergetett Márius 's az egyik Consul Cornelius Cinna, Italiában a' háborút újra elkezdették 's Rómába bémenvén a' legjelesebb Senátorokat és kiszolgált Consulokat megölték, sok fő-embereket számkivetettek 16), Sulla' házáat lerontották 's fiát és feleségét elkergették. A' Senatusnak életben maradt része kifutott a' városból Görögországba Sullához, 's kérte hogy menne hazájának segítségére. Ez hajón általjött Italiába, hogy ott Narbanus és Scipio Consulok ellen a' polgári háborút folytatná. Az első ütközet Narbanussal Capuától nem meszsze történt. Ekkor Sulla hétezer embert ejtett-el, hatezeret pedig elfogott; a' maga katonái közül százhuszonnégyet vesztett. Ez meglévén Scipio ellen-is fordúlt, kinek serege még az ütközet előtt vérontás nélkül megadta magát.

8. Minekutánna Rómában más Consulok választattak 's Mariusnak fia Marius és Papirius Carbo nyerték-el a' Consulságot; Sulla az ifjabb Marius ellen harczolt, húszezer emberét megölte 's a' maga katonái közül négyszázat vesztett-el. Nem sokára azután a' városba-is bement. Mariusnak fiát Mariust, Praenestéig kergetvén

ezen városba bezárta 's magát megölni kényszerítette 17). Azután ismét véres ütközetre került a' dolog, Lamponiussal és Carinatessel a' Marius felekezeté' vezéreivel, a' Collinus kapunál. Ezen ütközetben azt mondják hetvenezer ember harczolt Sulla ellen. Tizenkét ezeren megadták magokat Sullanak; a' többi részént az ütközetben, részént a' táborban, részént a' futásközben a' győzedelmes telhetetlen haragjának feláldoztatott 18).

A' második Consul Cnejus Carbo, Arminiumból Sicziliába futott 's ott Cnejus Pompejus által megöletett. Ezen huszonegy esztendő's ifjúnak Sulla, minekutánna vitézségének több próbáit látta, a' vezérséget által adta, úgy hogy ez Sulla után a' második volt.

9. Carbo' megölettetése után Pompejus egész Sicziliát elfoglalta. Onnét Afrikába általmenvén, Domiciust a' Marius felekezetének vezérét és Hiarbást Mauretania' királyát 19) ki Domiciusnak segítségére ment, megölte. Ez meglévén Sulla igen jeles triumphipompát tartott Mithridates felett. Pompejus-is azután nem sokára Afrika felett hasonlóképpen triumphipompát tartott huszonnégy esztendő's korában, melly dicsőség olly fiatal korban ő előtte még senkinek sem engedtetett. Így végződtek-el a' két leggyászasabb háborúk; az Italiai, melly szövetségesek' háborújának-is neveztetett, és a' polgári; a' kettő tíz esztendeig tartván. Ezekben több elveszett százötvenezer embernél 20), kik között huszonnégy kiszolgált Consulok, hét kiszolgált Praetorok, hatvan kiszolgált Aedilisek és csaknem kétszáz Senátorok-is voltak.

Jegyzetek az V. Könyvhez.

- 1) **Caepio** csak Proconsul vólt.
- 2) Nem csak a' Cimbrusok , hanem a' Teutok és Ambrok ellen.
- 3) A' megölettek' száma a' történetírók által különbözőképen adatik elő.
- 4) Más történetírók Teutobochusnak nevezik.
- 5) Csak a' Teutok magok voltak.
- 6) Ezen háború , bellum sociale vagy latinum vagy Marsicum neveket visel.
- 7) Vezeték neve Strabo vólt. Ez a' nagy Pompejus' atya vólt.
- 8) Igazabban hatszáz hatvanötödik esztendejében.
- 9) Sulpicius Nép-tribunusa 's igen gonosz ember volt. Több ezer gladiatorokat tartott zsoldjában 's mindenkor sok fegyveres követői voltak, kiket Antisenatusnak szokott nevezni.
- 10) Itt annyit akar az író mondani, hogy Sulla volt az első Római polgár , ki Rómában magában hadakozott.
- 11) Bosporus Cimmerius az a' tengerszorulat , melly Maotis tavát a' fekete tengerrel eggyesíti.
- 12) Az ifjabbik Nicomedes Prussias' unokáját , ki utóbb országát a' Római népnek testálta.
- 13) Egyik leghíresebb város volt Kis-A'siában , Diána' pompás templomáról-is nevezetes, mellyet Herostratus felgyújtott.
- 14) Pirraeus Athene egyik kikötőhelye volt.
- 15) Igazabban nyolczvanezer.
- 16) Ezen számkivetés abban állott, hogy azon Római polgárok' nevei, kiket kiakartak végezni, egy táblára irattak, melly a' piacra kitétetett, 's a' felirottakat mindennek szabad volt megölni, sőt pénz-is tétetett jutalomul a' fejekre. Jóságaik elvették 's gyermekeik minden tisztségekből kizárattak.
- 17) Márius' feje Rómába küldetett és a' piacon-kitétetett.
- 18) Sulla rettenetes kegyetlenségeket követett-el az elfogott és fegyvertelen polgárokon.

19) Hiarbas Numidia' királya volt, mellyet a' régiek sokszor elcserélnek Mauretaniával.

20) A' szám itt felette kevésre van téve; mások többre teszik négyszáz ezernél.

(Folytatása következik.)

7.

A' megbizonyításoknak (demonstratióknak) kútfejei, philosophusi ítélet-alá vetve.

Eleítől fogva vizsgálgatván az igazságoknak a' tudósok által lett megbizonyításait, annyi hibákat találtam azokban, hogy kéntelen vagyok ezen lépéseket tenni; mellyeken menve a' megbizonyításoknak kútfejeit megvizsgáljam, 's azokról ítéletemet kimondjam; mivel általláttam, hogy a' hitvány 's nem elég bizonyos kútfeből merített megbizonyítás az igazságnak nem hogy erősítésére; sőt inkább annak meggyengítésére szolgált; a' midőn a' ki azt olvasta, látván a' megbizonyításnak gyengeségét, magát az igazságot-is gyengének gondolta.

A' megbizonyítás (demonstratio), az igazságnak bizonyos, változhatatlan, tiszta kútfeből lett kihozása és meghatározása, erősítése. — Minden igazságnak egy ilyen kútfeje vagyon, és nem több; tsak abból meríthetik ki az tisztán; a' mellésleg való kútfejek, elárkolások, mellyek sokszor az igazsághoz ollyakat-is toldanak; mellyek nem oda valók.

A' megbizonyításoknak sok nemci számláltatnak; mert némellyek ajánlók, mellyek az Igazságot tsak ajánlják, commendálják; mások' javallók vagy elhitezők; vagynak meggyőzők, vagynak bizonyítók: mások megtzáfoló, mások felbonczoló, eredeti tagadhatatlan igazságokra vezető; mások végre fenn kezdve tagadhatatlan erősségekből az Igazságra leszállók. Ezen különböző nemeket a' különböző tzelra-való tekintet 's élés szülte. Az ajánlókkal élnek többnyire a' nagyok, hatalmasok a' kissebkekhez; az javallókkal a' barátok baráttokhoz, szülék gyermekeikhez; a' meggyőzőkkel a' tudósok, tanítók tanítványaikhoz; a' megczáfókkal az ellenkezők az ellenkező félhez; a' felbontzókkal 's felyűnet lehoztakkal az oskolákhoz 's oskolába tanulókhöz. Mind lehetnek ezen nemek hasznosok a' magok tzelokra; de az Igazságnak megerősítésére, bizonyítására, csak egyetlen egy a' jó 's elégséges, melly az Igazságot a' maga okára vezet.

Szintén így lehet ítélni a' megbizonyításnak azon módjairól-is, mellyek szerént az, hol az életidejéhez, hol a' nemhez, hol a' természeti mérséklethez, hol az állapothoz, hol a' személyhez, hol egyéb környülállásokhoz vagyon alkalmaztatva.

A' megbizonyítások' kútfejei sokfélék, és némellyek helybe-hagyhatók, mások ellenben bibások; én renddel elé-hordom mind azokat, 's kimondom reájok az ítéletet;

Ha a' bizonyítás vétetik tagadásból; abban nem a' mutattatik-meg, mi a' dolog 's az Igazság; hanem inkább az, mi nem az.

Ha az írók vagy tudósok' halgatásából vétetik; azzal csak a' mutattatik-meg, hogy a' dologról nem szóllottak.

Ha a' képtelenségből vétetik; azzal a' bizonyító elméjének gyengesége mutattatik-meg.

Ha a' megfoghatás lehetetlenségéből vétetik ; azzal a' megfogó elméjének szoros határai árultatnak-el.

Ha a' bizonyítónak tekintetéből vétetik , azzal csak a' személy méltósága fontoltatik.

Ha bámulással járó fel-kiáltásból vétetik ; abból csak a' felkiáltónak különös megindulása tetzik-ki.

Ha szó-szaporítással járó nagyra emelésből vétetik ; akkor a' kérdésben forgó megbizonyítani való igazság , mind csak mellőztetik.

Ha a' Némzet, vallás, állapot elő-ítéleteiből 's más azokhoz hasonló éretlenségéből vétetik ; mind ezekben az Igazságról való kérdés, mint meg nem fejtett, mindenkor újra elő-jön.

Ha a' dolognak okából vétetik ; szükség, hogy a' dolog és annak oka között lévő szoross egybeköttetés esmertessék-meg.

Ha az *oknak* munkájából vétetik ; a' munka és az ok között lévő szoros egybeköttetésnek bizonyos csmeretének kell lenni.

Ha a' dolognak valóságából (Substantziájából) vétetik : esmeretesnek kell lenni a' dolog valóságának

Ha a' dolog tulajdonságiból, minémúségeiből, praedicatumiból vétetik ; mind ezeknek a' dologból egyenesen folyóknak és a' dolog természetével szorosan egybe köttetteknek kell lenni.

Ha hasonlatosságból vétetik ; csak a' mutatódik-meg : hogy nem külömböző ; de azonban mind a' két hasonló természetéről fennmarad a' kérdés.

Ha a' külömbözésből vétetik ; csak a' mutatódik-meg : hogy nem hasonló.

Ha az ellenkezésből vétetik ; csak a' mutatódik-meg : hogy együtt meg-nem állhatnak.

Ha a' közönséges nemből (genusból) vagy különös nemből (speciesből) vétetik; csak a' mutatódik-meg: minémű legyen a' tudósoknak a' dolgoktól elvont 's megisztittatottnak látszó gondolatok (abstractus conceptusok).

Ha az egymáshoz állásból (relatióból) vétetik; egyéb nem mutatódik-meg hanem csak az: minémű állása legyen egyiknek a' másikhöz, vagy minémű össze-kötetésben legyenek, azonban mind a' kettőnek természete meg-nem mutatva kérdésben marad.

Ha a' dolog' esmeretéből vagy képzeletéből (ideájából, notiójából) vétetik; csak a' mutatódik-meg: minémű esmeretet, vagy képzeletet tsináltak az emberek róla.

Ha a' névből (ex nomine rei) vétetik; csak annyi mutatódik-meg: minémű jelentés köttetett egybe a' névvel, meglehet hibás és szabad akarat szerént való.

Ha a' jól meghatározott le-írásból (definióból) vétetik; szükség hogy az a' leírás az esmeretnek és a' gondolatnak minden salakjaitól megisztittatott, állandó, változást nem szenvedő, és a' természetnek igaz fundamentomára építettett legyen.

Ha a' mások bizonyításából vétetik, és a' bizonyságok mind tudhattak, mind akartak igazat mondani; azzal csak a' mutatódik-meg: hogy ők a' dolgot igazán adták-elé, abba nem ereszkedtek; igazé, a' mit elé-adtak.

Ha minden kétségen-kivül való állatásból (axiomából) vétetik és ez olyan, mint a' millyennek állittatik; a' dolognak és az igazságnak közönséges voltát, 's a' természetben fundált áthatatosságát mutatja.

Ha feltett, de meg-nem bizonyított állatásból (theoremából) vétetik; akkor magának a' kűtfőnek-

is bizonyítására vagyon szüksége, mivel még nem állítatott-meg annak igazsága.

Ha a' tapasztalásból, külső vagy belső érzékenységinkből vétetik; csak a' mutatódik-meg: mi tsinált belénk bényomást (impressiót) és hogy némű-némű benyomás esett bennünk.

Ha az okosságból (ratióból) vétetik, akkor a' mi lelkünknek a' dolgok 's igazságok egybe-köttetésén dolgozó munkája vétetik-fel.

Ha a' szóllónak vagy írónak czéljából vagy valamely végre-való nézéséből vétetik; azzal csupán csak azon szóllónak vagy Írónak tzélzása mutatódik-meg.

Ha a' régiségből vétetik, azzal csak a' mutattatik-meg: hogy a' mi erőssítetik nem új, távol van még annak igazságának megmutatása.

Ha másoknak megegyezéséből vétetik, azzal csak a' mutatódik-meg: hogy mások ez, vagy amaz dologban megegyeztek; de a' még nincs bebizonyítva, minémű igazsága légyen annak a' miben megegyeztek.

Ha a' dolognak vagy igazságnak hasznos voltából vétetik annak megbizonyítása; abból csak a' tetszik-meg: hogy a' megmutatandó dolog vagy igazság nem káros.

Ezek valának, hogy többeket elé ne hordjak, a' megbizonyításnak különböző kútfejei; mellyek között találánk erősebbeket-is, de találánk sok gyengélkedőket; ha ki akarja valaki keresni, mellyek ezek közzül légyenek az igazsághoz közelebb járók, 's megálhatók, mellyek a' csalfák, és meg-nem álhatók; annak ki kell keresni, azon megkülömböztető jegyeket, mellyek azoknak igazságát vagy igazságtalanságát megmutathassák — azt pedig kitalálja, ha arra figyelmezz: mindenik megbizonyításnak mi a' természete? meddig ér? mi az, a' mi belőlle kifolyhat? 's mi nem?

Az igazság, a' mellyet keresünk, vagy az esméretben 's gondolatban fekszik, vagy az itélettételben, vagy az okoskodásban; mindeniket ott magában kell keresni, a' maga természetében; és a' midőn azoknak vagy lehetséges voltát, vagy igaz lételet keressük — lehetséges vóltát feltaláljuk, ha annak igaz esmeretére eljuthatunk 's általláttjuk, hogy a' természettel nincs ellenkezésben — igazlételetét feltaláljuk, ha a' józan 's tántorítást nem esmérő tapasztalásra, 's minden próbát kiállott Bizonyságok' bizonyítására figyelmezünk.

Így már a' dolog vagy igazság megismerhetésének megbizonyítására ilyen három utak vágattak előnkbe: a' mi érzésünk, vagy a' tapasztalás; az okosság vagy okoskodással-való élés; és a' mások tanítások vagy bizonyágtételek — elég szerencsések vólnánk, ha ezen utak közzül valamelyikiken tántorodás nélkül mehetnénk. De mindenik útnak vagynak akadályai: ezek az érzésnek 's tapasztalásnak nyavalyái az okoskodásnak nyavalyái, és a' mások tanításának bizonyításának nyavalyái.

Az érzés 's tapasztalás' nyavalyái a' mi érzésünk tompasága, változás alá-való vettetése — ezen nyavalyákat össze-szedte Mallebranche.

Az okoskodás' nyavalyái: az elme' pompasága, az olvasásbeli kórság, a' kényesbetze-tudomány' kórsága, a' minden tudás kórsága a' mindent rendbeszedő, meghatározó megbizonyító kórság; a' következtést kihuzó, az okossággal jádzó, 's igazsággal kérkedő kórság. — Az okoskodás' nyavalyáit egybeszedte Baylius.

A' tanítók vagy bizonyságok nyavalyái: azoknak tehetetlenségek, rossz szívek, elő-adásbeli gyengeségek; mellyekkel minden nap bajlódunk.

Mind ezen nyavalyákat gyógyítgattyák bennünk felváltva: a' tapasztalás, okoskodás és a' közönsé-

ges emberi okosság' józansága. Mert a' tapasztalást jobbítja az okosság; az okoskodást az elme közönséges 's állandó józansága még sints minden hiba-nélkül való tapasztalásunk, sem minden gyengeség nélkül való okoskodásunk.

Mellyre nézve, ha a' Leibnicz magassan felemelkedett gondolatnak kellett; bizonytal kell a' Kant megtisztítottattnak látszó gondolatnak 'sámoly, és mivel ez a' természettől meszsze elrúgott, nem e' világhoz 's világi dolgok esmeretére vezető, szükség hogy vissza-térjen ide e' világra, 's a' világot itt esmertesse, ne meszsze bújdosva keresse — itt is pedig az Istennek kijelentett igazságához folyamodjon, hogy a' mit a' feje lombikja ki nem főzhet azt az Istentől kijelentett igazságok' laboratoriumába feltalálhassa.

Szigethi Gyula Mihály,
Professor.

8.

**A' tudományokba bécsúszott fő-állatmány
(primum principium) megrostálva.**

Ez a' fő-állatmány' bévétele jó darab időtől fogva a' tudományokat szinte elfojtotta; mert mitől fogva vitattatik, az ifjú viczkándozó 's vetekedő elme majd semmiben egyébben nem gyakorolja magát, hanem mind csak annak vitatásában.

Béjött ez a' fő-állatmány' vitatása a' megtisztított gondolatok tudományába (Metaphysicába), hol ezt kérdezik: mellyik az első igazság vagy gondolat az igazságok vagy gondolatok' sorában? — béjött a' természet törvénye tudományába (naturale

Jusba) hol ez a kérdés: mellyik az első törvény, vagy ahoz ragasztott kötelesség? — Bézött az erkölcsi-tudományba (Moralis scientiában) hol ezt kérdezik: mellyik az első virtus (rény), vagy virtust bélyegező jegy (character)?

A' metaphysicai fő-állatmány iránt a' Metaphysicusok nem egyeznek-meg: mert kik a' lételt, (existentiát) kik a' lehetőséget (possibilitást); kik a' valamit (aliquid); kik a' gondolkodást; kik a' lelket; kik az egymáshoz állást (relatiót), kik az ént (egot); kik az ellentmondás' fő-állatmányát (contradictionis principiumot) 's a't. tartják annak.

Csak ez a' különbözés-is eléggé mutattja, hogy nem lehet egy első találni, mellynek oka az, hogy az igazságok és azokról való gondolatok sora, szorossan egybe van szöve, mindenek egymással özsze-köttetésbe, harmoniába vagynak, egyik feltézi a' másikat és a' nélkül nem gondoltathatik — a' test felteszi a' lelket, az okoskodó lélek az érzést, az érzés a' gondolkodást, a' gondolkodás a' lételt, a' létel a' lehetőséget, a' lehetőség a' contradictionis principiumot; ez a' principium a' gondolkodást, a' gondolkodás a' lelket, 's a't. mind untalan így keringve.

Innen már ki kell maradni azon fő-állatmány felséges titulussaiuak-is, hogy az első, változhatatlan, közölhetetlen, szükségesképpen lévő, örökké való légyen; melly valósággal felséges titulusok nem az árnyékhoz, hanem a' fő-valóságához illők, 's ő nem-is engedi azt másra ruháztatni magán kívül.

A' második tudomány, mellybe bécsúszott a' fő-állatmány' vitatása, a' természet törvénye tudománya, hol azt szokták kérdezni; mellyik az első 's fő törvény, mellyhez a' mi tselekedeteinknek, mint tsalhatatlan 'sinor mértékhez kell szabattatni? és mellyik az abból kifolyó első kötelesség? itt is a'

vetélkedő és szörszál hasogató tudósok nem vették észre, hogy a' mi elménk' gyengeségéből származott, és a' dolgoknak tetsző különbségén álló megkülönböztetést a' törvényeknek 's kötelességeknek, nem valóságos különbségek, mert minden törvények egy törvény, és minden kötelességek egy kötelesség, mivel olly szorossan egybe vagynak kötötte; hogy egymástól el-nem válhatnak, egyik a' másikat magába foglalja, úgy hogy a' ki az egyiket meg-rontotta, a' megrontotta a' többit is; és így már a' hol egy van, ott nem kell 's nem-is lehet elsőt keresni 's kérdezni. Ezen gondolatot garántirozza az Evangéliom 's Apostolok' állítása, kik után bátran mondjuk, hogy hijában ditsekedik valaki azzal, hogy ő az Istenhez való kötelességét tellyesíti, ha magát vagy felebaráttját gyűlöli.

A' harmadik tudomány, mellynek szépségét a' fő-állatmány' vitatása megrutította, 's a' mi sebekre béhatható gyógyító erejét megfojtotta, az erkölcsi-tudomány: én-is mint nem csak Mathesist és Philosophiát, hanem természet törvénye tudományát és erkölcsi-tudományt-is tanító Professor, kéntelen voltam, hogy nem tudni ne láttassam, mind azon fő-állatmányról bécsúszott vitatásokat elő-hordani; de egyszer'smind azoknak szükségtelen 's haszontalan voltát, halgatóimnak elejekbe tettem, azonban az erkölcsi-tudománynak balzsamos izére kívántam őket serkengetni annyira; hogy inkább szívek telljék-meg, ne csak fejek.

Tele vagynak, minden erkölcsi-tanítások a' fő-állatmányról különböző vélekedésbe volt tudósok' véleményeivel; kik meg-nem tudtak egyezni a' tselekedet, erkölcsiségét kitsináló, megesmértető jegy (character) iránt; ki a' tselekedethen, mint matériában; ki annak formájában, azon törvényben, mellyhez a' tselekedetnek szabattatni kell, keresvén

azt, hogy kitanúlhassa: mi teszi a' tselekedetet valósággyal erkölcsivé.

Minden olvashatta a' következendő különböző vélekedéseket az erkölcsiség fő-állatmányáról, melyeket csak rövideden említek:

Montaigne azt mérészelte mondani: hogy nints különbség a' jó és rosz tselekedet között, hanem a' jót jóvá, a' roszzat roszzá a' nevelés és szoktatás tenné; de mivel van rosz nevelés és rosz szoktatás is, mi tette már azt előre roszzá? azt elfelejtette kikeresni, 's megjegyezni.

Mandeville és Helvetius azt állították: hogy a' jóról 's roszzól való gondolatot, az embereknek a' társasági szövetkezésbe-való magok béavatása szülte; de a' társaság-is lehet rosz, a' honnan a' roszzól-való gondolatnak, már a' társaság' esmérete előtt tudva kellene lenni.

Epicurus azt mondotta: kerüld-el a' mi néked fájdalmat okoz 's tseleked azt, a' mi testednek vagy lelkednek örömet hoz; de nem mind rosz, az a' mi fájdalommal jár 's nem mind jó az, a' mi örömet okoz.

Chaftesbury, Hutcheson, Hume azt állították: hogy a' belső érzés, megmutatná, mi légyen a' valósággyal jó vagy rosz; de ezen érzés az emberekben az ő állapotjok szerint különbözők, 's nem mind egyféle ítéletre veszi az embereket.

Wolf azt mondotta: csak arra nézz, a' mi tégedet boldogabbá teszen — óh de melly sokféle az embereknek nézése, 's magok boldogságokról való gondolattjok.

Crusius azt erősítette: hogy csak az az igaz jó, a' mi az Istennek akarattjával megegyezik; de az emberek gyarlósága sokszor az Isten' akarattjával megegyezőnek mondogattják a' magok akarmire való célzásokat (bona intentiójokat).

Kánt azt találta-fel, hogy igaz erkölcsi lesz valakinek tselekedete, ha méltán megkívánhattya, hogy az ő makszimája közönséges törvény gyanánt szolgáljon, 's mások is a' szerént tselekedhessenek; vagy ha valakinek a' tselekedetre indító okai, minden okos teremtet állattól helybe hagyattathatnak. De hányféle az ember csak temperamentumára 's culturájára nézve, mind annyiféle az embereknek gondolkodások módja, annyiféle az ő kívánságok, az ő makszimájok, már mellyik legyen a' másoknak ítélő bírója? továbbá annak a' makszimának-is moralitássának kell lenni, hát az honnan íteltethetik-meg?

Van a' tudósok közt, a' ki a' tselekedetnek erkölcsisége megítélésére, a' tselekedetnek következtéseit, gyümölcseit veszi-fel; van a' ki a' lelkiismeretet 's annak a' tselekedetre kimondott sententziáját, mellyek mint a' fennebbiek, járhatnak hibával együtt, és sokszor meg-is tsalhatnak.

A' tudósoknak ezen az erkölcsiség' megesmérésére fel vett fő-állatmány körül való különböző véleményeiből egyenesen kijön, hogy eleitől fogva nem találták 's ma sem találják azt fel ellenmondás nélkül, mert ha élne akár Wolf, akár Crusius, a' Kántét megrostálva kihányná; azonban mind ezen tudósok abban hibáztak, hogy egymástól elszaggatták azt, a' mit az Isten 's a' természet szorosán egybe-kötött; mert a' tselekedet erkölcsiségének megesmérésére 's megmutatására, mind meg kívánatnak egyszer'smind a' belső érzésnek, a' józan okosságának, az tiszta lelkiismeretnek szavai, de megkívánatik az Isten' akarattjával 's a' természet törvényivel való szép megegyezés-is, — úgy hogy akkor esmerheti-meg valaki a' maga tselekedetének igaz erkölcsiségét; ha az a' tiszta okosságának törvényeivel megegyez; az Istennek akarattja 's parancsolati szerént való; a' tiszta lelkiismeretnek szavá-

nak megfelel; a' belső tiszta érzéshez van alkalmaztatva; valóságos belső örömet 's megnyugovást szerez: igaz, hasznos, boldogságos gyümölcsöket szül.

De csak úgy esmérheti-meg ha ezen jegyek, mind feltaláltatnak, egymástól el-nem szakasztatnak; mert csak egyik hibazzék belőlök, a' tselekedet' erkölcsisége hijjános lészen, mellyből az is ki-jön, hogy mint a' virtusok szoros hármóniába vagynak, 's igazán szólva csak egy virtus vagyon, — úgy a' virtust megesmertető jegyek, caracterek-is szoros meg-eggyezésbe vagynak, úgy hogy egy caractert a' többtől elszakasztani nem lehet a' nélkül, hogy az igazság ne veszesszen.

Nem lehet már, hogy hibásnak ne tartsuk a' Kánt, Fichte, Bendávid vagy Jákob' ezen állatásait, hogy a' virtust sem nem a' természeti ösztönökért, sem nem a' belső érzésért, sem nem a' lelkiesméret diktálásáért, sem nem a' mi tulajdon boldogságunkért, sem nem a' belső örömért, sem nem a' tselekedetnek hasznos gyümölcsiért 's a't. kelljen követni; hanem magáért 's csupán azért, hogy megmutassuk, hogy mi erkölcsi valóságok vagyunk; mert azon kívül hogy ezek a' virtusnak előjáró póstái, mások pedig azt nyomban kísértő szolgálai, és sehol, a' virtustól el-nem maradhatnak, az-is igaz: hogy mi e' világhoz, 's e' világ hozzánk van alkalmaztatva: testünkben lelkünkben ditsőitjük az Istent, testünkben lelkünkben keressük a' boldogságot, és testünkben lelkünkben várjuk az utolsó ítéletet.

Jobb lesz' vala azon száraz erkölcsi élet-regulája helyett, melly csupán a' főben maradhat-meg, a' szívet pedig üressen felmelegítés nélkül hagyja; a' szívet felbuzdítani, 's olly élesztő regulákat szabni, mellyek által a' buja életű, és a' részeges, megszokott vétkeik mellől eláljanak, mert az ilyeneknek hijába prédikálnád napestig, hogy mutasd-meg':

hogy erköltsi valóság vagy, mert ezen tanításra ügyet sem vetne, hanem annak maradna, a' millyen, minden megjobbulás nélkül.

*Szigethi Gyula Mihály,
Professor.*

9.

Missiói Tudósítás.

Mennél távolabb, 's esmeretlenebb előttünk valamely tartomány, annál kedvesebbek, 's gyönyörködtetőbbek az abból származott hírek és tudósítások, a' dolognak ritkasága miatt, t. i.

Omne rarum charum, vilescit quotidianum.

Egy illy tudósítást küldött Pupier Francia-Missionárius Oct. 2-kán 1825 Kelet-Indiából Pulo-Peenang szigetéből, földijének a' Larajassi Plébánosnak, a' mit ha más tekintetből nem-is de némelly geographiai esméretek miatt közleni jónak tartottam, ez pedig a' tudósításnak rövideden magyarosított értelme:

Tiszteletre méltó Plébános Úr!

A' társomhoz intézett levelében rólam tett megemlékezés igen kedves vólt előttem, annál-is inkább, minthogy egyéb barátim, az egy Delaviton kívül, egészen megfélekedtek a' szegény, szerencsétlen, 's

most a' vadak közt élő Pupierről, kiknek emlékét azonban a' vadon erdőkben lakó — Pupier most-is szívében hordozza, az erdőben mondom, mert a' szigetnek felét komor erdők borították, és csak a' tenger felől való rész lakható. A' tengernek másikk része-is, t. i. a' Malanai félsziget egy igen nagy kiterjedésű erdővel van körülvéve, mellynek izmos fáinak majd nem olly régiek, mint a' föld mellyben gyökeredzettek; a' Malaiak a' tenger mentében csak a' rónán tartózkodnak, kis gunyhókban laknak, és rizs termesztéssel foglalatoskodnak, egyéberánt igen vadak, és kegyetlenek, legkevesebbéért megfojtyák egymást. A' múltkoriban egy Malaji tulajdon édes anyját üté agyon azon való hiedelmében, hogy annak öszszegyöngyörgetett kendője sarkában néhány darab pénzt fog találni, 's azonban mit talált benne? igen közönséges nemű gyümölcsöt, mellyet ezen tartományban közönségesen minden ember szokta rágitsálni; illyes esetek naponként történnek, 's innét a' kis városok nagyon puszták.

Az erdőségek mindazonáltal nincsenek egészen lakók nélkül; kétféle nép lakja pedig ezt a' nagy pusztaságot a' jó szerencsére támaszkodva, egyik szüntelen a' hegyek' bérceit bujja, 's attól elnem távozik, a' másik ellenben a' síkon az erdőkben tartózkodik. A' hegy' lakosi szép erős emberek, 's különösen jártassak a' nyilazásban, akár szomszédjaikkal viaskodjanak a' síkon, akár pedig a' horgason vadat ejtsenek élelmökre. Egyik úgy, mint másik ruha helyett mesterségesen öszszefűzött levelekkel fődözködik, sőt egészen mezítelenen-is járnak. Azok, kik a' Malai- anyákhoz közel tartózkodnak, béburkolják magokat egy darab vászonba, mellyet munkabérben kapnak. A' vadak közzül, kik közelebb laknak, egész familiákat lehet meghívni, 's szolgálattjokkal élni, vélek t. i. vagy fát hasogattatni,

vagy pedig az ő erdeiknek belsejében találtató külömbbféle plántákat szedetni, 's hogy őket illyes valamire lehessen bírni, nem egyéb szükség, mint nekik egy darab vásznat, egy kevés rizs-kását, vagy dohányt kell adni, az illyes csekélységekért legnagyobb serénységgel munkálkodnak, de hogy házakban lakjanak, arra nem lehet őket bírni, az ő kedvelt lakások mindenkor csak az erdő marad; néha eljönnek a' házajtóig, de ha sokan vagynak a' szobában, hirtelen vissza fordulnak az erdő felé, 's többé nem mutatják magokat; valamint lakások felől nem aggódnak, úgy élelmekről sem igen gondoskodnak, szóval: ők a' szónak tellyes értelmében igazán vadok. Két familia ritkán van együtt, a' gyermekek még-is szüléikhez különös vonzódással ragaszkodnak, 's nekik híven engedelmeskednek a' házasulás' napjáig, melly időtől fogva egy tulajdon familiát formálnak, és szüléiktől elválnak.

Azonban, bár melly vadak-is, az illendőség törvényét még-is tudják, a' fiú közel-lévő rokonnyát feleségül soha nem veszi, hanem Nőjét mindég idegen familiában keres; egyébberánt nem sok kincs 's gazdaság kívántatik arra, hogy közöttök valaki feleséget kapjon, bizonyos két nagy szekercze, mellyel a' fa-hasogatásban, és vadak' ejtésében élnek, mind az, a' mi a' feleség nyeresre megkívántatik.

Ambár az idő' minden viszontagságainak kivagnak téve, még-is találni közöttök el-aggott öregeket, 's noha szüntelen ragadozó állatok között tébolyognak, még-is azoknak dühös megtámadásit kitudják kerülni részént virgoncz könnyűségek, gyorsaságok, részént bizonyos elő-érzés, melly a' közelgető veszedelemre őket jó előre figyelmetesekké teszi, részént pedig különös ügyességök által, mellyel a' vélek szembe találkozó tigriseket, és más ragadozó állatokat el-mellőzik. Ha ki közöttök megbe-

tegszik három nap gondoskodnak róla, nyujtván néki szükséges orvosi-szert, de ha harmadnap múlva vélek nem mehet, akkor elláttyák őt egy kevés vízzel, füvekkel, vad-gyümölcsel, és vadakkal, a' miből t. i. az ő közönséges élelmök áll, 's tőle eltávoznak, hogy friss ételmet kereshessenek, de mégis, hogy a' beteg, az ő fel-lábbadozásra után őket megtalálhassa, megmutattják néki azon útat, melyen őket nyomba érheti; ha pedig a' beteg az ő távollétökben meghalna, néhány napok múlva vissza térvén azon helyre, sűrű haraszt alá a' ligetben eltemetik. Minthogy az erdön kívül más lakó helyök nincs, így hát valamint a' férfiak, úgy az aszszonyok, és gyermekek-is szüntelen vándorlásban vannak. Szülés idején a' férj megjegyzi azon fát, melly alatt az aszszony szült, és a' gyermek azon fától veszi nevét.

Egyébberránt ezen vad-emberek igen együgyüek, adott szavokat tántoríthatatlan hűséggel megtartják, ha valamit esküvéssel fogadtak, az illyes fogadásnak megszegése halállal büntettetik. Ha ketten egymás között össze-vesznek; akkor egy kis térségen mind a' ketten olly mélyen megbuknak, hogy homlokokkal a' földet érintik, és ezen helyheztetésben a' legrettenetesebb átkot mondják a' vétkes ellen. — Beszédjök minden egyéb más nyelvektől, mellyeket csak ösmérek, egészen különböz, és semmi hasonlatossága sincs sem a' Malai, sem pedig a' Sziámi nyelvvel, noha ezek legközelebbi szomszédjaik, a' honnét nem ok nélkül azt lehet gyanítani: hogy ezen nép légyen e' fél-szigetnek eredeti lakosa, és hogy a' tenger-parti Malaiak máshonnét származtak. A' mi Religyiójokat illeti, ők nem Mahomedánusok, mint a' Malaiak, hisznek még-is egy Istent, vagy Lényt, a' nélkül, hogy tudnák mi féle Isten légyen ez; semmit egyebet nem lehet rajtok észre ven-

ni, mind az emberi vad természetet, egybekötve minden mesterségeknek olly tellyes tudatlanságával, melly az erköltsötésére éppen alkalmatlan. — Mind azt, a' mit ezen vad-népről írtam, egy olly Kereszténytől hallottam, ki őket közelebbről szemlélhette, magamnak még nem vólt annyi időm, hogy személyesen oda mehettém 's láthattam vólna, ha vallyon keresztényekké formálódhatnak-e? de ha még egy ideig Pulo-Peangban maradandok, reméllem Isten segítségével, hogy nem sokára ezen látogatást-is megtehetem.

Közi

Szabó Nepomuk.

10.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

*(Folytatás.)**Harmintzegyedik Levél. Polyklet Phylostrathoz.*

*Szép-művészség. — Képfaragás. — Képirás. — Éptés-
mestersége.*

Mostani tartózkodásom helyének rövid rajzolatja mellyet hozzád küldöttem, magas vélekedést támasztott benned édes Phylostrátom a' Rómaiak ditsősége felől. A' Szép-művészségnek közepette neveltetvén,

azt a' fontosságot, melyet valamely nép annak tulajdonít, olyan mértéknek tartod, mely szerint azon népnek-is fontosságát meghatározhatod, 's hogy vélekedésedet ezen tárgy eránt megállapíthassad, azt kérdeked tőlem: lehet-e attól tartanunk, hogy ezen győzedelmes Nemzet, Görög-orzágtól egyetlen egy még sértetlenül maradt pálmáját-is elragadjja? Ez a' kérdés illik egy athénei-születéshez. Rómába érkezésemkor habozás nélkül feleltem volna. Emlékeinek mint nagysága mind sokasága által bámulásra ragadtatván azt hittem, hogy azok a' Szépmesterségek legnagyobb mértékre lépett szeretetének bizonyosságai. Mindennap jöttek a' Tiberisen Görög-orzágból, nagy Asiából réz szobrokkal, képekkel, 's betses márvánnyal megterhelt hajók. Az értz-olvasztó és képfaragó műhelyeket mindenütt eleven foglalatoskodásban láttam. A' piatzokon roppant nagyságú kerekék, erős izmos munkásokkal hajtatva, tsuda vastagságú kősziklákat emeltek-fel. Valamit láttam, mind az egy olly népnek képét festette, mely az illy nemes foglalatosságok által, nagy történetektől szünet nélkül erőszakosan ide 's tová hánytatott lételet akarja pihentetni. Most midőn huzomosabb társálkodásom, azt vélem jobban megesmértette; elébbeni vélekedésemet bátran vissza vehetem, 's megtagadhatom a' Rómaiaktól az az Isteni adományokat, melyek a' Görögöket olly igen megkülömböztették. Tapasztalod Athénében egyszer-is másszor is, hogy valamely csekély polgár, vagy különös ügyessége, vagy a' szerentse kedvezése által hirtelen rendkívül való gazdagságra tesz szert; egy értelmes építő-mester pompás palotát épít néki, melyet mindenmű művészszel legditsőbb munkáikkal díszesítenek, ha tsak szerentsétlenségökre az úr tudatlansága vagy fejessége szándékjokat nem gátolja. Minden ritkaságot meghozatt nagy költséggel, hogy házát

véle ékesítse. A' legdrágábbat mindenkor legföbbre betsüli, minthogy egyedül gazdagságának mennyiségéhez ért. A' sok drágaságoknak halmozása, azoknak özszerakatása 's egymással való özsze-hasonlítása által, utóbb érdemökről-is kell valamit tudni, 's azokról egész bátorsággal itél. Elhitesi magával, hogy a' művészséget szereti, minthogy annak szüleményeiben gyönyörködik. Eránta való indulatos hajlandósága a' fösვნységhez hasonlít, melly mindennel akar bírni, hogy semmit ne kelljen alkotnia. — Adj már ezen jöttment gazdag úrnak hatalmat-is, tedd-fel, hogy tehetségében van mértékletlenebb kívánságait-is kielégíteni, 's úgy egyetlen egy vonással elődbe lesz rajzolva a' Római nép' képe.

Itt a' templomok, a' közös emlékek Rómában, olly igen számos nagy urak házai, mindenfelől tsudálkozásra méltó egyesületet mutatják mindenek, a' mit a' Szép-művészség legtökéltebbet alkotott, de ezt a' képfaragás' és képirás' minden nemei eránt mértékletlen hajlandóságot, inkább a' pompa határtalan szeretetének, mint az értelmes és jó izlésnek lehet tulajdonítani. Hogyan-is szerezhették volna-meg a' Rómaiak másoknak ezen izlést, holott nálók a' Szép-mesterségek soha sem betsültettek szabad emberek által, tsak nem soha sem miveltettek, 's holott minden Római, azon királyi-székről mellyre magát emelve véli, egy formán részvétel nélkül sőt hidegen néz le mind a' Gládiátorra, ki az ő mulatsága kedvéért életét elveszti, mind a' Színjászóra, ki hogy tetszését nyerhesse, magát megerölteti, mind a' művészre, ki nek elmés munkái az ő palotáját szépítik?

Elhiheted-e? Ez a' szerfelett való pompa ollyan nép között uralkodik, melly erköltseire nézve talám minden Nemzetek között legegyszerűbb volt. Romulus olly vad lévén mint az őt szoptató farkas, egy hitvány kalyibában lakott. Egy maroknyi fű.

melly dárdája hegyére volt kötve, formálta zászlóit, és durva pajtásainak megkallott kezei egészen alkalmatlanok voltak, valamelly mesterséges művnek mellyet képzelni sem tudtak, készítésére.

Azomban Italia' népei már ezen időben-is a' Szép-mesterségeket utóbb vagy kevesebb szerentsével mivelték. A' Volscusok, Samnitesek, Campániaiak, 's különösen az Etruscusok, több mint egy nem-béli Szép-műveik' tökéletességéről híresek voltak. Azon kaptolatok, mellyeknél fogva ők régtől fogva Görög-orsszággal egybe függöttek, megösmertették velök minden Szép-mesterségek' okfejeit; ezeket mindenik nép a' maga természetihez alkalmaztatta, 's mindenik különös nemű módot tett a' kidolgozásban sajátjává. E' szerint a' Campániabelieknél, kik a' legtisztább ég alatt, igen termékeny földet mivelték, a' szelid és kellemes formákat, ezeket gazdagság által kifejtett tündöklő képzelődésnek szüleményeit találjuk-fel. A' Samnitesek és Volscusok már jobbal félre térnek, az Etruscusok pedig ha bár Görög-származásuak-is, megtartották azt a' szívetemelő reménységet, melly közös eleik' lelkét bélyegezte. Jóllehet Romulus' társai ezen külömböző népekhez tartoztak; mindazáltal, ők mint szerentse próbálók, honnyokból kiüzettetvén, szüntelen egyedül új hazának szerzéséről aggodván, közel sem esmerkedtek-meg az illy szerentsés képzetekkel, mellyekkel az Istenek tsak a' gondos nevelés jutalmául szokták a' lelkeket ékesíteni. Ők a' korábbi kimiveltetés' hasznait nem esmerték annyi pallérozot Nemzetek között, a' bámuló Itáliának egy a' természet kezéből tsak most jövő népnek játékát mutatták. Mindenektől külön lévén válva, új úton kényszerítették polgári társaságot formálni, 's ugyan azért minden gondolatjaik oriásiak voltak. Magok tsináltak magoknak polgári igazgatást, törvényeket, különös szokásokat; saját

hadakozásbéli mesterséggel bírtak; magokon kívül senkit nem látván a' világon, tsak magoknak való országos-törvényt alkottak. Hódolatás neve alatt erővel vették-el másoktól az igazságtalanul elfoglalt földnek művelésére szükséges ökröket, és hogy feleségek nem léte miatt elenyészni készülő társaságokat fenn-tarthassák, nem tartották véteknak szomszédjaiknak aszszonyait elrabolni.

Az illy' emberek törekedéseinek tsak egyetlen egy tzélja lehetett a' háború, még pedig a' szüntelen tartó háború, valami azzal özsze nem függött, mind azt szükségesképpen el kellett mulatniok, vagy éppen meg kellett vetniük. Hirtelen való 's álhatatos szerentséjük, nem sokára meggyőzte őket, gondolkodások módjának fontos vóltáról, 's következésképpen a' Szép-mesterségek megvetését, melly először a' tudatlanságból 's durvaságból származott, nem sokára politikájok-is nevelte 's fenntartotta.

Görög-országban, a' Vallásbéli képzetek leginkább előmozdították a' Szép-mesterségek tökéletesedését. A' mi népeink, minden szép és jeles elmének szüleményeit egy szívvel 's lélekkel az Isteniségnek szentelték, 's az Istenek ezen gyermeki szeretetet 's hálaadatosságot azzal jutalmazták-meg; hogy nekik még több szép és jeles elméket adtak. Itt Rómában a' Vallás ellenkező következéseket szült. Numa azzal leginkább az erőszak' munkáját szenteltette-meg, 's egy tiszteletre méltó ígát tétetett azon vad emberekre, kik mindég hajlandók voltak, a' törvények' tekintetét megvetni, 's a' fejedelmeknek hatalmát megtörni. A' Rómaiak' vallásában komoly és kemény volt minden, mint alkotójának lelke, titkaiban mély homálya lévén, külsőképpen tétetett egyszerűséggel bírt, 's ezen egyszerűséget mindenben kimutatta. Azon mesterember ki eléggé ügyes volt olyan paj'sokat készíteni, mellyek között

az égből esettnek vélt esméretlenné lett, rendkívül való halandónak tartatott. A' templomok szobrok nélkül voltak; az Istenségnek valamely képét költsönözni véteknek tartatott volna.

Végre, midőn a' hideg okosság a' képzeléseiből 's annak meggyőztetett, a' tsupa értelembeli Istentiszteletbe beleuntt nép, képét óhajtotta látni az Istennek kit imádott, az idősb Tarquinius a' Volskusok tartományából egy művészt vétetett, ki Jupiternek tüznél szarított agyagból szobrot készített.

Ez volt az első tsekély emlék, melly a' most olly ditső és pompás Rómát ékesítette. Nem sokára minden védelmező Isteneinek képeit lehetett benne látni, 's azoknak készítését a' Rómaiak mindenkor külföldiekre bízták. A' helyett hogy a' Szépmesterségek' pályáján előlépéseket próbáltak volna tenni, inkább azon pályát úgy látszott örökre elzárták magok előtt, a' Porsennával kötött békeség által; mellyben világosan megállapított: hogy jövődöben, attól fogva városokban a' vasat tsupán a' földmivelési haszonra legyen szabad fordítani; ekképpen az eszközöktől magokat megfosztván, az eszközök által szereztethető előmeneteléről-is lemondottak. De ezen feltételt az erőszak dictálta, 's az erőszak el-is rontotta. A' Római-nép szobrokat rendelt Horatius Coclesnek és Clelia' számokra, kik magokat ugyan ezen haborúban megkülömböztették, 's kik közzül egyiknek tselekedete a' maga nemén, a' másiknak bátorsága pedig az egész emberi nemzetén-is fellül emelkedett. Így lett szokássá a' nép előtt a' hősök szobrait és képeit közös tisztelet végett kitenni, 's a' szép tselekedetek emlékezetét több hozzájuk hasonlóknak tselekedtetése végett fenn tartani. A' képek jussa, ez a' fő familiák előtt olly betses jus, hasonlóképpen segítette Rómában a' képfaragást szükségessé tenni. De akármelly betset tu-

lajdonítottak-is a' Rómaiak ezen dicséretes munkáknak, úgy látszott mintha békókat akartak volna az azokat készítőknek kezeikre tenni; minden szobrok' magasságát három lábnyira határozták-meg. Ez által az elme gátoltatott repülésében, 's a' nagy költséggel Rómába vitetett művészek, csak gyenge nyomait hagyhatták talentomaiknak.

Illyen volt a' képfaragás' állapota Rómában a' királyok alatt, 's a' Szabad-köztársaság első esztendeiben. A' képirás' mestersége még ennél-is hátrább maradt. Sokkal későbben ékesítették két Görög képirók Damophilus és Gorgásus Ceres' templomát munkáikkal; neveiket az első szóbeli hagyomány fennmarasztotta. A' közös költségen tett épületek a' polgárok pompátlan házaikkal egyforma erányt tartottak. Tsak egy példát említek: a' Fortuna' templomát, mellyet Servius Tertullius a' forumon emeltetett, 's melly az akkori idők egyik legnevezetesebb emlékének tartatik, azon egy esztendőben kezdődött és végződött-el. — Az építés mesterségének gyarapodása még egy különös környülmény által-is akadályoztatott: a' természet úgy látszik megtagadta Itáliától a' márványt, mellyet kegyessége a' mi tartományainknak olly bőségben ad. Mindazáltal azt mondják, hogy Liguriában annak egyik legszebb neme találtatnék, de még eddig nintsenek ott kő-bányák nyitva. Azért az Ország' épületei nem lehettek pompásak 's illendőképpen tündöklők, míg a' Szabad-köztársaság' hatalma annyira nem nevedett; hogy a' meghódoltatott tartományokból hozathatta azt, a' mit a' maga tartományai megtagadtak. Az Itália népeivel szüntelen nagyobb mértékben nevedő közösülés által, a' Rómaiak kitsinyenként jobban megismerték a' pompát, 's jobban tanultak hozzá érteni. Apródonként kiléptek azon keskeny körből mellybe magokat magok bézárták. A' Tarquiniusok alatt sok

ideig igen elkitsinyedet természet, a' legszebb formákat elérő vagy fellyülmuló nagyságra nevededett. A' művészek kényszerítés nélkül, által engedhették magokat azon tűznek, mellyet benne a' Római történetekben olly igen számos és tündöklő hősitettek gerjesztették; 's míg Róma' polgárjai magokat az ütközetekben tették híresekké; az alatt a' mesteriség halhatatlan emlékekben látszott viselt dolgaikat leírni.

417. esztendőben Lucius Furius Camillus és Cajus Moenius Consuloknak, a' Latinusok meggyőzőinek tiszteletére felállítotton kívül, legelső szobrok emeltettek Rómában lóhátra; 459 pedig egy Etruskusi művész, Spurius Carvilius' számára, ki a' Samniteseket tökéletesen meggyőzte, olyan diadalmi emléket készített; melly mindent fellyül haladott, a' mi e' részben addig Rómában szemlélte-tett. Az ellenség sisakjaiból és pántzéljaiból akkora nagy szobrot készitet Jupiternek; hogy azt Alba hegyeiről tisztán meglehet látni. Ezen Isten lábainál Carviliusnak egy szobra van, melly Jupiter szobrának maradványaiból készült. Nem szóllok sok kevesebb fontosságu emlékekről, mellyek a' piatzokat ékesíttik, a' legutólsó polgár-is tökéletesen tudja azoknak eredetét, gyönyörködve emlegeti azon hősök' neveit kiknek azok szentelve vagynak; lelke magasra emelkedik ezen ditső győzedelmi játék' látására, melly midőn egy felől az áldozatot mutatják, másfelől annak jutalmát ígérik.

Mindaddig a' Rómaiak a' külföldiek' segítségével éltek. 474 Etruria elfoglaltatott 's akkor úgy beszéltek mint győzők. Sok ügyes munkások Rómába hivatattak, Ezek hidakat, víz-tsatornákat földalatti-bóltozatokat tsináltak, 's erős tornyokkal megrakott magas falakat emeltek-fel. Más főbb és jelesebb nemüek az Ország számára építettek palotákat, különösen a' tem-

plomok fő tárgyai lettek ezen Istenfélő nép gondjainak. A' képfaragás és kőfaragás még addig csak szent emlékekre fordítottak, még pedig azon nemes és komoly ízlés szerint, melly mindent béklyegez, a' mi az Etruskusok kezéből kerül.

Ezen időtájban a' Rómaiak' külső szokásaikra egy változás történt, melly minden addig készült szobroknak egy különös esmertető jelet ad. Az előtt mindenkor hosszú hajat és tellyes szakált viseltek; 454-dik esztendőben Sicziából borbélyok jöttek, 's őket ezen természet által adott ékességektől megfosztották. Ezen új szokás olly hirtelen lábra kapott, hogy Marius Livius Consul, ki éppen akkor egy időre elútazott vala, nem mehetett-bé visszajövelekor Rómába míg magát meg nem borotváltatta. A' képfaragók a' minden időbeli viseletekre szoroson vigyázzván, híven lemásolták ezt-is munkáikban, 's az új Rómaiak egészen más népnek látszanak lenni, mint atyjaik. Innét van, hogy midőn eleikről szólnak, azokat intonsusoknak (borotvátlanoknak, vagy nyiretleneknek) szokták nevezni.

Láttad miképp' volt Róma tudatlanságból érzéketlen a' szép-mesterségek eránt, miképp' vetette-meg azután politikából azokat, 's végre miképp' fogott kezét 's miképp' élt velek nemes végre. Most azt fogod látni, hogy a' mértékletességről a' legrútabb telhetetlenségre által menván, merész kezeit minden Nemzetekre kiterjesztette, kintseiket elfoglalta, templomaikat megfertőztette, minden még legszentebb törvényeiket-is lábaival tapodta, 's az embereket 's Isteneket csufszággal illette, egyedül azért; hogy kebelében rakásra gyűjthessen minden gazdagságokat, mellyek talám utóbb veszedelmére fognak szolgálni. Vajha gyermekei mindég nemes megvetéssel maradtak volna az ollyan dolgok eránt,

mellyeket soha sem kellett volna megösmerniek, minthogy azoknak alkotására alkalmatlanok voltak. Egy tiszteletre méltó egyszerűség' keskeny határai közzé szorítva, hatalmasabbak lettek volna rényeik által, mint fegyvereik által voltak; a' világ tsudálta és szerette volna őket, 's önként egy sokkal ditsőségesebb hódolást mutatott volna erántok, mint a' millyen azon adózás, melly fizetőit kétségbe ejti 's egyszerűsmind elvevőit-is gyalázatba keveri.

Az erköltsök' ezen nagy változására a' második Punus háború adott alkalmat a' Rómaiaknak; Italiának közepette megtámadtatván, több ízben olly vesztességet szenvedtek, melly régi szövetségeseiknek nagy részét tőlök elpártoltatta. A' szerentsétlenségben való megrendíthetetlen álhatatosság, a' szerentsével okosan élés, a' jól készített 's böltsen végre hajtott plánukok' meggyőzötték velek színtén olly ügyes, mint engesztelhetetlen ellenségöket. A' védelmezésekről hirtelen a' megtámadásra menvén által, Hannibált vissza-nyomták 's Afrikába kergették. A' nagy Scipio, soká szerentsés vetélkedő társának példáján tanulván, jobban tudott a' győzelemmel élni; Karthagó' hatalma semmivé tétetett; 's nem sokára Róma boszszút álhatott ügyének elárulóin, kik egymásután mind együl egyig meghódoltattak, boldogtalan szövetségek szolgálván végső romlásoknak, vagy igaz vagy színes okául. Az az erőslelkűség, mellyet a' Rómaiak ezen hoszszas és nehéz küszködésben mutattak és kifejtettek, bizonyos tekintetben érdemesekké tette volna őket győzedelmekre, ha éppen ezen győzedelmek által nem tsábítattak volna-el a' Nemzetek' legszentebb jussainak tapodására. A' boszszúállás' kívánsága által ingereltetvén 's megvakíttatván, azon gazdagságoknak látása által, mellyeknek előbbeni szegénységek még világon létöket sem tudatta, egész keménységgel hasz-

nálták azon Római törvényt, melly őket a' világnak és mindennek a' mi abban van urainak mondja lenni. Syracus, a' Görögöktől fundált városoknak legszebbike 's leggazdagabbika egészen lerontatott. Marcellus azon szempillantásban, midőn azt elakarta foglalni, egy dombról ezen ditső várost szemlélvén, 's annak minden órán leendő elpusztulását meggondolván, azt mondják, könnyeket hullatott; hiú és hazug könnyhullatás! A' szép mesterségeknek minden műveit, a' szobrokat, képeket, betses edényeket és eszközöket mind kirabolta; mind ezek a' Capitoliumnak és egy általa építetett templomnak ékesítésére szolgáltak, mellyet a' rénynek (virtus) bátorkodott szentelni, mintha a' rényt ellehetne az igazságtól és könyörületességtől választani.

A' Lylibaeumi foktól a' Pachynumi fokik, már most tsak omladékai láttatnak számtalan hajdan virágzott városoknak. Nagy Görög-országot hasonló gyászos sors érte. Krotona, mellynek egy miliom lakosai voltak, mái napon húszezeret sem számlál, Juno Laciniának híres temploma, melly ezen város vidékén volt építve, minden ékességeitől megfosztatott; sőt még a' márvány sindelek-is leszedettek tetejéről; de az Istenek eránt való tiszteletnek egy kis árnyéka azokat ismét felrakatta előbbeni helyökre, 's ezen késedelmes igazságszolgáltatás némü némüképpen mindennek a' mi történt helybehagyása lett.

A' többi városok, kik még ezen tartományban megvagynak, 's hajdan olly népesek és gazdagok voltak hasonló sorsot tapasztaltak. Mindenikből elragadoztattak azon emlékek, mellyekkel azokat egy művészészszerető nép felékesítette. A' szerencsétlen Capuával még kegyetlenebből bántak; polgárjainak egy részét megölték, a' többit rabokká tették, 's

ezen gazdag város kintsei az irgalmatlan győzőnek prédájává lettek.

A' Macedoniai Fülep egy kevés segedelmet adott a' Carthágóbélieknek, a' Rómaiak háborút indítottak ellene elősegítettvén a' Görögöktől, kiket boldogtalan vakságok a' veszedelem örvénnyé felé vitt. Fülep meggyőzöttetett, Lucius Quinctius a' győzedelmi pompa alkalmával számtalan szobrokat, drága edényeket, pompás fegyvereket, (arany és ezüst paizsokat 's a' Görög-városoktól ajándékba nyert száztizennégy arany koronákat tétetett-ki látványsággal a' nép eleibe. Ezen prédának egy részéből, a' Capitoliumi Jupiter templomának tetejére egy gazdagon megaranyozott négy lovas kotsi készítettetett.

Antiochus, Syria' királya, segedelmet ígért Hannibálnak; az is olyan büntetést szenvedett mint Fülep. Tsak az alatt a' feltétel alatt nyert békességet: hogy legszebb tartományain-is tizenötezer tálentomokon kívül, még azon szép műveknek legnagyobb részét-is általengedte a' Rómaiaknak, melyek palotáit ékesítették. Ezen drágaságok között, az arany edények öszszeségesen ezer és huszonnégy, az ezüst edények pedig ezernégyszáz és huszonnégy fontott nyomtak, 's mind egygyl egygyl válogatott munkák voltak.

Alig végződött-el a' háború Syriában, midőn a' Rómaiak ismét megjelentek Görög-országban, hogy első szövetségeseikkel hadakoznának. Elfoglalták Ambráziát Epyrusban. A' híres Pyrrhusnak ezen régi ülő városa, tele volt a' legnagyobb művészek által készítettett szobrokkal 's csudálkozásra méltó képekkel: minden elvitetett Rómába. Hijába ajándékoztak a' szerentsétlen lakosok Marcus Fulviusnak, meggyőzőjöknek, egy másfél mázsát nyomó arany koronát; elvette az ajándékot 's még-is kirabolta őket. Ambráziának kétségbe esett lakosai követeket

küldöttek a' Senatushoz, kik annak elejibe terjeszték, hogy tsak egy Istenség' képe sem maradt náluk az Isteni tiszteletre: nem halgattattak-meg. Fulvius ezen városból kétszáznyoltzvanöt réz szobrokat 's kétszázharmincz márvány szobrokat vitt-el. A' győzők nem tudván mit tenni ennyi gazdagsággal, a' Görögökhöz folyamodtak, hogy ezek rendelnének náluk olyan innepi játékokat, mellyeknél azon kintsek a' nép szemei előtt mutogattathatnának. Ezen alkalommal jelentek-meg Rómában a' legelső küzdők.

A' Görögök észre vévén végre, melly veszedelem fenyegetné őket, akár ellenségeik, akár frigyeseik legyenek a' Rómaiaknak, törekedtek őket közös hazájokból kinyomni. Késő és haszontalan törekedés! Macedonia' romlása egész Görög-ország' romlására elkészítette az utat. Lucius Mummius megverte az Acheusokat Corinthus mellett, elfoglalta 's rettenetes módon lerontotta ezen várost, 's abból a' művészségnek minden remekeit Rómába vitette. Semmi sem kéméltetett-meg; még azon réz edények-is elvitettek; mellyek a' játékszínben a' játszó hangjának érthetőbbé 's erősebbé tételére szolgáltak, 's mellyeknek a' Rómaiak semmi hasznát sem tudták venni. Mummius ezen nagy tettének jutalmául Achaikus vezeték nevet nyert.

Elfogod e hinni? — Bacchusnak azon híres képe, melly Görög-országban legszebbnek tartatott, 's mellynek tökéletessége példa beszéddé lett, több napokig kotzkázó asztal gyanánt szolgált a' katonáknak. Mummius annak betses voltát azon nagy summából, melly érette ígértetett észre vévén; számtalan szobrokkal 's szép munkáju háromlábokkal együtt azt-is Rómába küldötte, 's azoknak, kikre azt bízta egész valósággal úgy nyilatkoztatta-ki magát: hogy azon esetre ha valamit elvesztenének, a' magok költségén újjakat tartoznának helyette tsináltatni.

A' mesterség' ennyi kintseinek össze-gyűjtése végre azoknak betse eránt felvilágosította a' Rómaiakat. Ennyi szépségek' látása ifjú és erős lelköket mélyen meghatotta, érezték a' ketsnek azon ellene álhatatlanul bájoló erejét, melly a' legkevesebbé megvilágosodott embert leginkább elragadja, midőn a' szívreható kellemet a' legnagyobb tökéletességgel egyesülve látja. A' csudálkozás hirtelenül kívánságot, 's a' kívánság zabolátlan szeretetet szült. Kevélkedvén abban a' mit már bírtak, szégyenlették hogy mindeut nem bírnak, 's hogy mindent megnyerhessenek, a' legrútább eszközökkel-is készek voltak élni. Szerencsétlen városaink egymásután kipusztitattak, a' mit a' hódoltató meghagyott, az a' kormányzó'k' prédája lett. A' telhetetlen Proconsulok erőszakkal vették-el azt a' mit kívántak, 's kívánságok mindenre kiterjedett. A' kevés mértékletesebbek csekély áron kapták-meg azt, a' mit tőlök senki sem mert megtagadni. Ezután Rómában kell keresni az eddig Görög-ország városaiban széjjel taláztatott retek-műveket, mellyek azoknak dicsősségét tették. Ott láttam azon Lysippus keze által készített szép réz-szobrokat, mellyeket Sándor azon testörzőinek számára állitatott-fel, kik a' Granicuson való általmenetelekor elestek. Itt találtattak Phidiásnak, Myronnak, Praxitelesnek 's Scopasnak legszebb művei, több mint egy Istenség a' maga templomából egy Római lovagnak házába költözött, 's némelly szobor, melly elébb Aspásia' szobáit ékesítette, mái napon Minerva' templomában lel helyet. Nem kell elfelejtenem azon három híres Grátziákat-is, mellyeket Sokrates készített, ki egy képfaragónak fia, 's maga-is képfaragó volt, míg magát a' böltselkedésre nem adta. Ezen inkább készítőjének nevéért, mint saját betségért nevezetes műs, Athéne várában nagy gondal őriztetett; mái napon egy alsó árendás, vatsoráló szo-

bájában vagyon. Miképp-is tudták volna azt az olyan emberek betsülni, kik még saját Isteneiket sem tisztelték Róma' határjain kívül. Nem láttuk e' mint vetették szentségtörő kezeiket Isteneink szobraira, 's mint vitték-el még az Olympusi Jupiter templomának oszlopaikat-is? Nem félek azt mondani, hogy a' Rómaiak több Istenét ragadozták-el Görög-országának, mint a' hány polgárait fegyvereik megöltek.

Ezen telhetetlen hódolatok mind jobban jobban megszeretvén Görög-ország készítményeit, végtére virágoztatni akarták magoknál azon mesterségeket, mellyeknek még eddig csak lerontói voltak. Számtalan művészek úgy vitettek Rómába mint rabok, mások oda hivattattak, elpusztult hazájokban már most haszontalanok lévén. Mindnyájan hatalmasan ösztönöztettek; arany, ezüst, réz, elefánt csont tékozolva adatott tudós kezeik közé; a' templomok', a' Szép-mesterségek menedekévé, az elébb soká jó foganattal tisztelt fa- és cserépképek tsúfolás tárgyává lettek. A' piacok egész sereg hősöket mutattak, kik rézben és márványban élni látszattak. A' Nagyok' házai palotákká változtak; egy sincs közöttök, mellyben több remekművek ne találtatnának, mint a' mennyi elébb századok alatt az egész köztársaságba találtatott. Kétség kívül törvényes jussal bírják ők ezeket mint-hogy ők tsináltatták; de alkotói egynek se voltak. A' főrendű Rómaiak mint meg annyi fejedelmek megélégesznek azzal, hogy a' Szép-mesterségeket védelmezik, azoknak mivélését másoknak hagyják. Az alsóbb rendűek előbb az Etruskusokat utánozták, most a' Görögöket igyekeznek utánozni; de egy sem lett közülök híres sem egyik sem másik nemben, 's az olly sok ritka remekek' látása nem csak nem gyújt benne nemes vetélkedést, hanem inkább elcsüggedést látszik szülni.

Nálunk az Athénei, Corinthusi és Sicyoni oskolákat megkülönböztetjük; azon apró különösségek, mellyek ezeket egymástól elválasztatják, még most Rómában-is észre vétethetnek, noha kétség kívül nem sokára öszsze fognak olvadni: de azt bátran lehet állítani hogy Római oskola soha sem fog támadni. Azon csekély különözéseket, mellyekben művészeinknek Rómában készített munkáik a' hazájokban készitettektől eltávoznak, oknélkül nevezénék így. Nálunk 's a' mi ízlésünk szerint egy szép testnek termetét és formáját sehol, és semmivel nem kell elfödözni. A' mi képfaragóink a' legfinumabb vonásoknak 's a' kép minden széleinek hív előadásában legjelesebbek. Még az Istenek felsége-is alája van ezen törvénynek vetve, a' nélkül hogy általa lealacsonyítatnék. Apolló olly felséges és tiszta vonásokat mutat, mellyek égi eredetére emlékeztetnek; Hercules a' legnagyobb erőnek kifejezése által rémülést okoz; még az igéző Venus sem rejti el imádóinak szemei előtt a' legtsábitóbb kecseit-is. Ellenben Rómában, hol a' képzelés jobban rendhez van szoktatva 's a' szokás a' külső illendőségre szorosabban vigyáz; az van törvényé téve; hogy ezen illendőségre vigyázás mindenütt megtartassék. A' hőst éppen úgy kell képének előladni, mint az a' táborban, a' senátusban, vagy a' szólnoki széken volt, 's a' mi Művészeink alkalmaztatták magokat uraik ízléséhez. Láttam néha nagy tökéletességű szép műveket, mellyek még ma-is nevezetes Római-művészeknek tulajdonítattak; de azonkívül, hogy a' gyakorlott szem első tekintettel megesméri benne a' Görögkifejezést, kevés vizsgálás által ki lehet találni, hogy a' művész valamelly szabados, ki nevének Római végződést ad, vagy a' bevett szokás szerint, magát elébbeni ura nevéen hivatja.

Azomban a' Rómaiak kirekesztését tárgyazó vélekedésen szenved némelly kivételeket. 450-dik esztendőben a' Fábiosok' híres familiájának egy tagja a' boldogság (salus') templomát olyan képekkel ékesítette, mellyek nincsenek érdem nélkül; innént Pictor vezeték nevet nyert, mellyet maradékainak is általadott, kik ezen titulust nem nagy megtiszteltetésnek tartják. Pacuvius, ki költő 's egyszer'smind képíró-is volt, még későbbben diszesítette Hercules' templomát egy képpel, melly még ma-is mutatatik. Végre az utóbbi időkben némelly jeles férjfiak, felől emelkedtek polgár társai' balvélekedésén. A' híres Paulus Aemilius Görög-művészek által tanította fiait a' képfaragásra és képírássra, de megkell vallani, hogy ezen nagy példák kevés követőket találtak. A' Rómaiak, úgy látszik csak a' világ meghódoltatására és kormányozására születtek; a' nagyság tetején lévén a' Szép-mesterségeket csak úgy nézik, mint véghetetlen nagyságok elköltésének tisztességes útjait és módjait. A' köznép azon számtalan szép művek által, mellyeket kevélyen fitogtattnak elcsábítatván, a' Szép-művészség barátjainak tarthatja őket, a' figyelmes vi'sgálló csak annak szabad kényű uralkodóit látja benne. Mivel bírnak? — Mindennel. Mit alkottak magok? — semmit.

S. K. J.

11.

A' Dohány.

A' világnak sokféle szokási között egy sem leve olly hirtelen közönségesse, mint a' dohányzásnak, és a' dohány-por szippantásnak szokása, noha kezdetben egy szokásnak sem volt olly sok, és nagy ellensége, mint ennek, ebben-is megvalósult: hogy

Nitimur in vetita semper, cupimusque negata.

A' dohányzás most sokaknak időt töltő mulat-sága, a' kereskedésnek pedig egyik nevezetesebb ága. *) Hol? és mikor? jött divatba nehéz meghatározni; a' 15-dik Századnak vége felé (1496) Spanyol-országban P. Romanus barát tette esmeretessé, Románt t. i. Kolumbus az ő második visz-

*) Schwartner szerint már II. Jó'sef' uralkodása alatt mintegy 300 ezer mázsa dohányt termesztett Magyar-ország. 1805 Magyar-Hazánkból 150 ezer mázsa vitetett Bétsbe. Az Amerikai háborúk' kezdetével nagyobb mennyiségben vitetett-ki országunkból a' dohány, mert 1779 csak Tries-ten által 100,759 font dohány-por, és 3273136 font leveles-dohány vitetett-ki a' Magyar-földről. A' magyar dohány t. i. akkor Virginiai gyanánt kerestetett; ugymond Salamon in Dissert. de Fundo publico in commodum Regni Hungariae, et Provinciarum eidem adnexarum erigendo. pag. 123.

szja jöttekor Szent-Domingo szigetében hagyta, a' szigetbeliek erősen füstölték e' füvet kettős pipák-ból, mellyeket az ő nyelveken Tabakónak hívtak, neveztek, a' füvet pedig Cohobla, vagy Gólinak mondották; innét a' Spanyolok a' pipáktól a' füvet is Tabaknak neveztek. Szint ez a' szokás volt Amerikában-is csak azon különbséggel: hogy ott a' füvet Petumnak nevezék. Hihető azonban, hogy még Amerika feltalálása előtt Á'siában, nevezetesen Per'siában, és Kinában a' dohányozás, és burnótolás szokásban volt. 1559 körül került Portugalliába dohány-mag, 's az ottan tartózkodó Franczia-követ Nicót János, néhány szál dohány plántátskákat kapott ajándékban bizonyos Portugalliai Nemes-embertől, mellyeket ez Floridából kapott. Nicót János már 1560-ban dohány-magot küldött Pári'sba a' Mediczei Katalin királynéhoz, a' dohány leveleknek erejét próbára vette a' sebeken, és külső megsértődésen, 's innét az ő nevérol latin nyelven a' dohány Herba-Nicotianának neveztetett, sőt Frantzia-országban Herba-Mediceának is mondatott, minthogy Katalin királyné igen használta.

Midőn Prosper Publicola Cardinalis de S. Cruce, Portugalliából, hol mint Apostolikövet tartózkodik vala, Rómába vissza tért, magával dohányt-is vitt, 's ezt Olasz-országban esmeretessé tette, a' mit azután egy darab ideig az ő nevérol Herba de S. Cruce-nek neveztek. Az Angolok 1585 körül a' Virginiaiaktól tanulták a' dohányozást. Camdenus évkönyvében 1585 ezt írja: midőn az Angolok Virginiából vissza-tértek 1585, tudtomra legelsőben hozták-be Angol-országba amaz indiai plántát, mellyet Tobac- vagy Nicót-plántának neveztek, és a' mit az Indusok' utmutatása után használtak; azolta igen divatba jött, és nagy becsben vagyon, minthogy abból némelleyek mohó kívánsággal igen erős szagú

füstöt szívniak vagy csupa gyönyörködésből, vagy az egészségre való tekintetből, 's a' füstöt órokon által magoktól ismét elfujják; néhol a' városokban már szintugy vagynak dohányozó szobák, (pipatoriumok) mint boros vagy seres boltok. — Némellyek állítják azt-is: hogy Rapheling Angol tanult volna legelsőben dohányozni Virginiában, 's erre azután más fiatalokat-is megtanított, kik közzül némellyek meglátogatván a' még akkor ujjoncz Leydeni Egyetemet, a' dohányozást Hollandiában-is esmeretessé tevék.

I-ső Jakab Angol-király, ártalmas fűnek nevezvén a' dohányt, nagy vámmal akart gátot vetni a' dohányozás terjedésének, minden font dohányra, melly az ő tartományiban keltt-el 6 schilling, (1 schilling 28 kr. ezüst-pénzben) és 10 stüver (egy stüver valamivel több 2 ezüst krajtzárnál) vámot vetett, midőn pedig mind e' mellett-is a' dohányozás napról napra jobban terjedett volna; 1619 egy könyvet írtt a' dohányozók ellen, mellyet eme szavakkal végzett: „óh kedves Alattvalóim! ha még a' szemérem bucsút nem vett tőletek, hadjátok-el az ocsmány dohányozást, mellynek eredete gyalázatos, mellyre az ember csupa tévelygésből, és hiu balgatagságból vetemedik, melly által az Isten' haragját magatokra vonjátok, egészségteket rontjátok, házi gazdaságtokat rendetlenségbe hozzátok, az egész ország' hírét homályosítjátok; tartózkodjatok olyan dologtól, mellyet még nevezni-is utálat kellemetlen büze miatt, melly a' velőnek, és tudőnek igen ártalmas, és mellynek füstye, ha igazat akarunk mondani, a' pokolnak rettenetes büze.“ — Ezen királyi gunyra a' Jesuiták egy igen derék feleletet készítettek, mellyben vitatván: hogy a' dohány éppen nem ártalmas plánta, azt ismét az elméskedő királynak oltalmára méltatták.

Török-országban is, hol 1610 körül kezdődött, a' dohányzás eleinten nagy akadályokkal küszködött, Constantinápolyban az által akarák ezt nevétségessé tenni, hogy egy Törököt, az orrán egy pipát keresztül húzva, hurczoltak az után szerteszéllyel; az apa kizárta fiát az örökösödésből, ha az dohányozni kezdett; utóbb a' Törökök sok ideig az Angoloktól vásárolták a' dohányt, és pedig annak-is csak az allyát, annak művelését pedig csak későbbben tanulták. — 1624 Spanyol-országban a' dohány port már erősen szívták, mivel VIII-dik Orbán Pápa egy házi átok alá veté mind azokat, kik a' templomban szipákoltak, minthogy a' Spanyol-Papok ezt Mise közben-is szokták tenni. Ugyan ezt cselekedte XII-dik Incze Pápa is 1690, de XIII-dik Benedek 1724 a' dohányozókat ezen átok alól felszabadította.

Hasonlólag tilalmazta a' templomban való időbákolást Erzsébet Császárné-is, meghagyván a' templombéli szolgáltnak: hogy mind azoktól, kik a' templomban illyes valamire vetemedének, a' burnót szelenczéket elszedjék. 1627 I-ső Károly Angolkirály enyhíteni akarván I-ső Jakabnak a' dohány eránt tett kemény parancsán, egy bizonyos helyet rendelt a' dohány árulásra. 1628 Raphael Torcius *Hymnus Tabaci* című versezettel magasztalta a' dohányt; esmeretesek úgy vélem az olvasó előtt a' rendes dohányozásnak dicséretéről írt silány magyar rimmes versek-is. — IV-dik Amuráth Török-Császár (országolt 1623—1640) olly igen gyűlölője, és üldözője volt a' dohánynak, hogy két Törököt, kik közül egyik a' dohányt árulta, a' másik vásárolta, kezeket, lábokat elvagdaltatván, a' Serais előtt a' vesztő-polczra állította, hogy vakmerőségökért a' legnagyobb kínok között, a' népnek szemeláttára ottan lakolnának.

Azonban minden illyes fenyítékek mellet-is lassan lassan csak szaporodott a' dohányozók' társasága, melly a' népesebb városokban gondoskodott az úgy nevezett pipatoriumról. Jó ideig a' dohányozást Európában nem egyébnek, mint a' pajkosság', korhelység' egy nemének tartották, hogy t. i. azt csak a' népnek söprédéke üzné; erősen hitték: hogy a' dohányozás által az egészség romlik, 's nem ritka volt a' panasz arról-is, hogy a' legjobb szántóföldek a' dohány plántálás által elsoványulnak, ugyan azért több tartományokban kemény rendelések tétettek a' dohány termesztés ellen; még 1634-ben órr vesztés alatt volt a' dohányozás megtiltva Oroszországban-is. Hazánkban Gömör Vármegye 1667-ben; Zemplén pedig 1675-ben tiltotta-meg a' dohányozást a' tüzi veszedelem miatt; az illy szándékhól tett dicséretes tilalmazás sok helyeken most se volna felesleges. Utóbb az Europai tartományokban majd korábban, majd későbben mindég jobban jobban tágult a' dohány eránt való büntető törvény; az országglók türedelmesebbek lettek az eránt, kivált midőn által látták; hogy melly igen fogná az ő jövedelmeket szaporítani a' dohány; most minden birodalmokban több nevezetes városok eggyesülnek a' dohány termesztésre, 's a' mit hajdan ártalmasnak vélték a' homályos századok; azt hasznosnak tapasztalván a' mostani felvilágosodottság, minden úton módon törekszik gyarapítani.

Szabó Nepomuk.

12.

EREDETI MESÉK.

A' sas és bagoly.

A' bátor sas arany-napfénynél kéjtelve szálonga a' merevény szirttetőkön, a' szendergő baglyot egy sziklaüregbe pillantá ineg, 's szánakozva szól: Miért rejtzel e' sötét helybe, a' jót pazarló természet ki vevőleg erántad sem vala mostoha, téged' is mint más illy fajú teremtményit felruháza fényt látható eszközökkel; elleneid, mint mindennek vagynak, azokat is okosabban kerülheted ki, ügyesebben oltalmazhatod magad' ellenök tiszta fénynél, mint sötét homályba rejtvezve, teszem ha jóttevő oltalmazód nem lennék hogyan óvnád magad ezen szorúlt homályba ellenem? ne félj ime én példát adok, hogy nem csak ezen alatt elterjedt fénytől nem tarthatsz, de a' vakító nap fele is bátor szárnyra kelhetsz. A' sas sebesen szárnyal a' nap fele, méltó büszkel néz le országára, míg a' homályos bagoly félve nézegél utánna, 's a' bátor sebesen vissza leng a' félénkhez. — Lásd a' nagy fény nem árta semmit, sőt használt; körülnézém birodalmamat, és semmi hiány nincs; minél világosabban nézünk, a' hibák annál kisebbé lopódnak el előlünk, te is körödhöz igyekezz világos lenni, ne rettegj a' fénytől. — Ne kényyszeríts, szól a' bagoly; nekem rendeltetésem homály.

A' róka.

A' róka mások elébe hányt hamis cselek, alacsony ravaszság, rút szemtelenség által megnyeré az orosz-lány kedvét, helyt foga nagyjai körébe 's szemüveget téve fel, nagyitva nézte még nem rég' hagyott állattársai' tetteit. — Egyszer épen törvény tartata, a' róka ugyan csak kemény ítéleteket mond; csudálva sajnálták viseletét volt bajtársai, kik nem rég' is tilos helyeken keresték vele élelmöket. — Nincs mi töltsön el csudálással barátim! szól egy közülök: ám az ily felmagasztalt poltronok semmit sem szoktak úgy nézni mint az előtt. —

A' tanácskodó verebek.

Csak hellyel volt learatva a' szántó föld, burjánytól vastagon nyomva foltonként maradtak rajta arathatlan gazok, mellyek közzül a' legügyesebb sarlók sem vágthaták ki az egy két piruló kalászsokat. A' sereglő verebek eledelt keresve megpillanták azokat, 's tanácskoznak azoknak télre eltevésök felett, de bőven találva kipergett magokat a' tüskés tarlók között, naponként halaszták azok' egybeszedéseket, míg egyszer elérve a' dudva magvaival lehúltak, 's új gazra vertek gyökeret. Tanácskoz, de ne végetlenül, azért alkalmat ne szalajtsd-el. —

Sáros Patakról.

Varga János.

13.

Theré'sia halálára.

Tompán jajognak a' torony' érczei,
 A' lékör ingón rezgeti hangjait,
 És a' közel bérczeknek ázúr
 Ormai vissza-nyögik riadva.

Rémülve tódúl, 's vérhüledzve az
 Ifjak' kesergő tábora, — hol korok'
 Dísz-társa, a' szép, 's jó, — halálos
 Éjre viradt; — meredezve állmeg

Fölötte, 's retteg: mint mikor a' borúlt
 Ég' színe gyantás tűzbe merül, — dörög,
 Majd a' sebes villám lecsattan,
 'S a' buta föld remeg, és megindúl.

Pompázva mintegy innepi-módon a'
 Természet új zöld forma-ruhát visel,
 Új élet, új lét' fény-világa
 Terjedez a' viruló mezőkön:

'S néked korodnak dísze! örök Telet
 Most kelle érned! — hah! leverő eset! —
 Most kelle öltöznöd halotti
 Lepbe, — ezer tavaszokra méltó!

Melly hajnal-ékkal kérkede, — íme az
 Arcz sárga; mint a' kert' liliomja, melly
 Már elvirult; elhunytak égszín
 Szép szemeid' ragyogó sugári.

Megállt az érző szív kebeledbe', — mint
 Hó-fuvat a' sik térbe', fagyottan úgy

Fekszel, 's veled testvérid', és a'
Bús atya' kedve kihalva fekszik. —

Egyszer virúlt még csak Kikelet korán
Elhunyt szülődnek sírja fölött; *) rövid
Tíz 's hét Tavasz nyilt még neked csak,
'S már vele hú gyerek egyesültél! — —

Halál! kegyetlen! mit ragad-el dühöd,
Nem látod? A' báj-kellemet ön-magát;
Felelj, minek neked? hogy öszsze-
Zúzd, — kit ezer szem' özönje könnyez? —

Sűrű ködöknek keblibe öltöze, **)
'S könnyes szemekkel tántorog a' szomor
Idő; — az ifjú-kor' mosolygó
Isteni jaj-dalokat zokognak.

Nyugalmad elhunyt Szép, legyen édes enyh,
Halmad' virággal hintse az új Tavasz,
'S Zefírje búsán lengve nyögje
Thré'sia! illy kora vég kimultod'. —

'S kiknek szemünket könnyek özönlik-el
Most, — majd ha sírod' — alkonyi zengzetén
A' Fülmilének — felkeressük, —
Lengj-le reánk amaz égi honból. —

***) Széphalom.

Sárga aranyfénnel tisztán szált Thétis' ölébe
Róma' Apollja, mikor Hunnia szunnyada még;
Felfogták sugarit Pannon' fen bércei. Ah! nem; —
Széphalom önté-el mennyei fénnel az éjt. —

*) Édes Annya épen esztendővel halt-meg elébb. —

**) Czelzás van az akkor szinte egy hétig tartott essős szomorú időre.

***) Készült 1829.) —

A' zivatar.

Égetve lángolt a' nap' arany tüze,
 A' plánta színét veszve lefonnyadott,
 Lankadt tagokkal szunny adott a'
 Földmivelő, 's fija déli álmot:

Midőn Auszter, — a' zivatar-hozó, —
 Barlangja' zárát feltöri, és dühös
 Erővel át-szárnyalva a' lég'
 Tág kebelén, csikorogva megráz

Mindent. Szurok-szín fellegeket von a'
 Fényes nap' égő képire, és az ég'
 Kékjére, — borzasztó setétű
 Éjbe borúl az *Egész* egészszen — (universum)
 'S Éjbe borúl vele láthatárunk. —

Minden figyelmes várakozásba jött.
 Lent repdesett a' fecske imitt amott.
 Előre sárgult a' siralmas
 Kárt okozó zivatar' dühétől;

A' felriadt föld-míves, előre köny-
 Záporral ázott arca; tanyára ment
 A' pásztor, — a' kertész jajongva
 Könnyeze kertje' közel halálán. — —

Most hirtelen megdördül az ég', — sebes
 Villám hasítja-végig az öszvegyúlt
 Sustorgva küzdő fellegeknek
 Tornyait a' magas ég' ürében. —

Harsogva húll a' menny' köve szélt alá, —
 Tűz láng világít a' komoran setét

Szint öltözött nap-fény helyett, 's meg-
Fagyva zuhog-le az ég' nagy árja.

Csikorgva dül-ki vén gyökerével az
Izes gyümölcsel gazdagodott fa, szélt —
Zúzatva több társával együtt,
'S a' patak elragadozza galyját.

Csörtetve hömpölyg a' hegy' idős köve
A' völgybe, — 's annak lenge virágait
Ledulja, — hol többhöz csapódván,
Hangra riasztja robajja a' tért;

A' csorda rémült hangon utánna bög:
Fajdúl az útas, — szerte pihegve fut
A' nyáj! — Keresztjét lángra látván
Gyúlni az ég' tüzesült nyilától, —

Rémülve rogy le térdre, imádkozik
Zavart szavakkal, 's mej-fuladozva szent
Érzésre gyúl ijedtiben a'
Bús arató, 's vele háza' népe.

De íme lassan szűnik az ég' dühe,
Tisztúl, 's hevítő fénnel elő jön az
Áldott nap, és új életet szív
Súgáriból felocsudva minden. —

Megy nézegetni szölleje' kárait
A' gazda, 's földjét, mellynek örült elébb;
Andalgva bámúl, 's könnye folyva
Végre kitör keserű panaszsa:

„Imé jutalmam fáradozásimért!
„Egy óra mindent, a' mibe bíztam, — el —
„Pusztíta, — gyülöl Istenem, 's így
A' mit adott, veszi vissza tőlem.“

Hallgass halandó! hát te perelni mersz
Azzal, kihezkép' semmi egész világ?
Némúlj-meg e' sorson, 's tanúldmeg
Félni, 's imádni ama Hatalmast!

Bölcs Ó: 's kinek mi hasznos, avagy gonosz, —
 Jól tudja. Jó Ó, 's kedvesit így gyakor
 Kisérti. Áld hát jó Atyádat,
 'S bízd magadat vezető kezére!

Kor - változás.

Mi reménytelen változásim'
 A' serdült kor' érkezével,
 Mint komorodnak víg érzésim,
 'S tűnnek a' gyermeki évvel!
 Mi feszít keblem olly kegytelen?
 Mi gyötör bánkodó szív? ah!
 Oda a' Menny, mellyben szüntelen
 Ajkam öröm-nektárt szíva!
 A' múlt évi vídor napokat
 Enyelgve gond nélkül lejtém;
 'S nyugton mosolygva a' bajokat,
 Hogy máskép' lész nem is sejtém.
 A' jelent tárt karral öleltem,
 Nem gyötrődtem a' jövővel
 Örömöm' mi könnyen felleltem,
 'S elől kezdtem az esztendővel.
 Kender paripámon strá'sáltam
 Por—csirkém', 's ha ottan ottan
 Elvágta a' szekér, sajnáltam,
 'S újra mást rakni futottam.
 Minden tárgy megvidított tömött
 Hason-társim közt; nem féltem
 Hogy majd vég éri ez örömet.
 Egek! be bődög volt éltém!
 De most a' czél, a' rendeltetés
 Felé vezető eszközök
 Miatt, kerülöm a' szirtet, és
 Félek örvénybe ütközök.

Setéten barnúl szemem előtt
 A' távol sors' vak homályja,
 'S nem láthatváu á't lelkeimmel őt,
 Szívem' a' kétség rongálja.
 A' multan kesergve, nyugtalan
 Gyötrődve a' jövővel,
 Ha mi jó jelen van, hasztalan
 Fut-el tőlem az idővel.
 Most már a' kedvre költeni kell
 Az öröm munkába kerül,
 Másként szomorú fellegekkel
 Borúlt napom ritkán derül.
 Bóldog gyermekek! be szívesen
 Cserélnék sorsot veletek,
 Veletek játszik! kik édesen
 Örültök és enyelgetek! —
 Mikor fejlesz-ki sorsom' titka?
 E' habzó kort mikor hágom —
 Által? — Add-viszsa óh' ég ritka
 Vólt, 's elrablott bóldogságom! —

Sáros Patakról, *Pataki János.*

Bucsúvétel.

Szerettelek! Éltem Tiéd vála,
 Szerelmemért az ég karomba tára,
 Te olvadoztál szívem' lángzatára,
 'S reánk derült a' kény' szebb hajnala.
 Te vagy 's Te voltál sorsom' angyala,
 Kit keblem' édes vágyja gyúlva vára,
 Figyelmezél szám' árva hangzatára,
 'S bús napjaimra új fény szállala.
 De im' letűnni készülő világa,
 Egemre korán hozza alkonyát,
 'S elhervadást lát kedvem' bajvirága.
 Más ölel Téged, mint menyaszszouyát.
 Isten veled! mit a' remény ígére,
 Nézd így hal-el, 's ah, ez szerelmi bére!

Fogarasy János.

14.

A' Magyar nyelv' természetére , és abban
a' szók' eredetére vezető értekezések.

Az eredeti szók' többnyire egy Syllabáuaak ,

Mint: Domb - egy - ép - fő - fa - füst - kő -
kép - kés - kék - kéz - bab - hab - zab - ló -
lép - négy - nagy - kert - láb - öt - ősz - gond -
gomb - száj - szél - szív - szép - szóts - zöld -
réz - pap - pép - pup - tó - tél - talp - tsap -
tsets - tzomb - üst - tej - vén 's a' t.

*Ezekből 's ilyenekből származnak a' Di-
minutivumok - kicsinyítő szók' ,*

Mint: Dombots - dombotska - egyetske -
fötske - fejetske - fátska - füstetske - követs-
ke - késetske - lovatska - szájatska - papotska -
vénetske - 's másokból hasonló módon jönnek:
Fiutska - leányka - madárka - bárányka - ga-
lambotska - tálatska 's a' t.

*Ezekből 's ilyenekből lettek a' hátul - ra-
gaszték szótskákkal nevedett szók' ,*

Mint: Atyám az az , Aty az enyim - Atyád
az az Aty a' tiéd - Attya az az : Aty az övé -
Atyánk az az Aty a' miénk - Atyátok az az : Aty
a' tiétek - Attyok az az : Aty az övék. — *Így
lett* : Néném - nénéd - nényye - nénénk - né-
nétek - nényyek. — *Így lett* : Kalapom - kala-
pod - kalapja - kalapunk - kalapotok - kalap-
jok 's a' t.

A' több ragaszték szotskák ilyen kérdésekre lettek: *kié? kinek? kit? kitől? vagy mié? minnek? mit? mitől és miből?*

Mint: Atyámé, Atyámnak, Atyámat, Atyámtól 's a' t. Nénémé, Nénémnek, Nénémet, Nénémtől 's a' t. Kalapomé, kalapomnak, kalapomat, kalapomtól, vagy kalapomból 's a' t.

A' *tselekvő szókban, verbumokban, hasonló módon esnek ezen ragaszték szótskák-által a változások*: mint: szeret-em az az: én - szeret-ed az az: te - szeret-i az az ő - szeretünk, szeret-ünk az az: mink - szeret-itek az az: tik - szeret-ik az az: ók 's a' t.

Vagynak mind a' dolgokat, mind a' tselekvést jelentő szókban, hol elől, hol hátul ragaszték szótskák, úgy mint: Le - el - ki - be - meg - fel - alá - vissza - hátra - mellé 's a' t. ezekkel származtak: Le-ülés - le-ülök - le-fekvés - le-fekszem - néha hátul ragadnak a' szóhoz - ülly-le - fekűdj-le - el-megyek - el-menés - el-menet - el-menetel - el-alszom - el-alvás - el-aluvás - bé-megyek - bé-menés - bé-menet - bé-menetel - ki-jövők - ki-jövés - ki-jövet - ki-jövetel - meg-adom - meg-mondom - add-meg - mond-meg - fel-veszem - fel-támasztom - vissza-huzom - vissza-fizetem - hátra-hajlok - hátra-nyúlok - alá-hajtom - alá-szállítom - mellé-állok - mellé-ülök 's a' t.

Az an és en ragaszték szótskák nem-et jelentenek: mint: szentelen - szinetlen - szintelen - esztelen - sületlen - tudatlan - sótalan - kegyetlen - oktalan - gondatlan - helytelen 's a' t.

A' *tselekvést jelentő szókban verbumokban*, a' gyökérszó *radix* többnyire egy Syllabáu, abból származnak a' több Syllabáuak mint: szer - ebből lesznek - szeret - szeretek 's a' t.

szeretés - szeretet - szerető - szerelmes - szerelmesség - szerelmetes - szerelmetesség - szeretgetek - szeretdegelek - más tan: *ebből lesznek*: tanít - tanítok 's a' t. - tanítás - tanító - tanítvány - tanul - tanulok 's a' t. - tanulás - tanuló - tanulmány — más rep: *ebből lesznek*: repít - repíték 's a' t. repítés - repítő - repül - repülök 's a' t. repülés - repülő - repdes - repdesés - repdeső - repdesek 's a' t. — más fog: *ebből lesznek*: fogok - fogom 's a' t. fogás - fogó - fogadok - fogadom 's a' t. fogadás - fogadó - foganok - foganom 's a' t. foganás - foganó - foganatom 's a' t. foganatás.

A' tselekvést jelentő szókban, *verbumokban ugyan azon eredetből jönnek*: a' tselekedet kezdetét jelentő szók *Inchoativumok*: a' tselekedet szaporáját jelentők *frequentativumok*, a' tselekedet kissebbedését jelentők: *diminutivumok*, mint: ebből emel - emelem - lesznek: emelitem - emelintem - emelgetem - emeldegem — más: tsor - tsorog - tsorgok - tsordulok - tsorgatom - tsorogtatom - tsorogdagal — más: pereg - pergek - perditem - pergetem - pergetgetem 's a' t.

A' magyar nyelvben egy szóval tétetik ki a' más által véghez vitt tselekedet, a' Deákban, Frantziában, Németben kettővel - a' Deák így szoll: jubeo fieri - jubeo facere - curo fieri - curo facere - a' Frantzia így: faire faire - a' Német így: machen lassen - a' Magyar így: tsináltatok - hozatok - iratok - vágatok - folytatatok - szántatok - kapáltatok - dolgoztatok - váltatok - kerestetek - ültetek - égetek - itatok - szoptatok - tsépeltek - adatok - vétek 's a' t.

A magyar nyelvben mint a napkeletiekben elrejtve vagynak a' h. j. és v. betűk, 's tserélgetve jönnek 'elé, mint: Bial - bihal - bijal - bival — Ló - lov - lovam — Ho - hov - havat - havaz — Buik - bukál - bujik - buyik - buvosdi — Só - sov - sava - savanyu — Tó - töv - töve - tövis — Kő - köv - köve - követts - kovats — Fő - föv - fej - feje - fejes - fejelés - Feér - fehér - fejer — Tehén - tején — szó - szöv - szövő - szövés - szövök — Fu - fuv - fuvok 's a' t.

Vagynak olyan szók, mellyekkel tulajdonképpen nem élhetünk, mint: születem - megholtam - eltemettetem 's a' t.

Vagynak hibás vélekedést magokkal hordozó szók, mint: menykő - lüdercz - boszorkány - szivárvány - büvös - bájos - tündér - igezés - varásló - bab - vetés - babona - kísér - tet - sárkány - váltott gyermek - orjás - tátos 's a' t.

Vagynak itt ellenkező értelemben lévő szók, még-is egygyütt járnak, mint: erős beteg - jól meg - verte - nagyon kevés - irtoztató szép - szörnyű tudós - szépboho - erőssen - fáj - nagy semmi - kicsin sokaság - szépen hazud - okos bolond 's a' t.

Egy nyelvben sinszenek olly ropogós rettentő szók, mint a' magyarban, mint: szette - vette - kerengette - menydörgős - atta - ördög - születte - rajta - vágjad - rontsad - szaggasd - öllyed - ragadd - zörgess - dörgess - rettentés 's a' t.

Egy nyelvben sinszenek a' természetet olly szépen kinyomó szók, mint a' magyarban, mint: szapora - hamar - lassu - tsendes - szá - nom - bánom - serény - hirtelen - sima - dur -

va - darabos - vidám - kellemetes - táto^gok - pillantok - ásítok - el-usant - tétováz 's a' t.

A Magyar két szóból egyet tsinál gyakran: mint: kéz-tok - kesztyű - kar-tok - kar-man-tyu 's a' t.

Vagyⁿak a' magyar nyelvben természeti hangból 's mozgásból származott szók, mint: Hang - harang - hangitsál - harangoz - tseng - tsengő - tsengettyű - tsenditek - peng - pengő - penditek - pénz - tsattan - tsattanás - pattan - pattanás - tsepeg - tsepegés - gágog - retzeg - karitsál - kodátsol - kotyog - korrog - süvölt - kelepel - kattag - kakukkol - tsirikol - huhol - tsereg - tsörög - tsátság - károg - fitserével - fetseg - tsipeg - tsirke - pipeg - pipe - kukurikol - morog - tsorog - ropog - korog - bóg - béget - ugat - tsuklik - zörög - dörög - tsikorog - tserget - tsergettyű - ordít - sikolt - fuv - fuvo - bong - bogár - dong - dongo - kiált - rikolt - hortyog - tsillag - tsillámlik - villám - villámlik - repes - repdes - tsusz - botlik - szikrázik - sutog - pillant - suhog - szeppen - tsátság - lotsog - reppen - táto^g - toppan - roppan - hunyik - tűnik - tűnemény - kopog - kopogtat - pislog - visitt - bolyog - tébolyog - tétováz - akadoz - ugrik - tapsol - lehell - mekeg - hadarász - hengereg - hömpölyeg - tseté - paté - tör - ront - tekereg - fatsarog - keresgél - tapogat - dobog - danol - dudol - paj - puj - pujka - zug - zuhog - sug suhog 's a' t.

Az életbeli dolgokkal-való élésből jönnek-sok tselekvést jelentő szók, mint: szánkázok - tsigázok - utazok - lármázok - dolgozok - havazok - kártyázok - kotzkázok - hárfázok - flotázok - ballászok - halászok - vadászok - madarászok - meg-bornyázott - meg-fiadzott - malatz-

zott - kölyközött - halálozott - hasadozott - habzott - tajtékozott - pipázok - gondolkozok - álmadozok - szappanozok - falatozok - beretválkozok - kendőzők - legyezek - 'sendelyezek - foltozok - hadakozok 's a' t.

Vagynak más nyelvből vett 's származott magyar szók:

Az arabs nyelvből:

Karmasin ettől kermez.

A' 'Sidó nyelvből:

Elek - élés - élet - eleven - lélek *ettől*
 Él. Bálvány *ettől* Bál. Dob *ettől* Tof. Szombat *ettől* Sabbath. Syren - Sirok - Sirás *ettől* Sir. — A' 'Sidó nyelv szollása hasonlatosságára lettek, mint: ablak-fia - asztal-fia. — A' 'Sidóban ezekkel tétetnek-ki: Ben - Beni - Apa - atya *ettől* Abba.

A' Görög nyelvből:

Gaj ettől Ge - *Piross ettől* pyr. *Péntek ettől* pente, ötödik Hétfütől fogva. *Isten ettől* histemi. *Lámpás* - lampas. 's a' t.

A' Deák nyelvből:

Arany - Aurum. *Attlatz* - Attalica. *Angyal* - Angelus. *Apostol* - Apostolus. *Fiu* - Filius. *Pásztor* - Pastor. *Selyem* - Sericum. *Szent* - Sanctus. *Templom* - Templum. *Summa* - Summa. *Fundamentom* - Fundamentum. *Prédikátzio* - Praedicatio. *Prédikátor* - Praedicator. *Prokátor* - Procurator. *Orátor* - Orator. *Orátzio* - Oratio. *Lántsá* - Lancea. *Koplya* - Copia. *Kémény, kemencze* - Caminus. *Petreselyem* - Petroselymum. *Bab* - Faba. *Fuszalyka* - Phaseolus. *Platsinta* - Placenta. *Rusz-*

nyák, *rusnya* - Russus. *Bosznyák* - Bosniacus.
Nád - Arundo. *Kád* - Cadus. *Horgas* - Cur-
 vus. *Nagy* - Magnus. *Por* - Pulvis. *'Sák* -
 Saccus. *Ser* - Cerevisia. *Méhser* - Mulsum.
Must - Mustum. *Méz* - Mel. *Sajt* - Caseus.
Ketske - Capra. *Szalma* - Stramen. *Füst* - Fu-
 mus. *Bél* - Bilis. *Tulipánt* - Tulipas. *Már-
 vány* - Marmor. *Út* - Iter. *Bársony* - Purpu-
 ra. *Kút* - Puteus. *Kar* - Brachium. *Név* -
 Nomen. *Nem* - Non. *Év* - aevum. *Pünkösd* -
 Pentecoste. *Répa* - Rapum. *Tseresznye* - Ce-
 rasum. *Ing* - Indusium. *Pendely* - Pendens.
Len - Linum. *Gyapott* - Gossippium. *Etzet* -
 Acetum. *Bors* - Piper. *Borso* - Pisum. *La-
 tor* - Latro. *Oltár* - Altare. *Sors* - Sors. *Tur-
 ma* - Turma. *Tzirkalom* - Circinus. *Klárís* -
 Corallum. *Bőr* - corium. *Éneklek* - Cano. *Ének* -
 Cantus. *Kastély* - Castellum. *Tábor* - Castrum.
Serte . Seta. *Tsillag* - Stella. *Korona* - Co-
 rona. *Spárga* - Asparagus, Spargum. *Rák* -
 Cancer, Kanker. *Tsuka* - Lucius. *Mag* - Se-
 men. *Rózsa* - rosa. *Rozmarin* - Rosmarinus.
Páltza - Baccillus. *Poltz* - Pluteus. *Bogár* -
 Bombyx. *Püspök* - Episcopus. *Nyigotzás* -
 Negocians. *Fige* - Ficus. *Juh* - Ovis. *Vér* -
 Sangvis. *Kés* - Culter. *Kalán* - Cochlear. *Lant* -
 Lira. *Kék* - Caeruleus. *Veres* - Ruber. *Török* -
 Turcus. *Spanyol* - Hispanus. *Angol* - Anglus.
Mosár - Mortarium. *Almarium* - Armarium.
Olosz - Italus. *Orosz* - Russus. *Görög* - Grae-
 cus. *Patikáros* - Apothecarius. *Szarvas* - Cer-
 vus. *Széna* - Foenum. *Óra* - Hora. *Molnár* -
 Molitor. *Malom* - Mola. *Füst* - Fumus. *Kréta* - Cre-
 ta. *Alabástrom* - Alabaster. *Kalamáris* - Atra-
 mentarium. *Penna* - Calamus. *Tó* - Stagnum. *Só* -
 Sal. *Lép* - Lien. *Intselkedem* - insidior. *Tenta* - tin-

go. *Szín* - *Scena*. *Szaraz* - *Siccus*. *Pais* - *Clipeus*.
Estve - *Vesper*. *Forma* - *Forma*. *Figura* -
Figura. *Tzinterem* - *Caemeterium*. *Pohár* -
Poculum. *Kömény* - *Cuminum*. *Tsatorna* -
Cisterna. *Torony* - *Turris*. *Úritek* - *Haurio*.

A' Franczia nyelvből:

Jambe - 'Sámbás - 'Sémbes - 'Simbes - Far-
sábás. *Dixe* - Tíz. *Couch toi* - kusti. *Ici*
bas - tziba. *Feu* - Fő - fővök - főzők - füst -
füttő - fazék - fütök. *Danse* - Táncz. *Dia-*
mant - Gyémánt. *Cercle* - kerek - karika.
Gardien - Gvárdján. *Trompette* - Trombita.
Vie - vig - vidám - virgontz. *Ça* - adsza. *La* -
ott la. *Mente* - manteau 's a' t.

A' Német nyelvből:

Lárma - Lärm, *Farkas* - Wolf. *Flóta* -
Flöte, *Hárfa* - Harfe. *Dragonyos* - Dragoner.
Kappan - Kapaun. *Klistély* - Klystir. *Fö-*
löstököm - Frühstück. *Eper* - Erdbeer. *Man-*
dola - Mandel. *Tzo* - marha hajtó - zu. *Is-*
tráng - Strang. *Kurva* - Hure. *Lajtorja* -
Leiter. *Mester* - Meiszter 's a' t.

A' Sclav nyelvből sok tsével járó szók:

Kucsma - *Tsalma* - tsuklya - tsizma - tsák-
lya - tsutora - kocsonya - pecsenye - korcsoma
's a' t.

A' Török nyelvből:

Köpenyeg - *Gepenek* 's a' t.

Némelly Familiai Nevek ösekről, eleikről
szállottak-le, mint:

Apaffi - *Apafia* - *Bánffi* - *Gálffi* - *Lukátsffi* -
Mátéffi - *Mariáffi* - *Istvánffi* - *Gyertyánffi* - *Pálffi* -
Péterffi - 's a' t.

*Más Familiai Nevek Nemzetekről jöttek-
le, mint:*

Lengyel - Németi - Török - Horváth - Ma-
gyari - Száz - Tseh - Olosz - Görög - Tóth -
Székel - Talyán - Rátz - Kun 's a' t.

*Más Familiai Nevek a' szinekről 's életbeli
dolgokról vétettek, mint:*

Fekete - Fejér - Veres - Zöldi - Zöldá-
gi - Kékesi - Jos - Juhos - Kandász - Juhász -
Forgáts - Botskor - Kaptza - Szilvási - Mál-
nási - Almási - Szöllősi - Medvés - Bárány -
Ketskés - Farkas - Nagy - Kis - Szép - Szen-
te - Szentés - Köteles - Sipos - Trómbítás -
Hegédüs - Töke - Eperjesi - Dinnyési - Mats-
kási - Viola - Gazda - Nemes - Beteg - Sebes -
Dobos - Kertész - Vékás - Kapás - Csont - Kontz -
Kemény - Erős - Erdős - Erdódi - Atzél - Vas -
Réz - Galambasi - Tyukosi - Kakasi - Szarka -
Kékkövi - Böltskövi - Kövér - Faggyas - Bab -
Követsi - Kövesdi - Onodi - Pléhes - Téglási -
Tsákány - Tsukás - Boros - Seres - Vízi - Aran-
ka - Bélteki's a' t.

*Más Familiai Nevek vétettek a' Mestersége-
ről 's azoknak miveiről, mint:*

Csizmadia - Szabó - Könyv-kötő - Gomb-
kötő - Fazekas - Fésüs - Tsutorás - Sziogyár-
to - Üstgyárto - Kerékgyárto - Kerekes - Asz-
talos - Orás - Kalapos - Szappanos - Szűts -
Takáts - Szakács - Molnár - Kádár - Varga -
Kotsis - Kováts - Lakatos - Hegedüs - Kőte-
les 's a' t.

*Más Familiai Nevek jőnek a' napokról 's idők-
ről, mint:*

Pénteki - Szombati - Pünkösti - Karátso-
ni - Szeredai - Jánosi - Nyári 's a' t.

Más Familiai Nevek vétettek a' Lakhelyek-ről, mint :

Kolosvári - Szebeni - Vásárhellyi - Teleki
 Széki - Toldalagi - Totfalusi - Szigethi - Szalai -
 Bándi - Kassai - Bonyhai - Bányai - Tasnádi -
 Bodroki - Bodoki - Dulházi - Nyáradai - Ve-
 restói - Szepesi - Arvai - Arдай - Bodoni - Ba-
 rothi - Darotzi - Csejdi - Tsehi - Komáromi -
 Szathmári - Brassai - Lokodi - Losontzi - Létz-
 falvi - Hadadi - Vadasdi - Vadadi - Szentgyör-
 gyi - Hegyi - Dombi - Bartsai - Rozgoni - To-
 kaji - Meggyesi - Meggyesfalvi - Meggyaszai -
 Dévai - Dési - Sebesi - Kendi-Lonai - Szent-
 péteri - Gidofalvi - Borosnyai - Boronkai - Za-
 láni - Málnási - Torotzkai - Bydeskuti - Kuti -
 Várhegyi - Almási - Szilvási - Szöllősi - Tor-
 dai - Újfalvi - Újfalusi - Szentmiklósi - Mihály-
 falvi - Budai - Bitai - Debretzeni - Németi -
 Tzeglédi - Telegdi - Arkósi - Dobai - Angya-
 losi - Uzoni - Körösi - Pataki - Szombatfalvi -
 Tsernátoni - Széplaki - Boronkai - Fülei - Szent-
 királyi - Szentiványi - Musnai - Beretzki - Ke-
 resztúri - Kökösi - Földvári - Trencsényi - Szál-
 dobosi - Szoboszlai - Enyedi - Zágonyi - Kibédi -
 Siménfalvi - Barátosi - Zoltáni - Kövesdi - Aj-
 tai - Orbai - Otsvai - Pápai - Pávai - Zabolai -
 Bodola - Borsai - Pásztatri - Gyalai - Gyulai -
 Gagyai - Toldi - Béldi - Ugrai - Bölöni - Szats-
 vai - Szikszai - Szalatsi - Sziráki - Belényesi -
 Onodi - Korodi - Bodoki - Bodosi - Illyésházi -
 Miklósfalvi - Miklosvári - Sárpatoki - Tállyai -
 Ujhelyi - Unghvári - Rosnyai - Losontzi - Egri-
 Gyöngyösi - Miskoltzi - Ónodi - Göntzi - Belez-
 nai - Ürményi - Nadasdi - Károllyi - Csáki -
 Nádudvari - Hedervári - Rosnyai - Vétsei - Retsei -
 Ertsei - Érnei - Letenei - Détései - Mezei - Er-

délyi - Pétzeli - Fogarasi - Solymosi - Sófalvi - Veszprémi - Vesselényi - Bodoházi - Szegedi - Szendrei - Késmárki - Vayáji - Vayi - Alvintzi - Nalátzi - Pétsi - Halmágyi - Radnotfái - Rédei - Rádai - Révai - Somogyi - Szilágyi - Bárczai - Szentimrei - Lócsei.

Más Familiai Nevek kereszt nevekből vétettek, mint :

Elek Sámuel. Péter János. Sándor Mihály. Sylvester Dénes. Dávid Mihály. Simon János. Antal László. Mátyás Sámuel. Mihály János. Ferentz János. Ferentzi István. Lázár János. Máté Isák. Isák Antal. Filep Mihály. Dániel István. Jánosi Gergely. Miklósi Sámuel. Mihályi Ferentz. Illyés Illyés's a' t.

A' Kereszt Nevek 'Sidó, Görög, Deák nyelvből vétettek, mint :

Mihály - Michael. **Sámuel** - Samuel. **Gábor** - Gabriel. **Dániel** - Daniel. **Abrahám** - Abraham. **Isák** - Isak. **Jakob** - Jakob. **Móses** - Móses. **Dávid** - David. **Salamon** - Salamon. **Zakariás** - Zacharias. **Eliézer** - Eliezer. **Illyés** - Elias. **Tobiás** - Tobias. **Susanna** - Susanna. **Mária** - Maria. **Lázár** - Lazarus. **István** - Stephanus. **Sándor** - Alexander. **Péter** - Petrus. **Jósef** - Josephus. **András** - Andreas. **János** - Johannes. **Demeter** - Demetrius. **Jakab** - Jacobus. **Filep** - Philippus. **Lu-káts** - Lucas. **Máté** - Mathaeus. **Mátyás** - Mathias. **Pál** - Paulus. **László** - Ladislaus. **Lajos** - Ludovicus. **Imre** - Emericus. **Kelemen** - Colomannus. **Sigmond** - Sigismundus. **Károly** - Carolus. **Ferentz** - Franciscus. **György** - Georgius. **Bertalan** - Bartholomaeus. **Gergely** - Gre-

gorius. *Boldisár* - Balthasar - *Ágoston* - Augustinus. *Benedek* - Benedictus 's a' t.

Ezen kereszt-neveknek az élet idejéhez-képest sok változásait tsinálta-ki a' Magyar, mellyek a' nyelvnek természetét újra szépen kiczimerezik, mint:

Mihályból lettek: Mihok - Miska - Minya - Misi. Sámuelből: Samel - Samu - Samuka - Sami. Istvánból: Istok - Pista - Pisti - Pistoka - Pistike. Jósefből: Josi - Joska - Josika - Pepi. Jánosból: Janko - Jantsi - Jánoska - Jani. Ferentzből: Ferkó - Feri. Pálból: Palko - Pali. Györgyből: Gyurka - Gyuri. Lászlóból: Latzi - Latzika. Sigmondból: Siga - Sigo. Andrásból: Andor - Andris - Bandri. Gergelyből: Getzi - Getzike. Mátéből: Matis - Matyi. Lajosból: Laji - Lajoska - Lajika. Mósesből: Mosi - Mosika 's a' t.

A' Leány nevek-is hasonló módon változnak, mint:

Susánná: Susa - Susi - Susika. Mária: Mára - Mári - Máris - Marisko. Ersébeth: Ersok - Ersi - Ör'se - Persi - Pentso - Pentsi - Panda - Panna. Judit: Jutka - Jutzi - Jutzika. Katalin: Kató - Kati - Katitza. Borbára: Bori - Boris - Boriska - Boritza - Biri. Juliánna: Juli - Julis - Juliska. Sára: Sári - Sárika - Sáriko. Veronika: Véri - Vérika - Vériko. Rosália: Rosi - Roska - Rosika. Anna: Annok - Aniko. Klára: Kalár - Kalári - Klári - Klárika. Rebe-ka: Rabi - Rebi - Rebus. Therésia: Trési - Trésika - Trésiko - Tréska 's a' t.

Ezen értekezéseket rész szerént azért készítettem; hogy a' 'Sidó 's több atyafias nyelv-

veknék tanulására azokat, kik tanulni szeretik, jobban fel-serkentsem, a' midőn innen tapasztalhatták, hogy a' mi Anyai nyelvünk' jobban is lehető meg-esmérésére a' napkeleti nyelvek' esmérete elmulthatatlanul szükséges.

Rész szerént azért, hogy a' kik ujj magyar szókat akarnak formálni, ezen értekezéseket tegyék magoknak regulául, egyéb aránt az ujj szók tsinálásában a' nyelv természetét eltévesztik.

De azt is által-láthatták, hogy a' más nyelvekből egyszer bévett szókat, nincs miért ki mustrálni igyekezni, mert különben a' nyelv idétlenekeket fog szülni.

Készítette Székel-Udvarhelyt 1832-ben Mártziusban,

Szigethi Gyula Mihály,
Philosoph. Professor.

(Folytatása következik.)

15.

Seneca' gondolatjai a' haragról.

Egyéb indulatok némúnémüképpen csendes és gyönyörködtető természetűek; a' harag egészen felháborodásból és fájdalomból áll. Nagy kegyetlenséggel minduntalan fegyvert, vérontást 's romlást kíván. Csak másoknak árthaszon, magáról is elfelejtkezik; maga kémélése nélkül rohan a' nyilak közé 's olyan boszszuállásról gondolkodik, melly magával a' boszszuállót is veszedelembe vonja. Ugyan azért némelly

bölcsek a' haragot rövid dühösségnek nevezték; 's valóban a' ki haragszik, szintúgy magán kívül van mint a' dühös; az illendőséget lábai-val tiporja, minden atyafiságot félre tesz, egyedül tárgyával foglalatoskodván sem okosságnak sem tanátsnak helyet nem ad, hiú képzelményeitől ide 's tova ragadtatva az igazat megkülömböztetni nem tudja, 's hasonló a' leomló toronyhoz, melly azon épületen, mellyet özszeváz, maga is özszevázattatik.

Ha megakarsz a' felől győződni, hogy a' haragos ember valósággal nintsen eszén, csak teste állapotját kell vizsgálnod. Szemei égnak és szikráznak 's a' szivéből kifelé ömlő vér ábrázatját eltölti vörösséggel. Ajakai mozognak, fogai csikorognak, hajszálai felállanak, lehellete elszorúl: beszéde zavaros értelmű, 's félben szakadt szókból áll; lábai tapodják a' földet; nehéz megmondani, ha vallyon ezen vétéknek szörnyüése nagyobb é, vagy rutsága.

Vegyük vizsgálóra, megegyez é a' harag a' természettel. Világos lesz a' dolog, ha az embert figyelemmel megtekintjük. Mi lehet szelidebb mint ő, midőn elméjének helyes állapotjában van; 's mi kegyetlenebb mint a' harag? mi hajlandóbb a' szeretetre mint ő, 's mi készebb gyűlölni mint a' harag? Az ember költsönös segedelemre született; a' harag költsönös veszedelemre siet. Amaz társaságot kíván; ez a' társaságot felbontja; amaz használni, ez ártani igyekszik. Ki esmerheti tehát a' természetet kevesebbé mint az, a' ki a' természet legtökéletesebb 's legjobb munkájával ezen fene és veszedelmes véték megegyezőnek tartja.

Legjobb a' haragot tsirájában kiirtani, 's ingerét mindjárt eleinten elnyomván azon igye-

kezni, hogy meg-ne haragudjunk. Ha egyszer félre ragad bennünket, igen nehéz a' jó utba visszatérni; mert az okosságnak semmi helye sints, ha az indulatot megszenvedjük 's neki ellenünk szánt szándékkal just adunk. Ekkor annyira megyen, a' mennyire akar; nem a' mennyire mi akarjuk hogy menjen. Az ellenséget a' határszéleken kell vissza tartóztatni, ha egyszer a' várba bé-megyén, nem hágy a' meggyőzettek által magának törvényt adatni.

A' haragnak semmi haszna sintsen; az sem igaz, hogy a' lelket a' hadi dolgokra alkalmassabbá tenné. A' virtus maga is elég lévén magának, nem szükölködik vétek segítsége nélkül. Nem tehet az szert igaz belső nyugalomra, kit csak hibái oltalmaznak, ki nem erős ha csak nem haragos, nem szorgalmas, ha csak nem fősvény, nem csendes, ha csak nem félénk. A' kit akármely indulat is meggyőz, annak önkényű uralkodó alatt kell élni. Elvész a' Római birodalom, ha Fabius azt teszi, a' mit haragja tanácsol. Ó a' közboldogságot tartá szemei előtt; 's haragját előbb meggyőzte, mint Hannibált.

De vallyon a' bölcs ember nem fog e haragudni, ha szeme láttára az attyát megölik 's az anyját elragadják? Haragudni nem, hanem boszszút fog állani 's védelemre sietni. Vallyon kell é attól tartani, hogy a' fiui szeretet nem lesz erre, harag nélkül is elégséges ösztön.

Az öröm 's megelegedés a' virtusnak saját és természeti birtoka; a' harag szintén úgy nem illik hozzá mint a' szomorúság; már pedig a' haragot szomorúság szokta kísérni; 's minden harag vagy a' lecsendesedésre következő bánat, vagy a' boszuállás után szomorúsággá változik. Ha

bölcsnek a' vétkekre haragudni kell, a' nagyobb vétkekre nagyobb mértékben 's igen sokszor fog haragudni; a' miből a' következnek, hogy a' bölcsességgel nem csak a' harag, hanem a' szokássá vált haragosság is öszszefér. Mi illetlenebb pedig mint az, hogy a' bölcs ember' szive mások vétkei szerint változzék. E' szerint Sokrates nem térhet házához olyan ábrázattal vissza, millyennel hazulról elment. Ha a' bölcsnek a' rut tselekedetekért meg kell haragudni, úgy nincs szerencsétlenebb teremtés mint ő: egész élete haragban és szomorúságban telik-el. Mert alig lesz olly szempilantatja, mellyben gyűlölni valót nem lát. Akármerre fordítja szemeit, mindenütt talál valamit, a' miért boszszonkodnia kell. Az emberi nemzet eránt nem kell felesleg keménynek lennünk. Senki sem születik bölcsé, hanem törekedés által lesz azzá. Ne legyünk tehát ellenségeik, hanem jobbítóik a' hibázóknak.

Szívedből előbb ki kell a' virtust üznöd, ha benne a' haragnak helyt akarsz adni; mert a' vétkek a' virtusokkal nem lehetnek együtt. Lehetetlen, ezt mondod: a' haragot a' szívből egészen kiírtani; erre az emberi természet elégtelen. Nincs oly nehéz dolog, mellyet az emberi ész meg nem győzhet, 's szorgos gyakorlás által még könyüvé is nem tehet. Az emberi lélek, akármit parancsol magának, mind azt végre tudja hajtani. Némelylek a' bortól 's a' test'gyönyöreitől egészen megtartóztatják magokat. Mások kevés álommal megelégedvén ellankadás nélkül sokat éjszakáznak, ismét egyebek megtanulnak vékony kötélén járni. Az ilyenek nagy szorgalmokért vagy méltatlan bért kapnak vagy semmit sem; 's vallyon mi restelkednék-e

túrní 's törekedni, kikre olly nagy jutalom, a' léleknek állandó boldog nyugalma várakozik? Betegségeink nem gyógyíthatatlanok, 's maga a' természet, melly jóra hajlandókká szül, elősegít bennünket, ha megakarunk jobbulni, A' virtus útja nem olly nehéz és kellemtelen mint képzeljük; az a' mit tselekszünk, sokkal több fáradságba kerül.

A' haragos természetet nevelés által kell enyhíteni. A' nevelés igen nagy gondot kíván. Fiatal korban könnyű a' szív indulatjait mértékelni; a' velünk felnőtt vétkeket nehéz kiírtani. A' gyermekek helyes szoktatása igen hasznos; de nehéz benne az illő mértéket eltalálni; mert azon kell lenni, hogy se a' gyermekek haragra hajlandóságát ne táplálják, se elevenségöket mérsékelni akarván, elméjüket elne tompítsák. Néha zabola, mászszor ösztön szükséges. Engedjünk nekik valamit, de a' gyönyörűségbe merüléstől vissza tartóztassuk őket. Mert semmi sem tesz olly könnyen haragra hajlandóvá, mint a' kényes és igen nyájas nevelés; ugyan azért az eggyetlen egy gyermekek, minthogy nekik igen kedvezünk romlottabbak szoktak lenni. Az ollyanok, kitől soha sem tagadtatik-meg semmi, 's kiknek könnyeit az annyok siet letörölni, minden csekély ellentálasért igen fel szoktak indulni. A' kedvező szerencsét mindég szereti a' harag követni. A' boldog állapot táplálja a' haragos indulatot. Ugyan azért a' gyermekeknek soha sem kell nagyon hízelkedni.

Haragra az ád okot, hogy magunkat megsértetteknek véljük lenni; de ezen vélekedésnek nem kell könnyen helyet adnunk: mert sokszor hamis az a' mi igaznak látszik. Itéle-

tünkel nem kell hirtelenkednünk, az idő nyilatkoztatja-ki az igazságot; füleink ne legyenek igen készek a' rágalmazás szavát bévenni; az emberi természet ezen hibája eránt gyanúsok legyünk 's bizonyosnak tartzuk, hogy örömet elhidjük azt, a' mi bennünket boszont, 's könnyen megharagszunk, minekelőtte a' dolgot megvi'sgálnánk. A' távollévő bévádoltnak ügyét magunk ellen védelmeznünk kell; mert a' büntetés ha elhalasztatik, utóbb is véghez mehet, de ha egyszer véghez vitetett, nem másittathatik-meg. Azt hallod, hogy valaki rosszat beszélt reád; gondold-meg, ha te nem tettél-e már előbb hasonlót, gondold-meg melly sokakról szokták beszélni. Talám nem követtetik-el rajtad sérelem hanem csak vissza fizettetik. Ha magunkat jól megvi'sgáljuk, a' magunkra nézés mértékletesebbekké tesz bennünket. A' halasztás legjobb orvossága a' haragnak. Ne haragudjál a' rosszakra; a' ki vétkezett, az már maga magát megbüntette.

Magunknál sem fellebb, sem alább valókra nem tanácsos haragudni. A' harczolás a' hozzánk hasonlókkal kétséges, a' felljebb valókkal esztelen, az alacsonyabbakkal rút dolog.

De azt monddod, hogy a' harag gyönyörködtet, 's a' boszszuállás édes. Éppen nem. Jótétért, jótétel fizetni szép dolog; de sérelemért sérelmet adni nem szép. Az első esetben a' meggyőztetés, a' másiban a' győzelem rút. A' sérelmeket megvetni nagy lélek' jelensége. A' boszszuállás legboszontóbb neme az, ha ki elenségét nem tartja méltónak arra, hogy rajta boszszút álljon. Sokan a' boszszuállás által csak előbb vettsebek' fájdalmát nevelik; az valóban nemes és nagy lelkű, ki az erős vad állatok'

módjára a' csekély kutyák' ugatását megindulás nélkül hallja.

Ha valaki megharagszik reád ; állj boszszút rajta jótéteménnyel. A' gyűlölködés tüze elalusszik, ha a' másik fél megszűnik harczolni. Ha a' harcz mind a' két felől elkezdődik, az a' nemesebb és dicsőségesebb, a' ki legelőször lép vissza. Az a' győzedelmes, a' ki magát meghagyja győzni. Meg üt valaki: távozzál el, ha vissza ütöd, új ütésekre adsz alkalmat. Valyon olly mélyen akarod e a' kardot ellenségedbe szurni, hogy benne maradjon ? már pedig a' harag' nyila úgy béhat, hogy alig lehet kihuzni.

Egy út sem visz hamarabb esztelenségre mint a' harag. Egyéb vétkek lassan csusznak a' szívbe, ennek ereje hirtelen mindenütt mutatja magát, 's minden egyéb indulatokat meghódoltat. A' legtüzesebb szerelmet meggyőzi. Voltak olyanok, kik a' harag' dühében legkedvesebbjeiket keresztül szurták, 's azután magok is az általok megölettek' karjai között multak ki. Egy indulat sincsen, mellynél a' harag hatalmasabb nem volna.

Haragra nem fogunk gerjedni, ha egész rutságát figyelemmel vi'sgáljuk 's józanon bíráljuk. Vádoljuk be azt magunk magunknál, mondjunk reá kárhoztató sententziát ; szemléljük következéseit, 's hogy egész mivoltában esmerhesük, hasonlítsuk öszsze a' legroszszabb indulatokkal. A' fősvénység szerev és gyűjt, 's szerzeményének utóbb egy okosabb jobban fogja hasznát venni. A' harag veszteget, 's legtöbbnyire költségbe kerül. Roszszabb a' bujaságnál is, mint-hogy ez a' maga gyönyörködésében, a' harag pedig mások fájdalmában keresi kedvét. Fellü haladja az irígységet és rossz akarást : mert ezek

csak látni kívánnak, a' harag pedig maga tsinál boldogtalanokat; ezek csak a' mostoha szerencse által okozott bajoknak 's nyomoruságoknak örülnék: a' harag pedig nem várhatja, hogy a' szerencse okozzon bajt annak, a' kit gyűlöl, maga akar ártani, nem más által ártatni. Ezekből az következik, hogy az igazán nagy és magát méltóképpen becsülni tudó lélek megtartóztatja magát a' bosszuzallástól. Melly igen szép, ha valaki minden sérelem és bántás megvetése és elfelejtése által magát úgy szóllván minden nyilak eránt elérhetetlenné teszi. A' bosszuzállás, fájdalmunk' megvallása; 's nem nagy lélek az, mellyet mások' sértése földhöz sujt. Magadnál vagy hatalmasabb vagy erőtlenebb, bántott meg; ha erőtlenebb, légy eránta, ha hatalmasabb, légy magad eránt kémélléssel.

Nyomjuk el a' haragot. A' gyermeket gyenge kora, az aszszonyt neme, az idegent szabadabb gondolkozása, a' házunk népéhez tartozót barátságos bizodalma mentse ki előttünk. Ha valaki most bánt meg legelőször, gondoljuk meg, melly soká és sokképpen járt kedvünkre; ha barátunk, akaratja ellen tselekedett; ha ellenségünk, azt tette, a' mit vélekedése szerint tenni tartozott; ha okosabb engedjünk, ha oktanabb, bocsássunk meg neki. Akarki legyen is megbántónk, mondjuk magunknak azt, hogy a' legbölcsebb emberek is sokban hibáznak.

A' ki a' haragot meggyőzi, nem érzi a' rajta ejtett sebet, 's olyan mint az erős kőszikla, mellyet a' dühös hab hijában csapkod. Nem csak az embernek, hanem magának a' szerencsének is győzedelmesen ellene áll 's ezt mondja: tégy velem valamit akarsz; kissebb vagy, mintsem hogy szívem nyugalmát megtudjad zavarni: nem

engedi ezt az ész, mellynek igazgatására bízam életemet; a' megbántás kevesebb kárt fog nekem tenni, mint a' harag tenne.

Minden érzéseinket meg kell a' jóban erősíteniük 's minden napon számadásra vonnunk. Így tselekedett Sextius, ki estve minekelőtte lenyugodott, ezt kérdezé magától: melly lelki nyavaladat gyógyítottad ma meg? melly véteknek állottál ellene? miben 's menyivel lettél jobbá? A' harag csendesebb lesz, 's megszűnik ha tudja, hogy mindennap bíró eleibe kell mennie. Mi lehet tehát szebb, mint egész napi tetteinknek ilyen megrostállása? melly csendes, édes és mély az ily maga megvi'sgálása után az álom, ha a' lélek eképpen vagy megdicsértetik, vagy megintetik, 's ha a' lelkiesméret ezen bennünk elrejtett megvesztegethetetlen bíró erkölceinkre kimondotta az ítéletet. Én élek ezen jussal, 's minden nap perbe idézem magamat magamnál. Az egész eltöltött napot végig vi'sgálom; beszédeimet és tselekedeteimet megfontolom; semmit sem titkolok el magamtól, semmit sem mellőzök elhalgatással.

A' haragra hajlandó embernek a' legkevessebbé komor és kedvetlen, 's a' legcsendesebb és legnyájasabb természetü emberek' társaságát kell keresni. Így a' vele társalkodók erkölce a' magáéva lesz, zordonsága enyhül 's a' nyájaskodások által kitsinyenként egészszen elenyézik. Ide járul az, hogy a' csendes természetűekkel társalkodó nem csak a' jó pelda által lesz jobbá, hanem a' haragra sem talál okot, 's nem gyakorolhatja vétkét. Kerülni kell tehát neki mindeneket, a' kikről tudja hogy haragját ingerelnék. Válaszszon barátinak, oly egyszerű, nyájas, magokat mér'séklő embereket,

kik a' haragot másoknál nem csak nem gyújtják, hanem békével is eltűrik.

A' haragra hajlók hagyjanak fel a' nehezebb tudományok 's mesterségek tanulásával 's gyakorlásával, 's a' kellemesekkel 's magokat kedveltetőkkel foglalatoskodjanak. Gyengén 's kémmelve bánjanak szívekkel, költemények olvasásával szelidítsék, 's mesékkal gyönyörködtessék azt.

Lássuk azt is, mint kelljen mások haragját enyhitenünk: mert nem csak magunk akarunk meggyógyulni, hanem másokat is meg akarunk gyógyítani. A' haragot első fellobbanásában ne próbáljuk okokkal szelidíteni; az akkor siket és eszement; engedjünk neki időt. Itt az orvosság akkor használ, mikor a' nyavalya tágulni kezd. Némelly haragosok csak csalás által gyógyulnak meg. Eggyiknek ezt kell mondani: meglásd hogy ellenségeidnek haragoddal mulatságra alkalmat ne adj; a' másiknak ezt: vigyázz, hogy azoknak, kik téged erős lelkűnek 's állhatatosnak tartanak erántad rossz vélekedéssel ne legyenek. Külömbbféle nyájas módok által tégy próbát, ha csak olly fontos személy nem vagy, hogy a' haragot tekinteteddel megszüntetheted. Ha annyi hatalommal bírsz, hogy a' haragot magasabb helyről támadhatod meg, bánjál vele keményen, mint ollyan fene kegyetlen 's vérszomjuzó vad állattal, a' millyennek imént festém, 's mellyet nem lehet másképp észre hozni, hanem csak a' nagyobb hatalom ijesztése által. Ha ki pedig a' hasznos intésekről csendesen álmélkodik, 's a' kötelesség' útjára vissza tenni szívesen kíván, az ollyan eránt legyünk türéssel. Lelkiesméretűnknek tegyünk eleget, semmit sem gondolván azzal, mit mon-

danak mások vele bánásunkról; akar jót akar rosszat beszéljenek felőlünk, elégedjünk meg azzal hogy jót érdemlünk. A' köznép ugyan a' felháborodókat csudálja 's a' vakmerőket tiszteli; a' csendes természetűek pedig eleinten talán gyáváknak tartatnak; de ha magok viselete egyenlőségével megmutatják, hogy nem báortalanok, hanem békesség szeretők; akkor annál nagyobb mértékben becsüli és tiszteli őket.

Tisztítsuk meg lelkünket 's írtsuk ki belőle gyökerestül azon vétkeket, mellyek ha bár csekélyek is, minduntalan ujonnan születnek; 's a' haragot ne csak mérsékeljük, hanem egészen kigyomláljuk; 's ezt megtehetjük, csak szívesen akarjuk. Semmi sem hasznosabb e' végre, mint a' halandóság' meggondolása. Valamint másnak, úgy magának is mondja kiki ezt: mit használ mások ellen, mintha halhatatlanok volnánk örökös gyűlölségre özszeesküdni, 's rövid életünket elvesztegetni? Mit használ azon napokat, mellyeket tisztességes örömben tölthetnénk, mások gyötrésére 's kínzására fordítani. Nincs mit tékozolnunk, nincs elvesztegetni való időnk, miért forralunk erőtlenségünkről elfelejtkezve olly tartós gyűlölségeket 's miért támadjuk meg egymást, holott olly töredékenyek vagyunk? Ezen gyűlölségeknek, mellyeket olly engesztelhetetlenül táplálunk, nem sokára egy hideglelés vagy más betegség véget fog vetni. Nem sokára a' halál az az egymással harczolókat a' harcznak legnagyobb hevében elfogja választani. Az az idő mellyben mást megakarsz ölni, talán a' te haláloedat hozza el.

S. K. J.

16.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

*(Folytatás.)**Harmintzkettedik Levél. Polyklet Krántorhoz.**Könyvek' esmérete. — Leírók — Leírások' módja. — Kü-
lömbfélé tudós írók 's a' t.*

Haza készültünk menni, 's útunkat a' Suburái útszának vettük, midőn azon híres nap-órához érvén, melyet Valerius Messala Consul Catanából Rómába hozott, Lucius így szólla hozzám: „még nincs annyi idő mint gondoltam; még két szabad óránk van a' Consul' haza jöveteléig; van e' kedved ezen időt kellemesen 's egyszer'smind hasznosan is tölteni? Jer látogassunk-meg egy új intézetet, melyet egy gazdag és szorgalmas ember a' minap állított-fel közel a' Graecostasishoz; szükségtelen neked említenem, monda tovább, hogy ezen szó görög szállást jelent: az egy a' város költségén emelt épület, hová a' külföldi követek szoktak szállítatni, minekelőtte a' Senatus eleibe vezetnének. Minthogy időről időre több Görög követek is szállottak ott-meg, ezen pompás épület az ő nemzetek' nevérol neveztetett. Azon egy kevésse túl ama' szép házban, mellynek kapuján több rendbéli czédulákat láthatsz felsze-

gezve, egy ember lakik, ki elébb mint rab-szolga, egyik legfőbb polgáritisztviselőnknek egyetlen egy fiát nevelvén, 's utóbb szolgálata jutalmául ura által nem csak szabadon bocsátatván, hanem gazdaggá is tétetvén, a' tudományok eránt való tiszta szeretetből egész értékét egy fontos szándék végre hajtására fordította, mellyről ő előtte még senki sem gondolkodott, 's mellynek talám ezután lesznek követői. Ez a' minapában egy nagy és több tekintetben alkalmas házat vett; megtöltötte azt mindenféle könyvekkel, mellyeket öszszeszeresíthetett, 's azokat a' mint mondják igen jutalmas áron adja a' közönségnek. Az ő biztosai szünet nélkül járvák Itáliát 's a' Római birodalom' külső részeit; a' tudósokkal és bölcsekkel társalkodnak, a' közös kótyavetyékben megjelennek, a' bibliothekákat felkeresik 's még a' városok' levéltáraiban is vizsgálódnak. A' mit meg nem vásárolhatnak azt leírják, 's így a' birodalom' minden részeiből olyan kincseket küldenek uroknak, a' millyeneket a' Rómaiak még eddig nem esmertek.

Ezen intézet most az egész városban beszélgetés' tárgyává lett. Némellyek régi gondolkozásokhoz erősen ragaszkodván, 's minden tudománynak, minthogy magok tudatlanok, született ellenségei lévén, mindenütt azt mondják, hogy az Ország oda lesz, mihelyt az ifjúság a' tanulásra adja magát, 's nem másképp hanem csak megvetéssel beszélnek egy olyan próbatételről, mellyet állítások szerint eleink nem szenvedtek volna-meg. Mások helybe hagyják azt kérkedékenységből, a' nélkül, hogy legkisebb hasznát is kivánnák venni. Legkevesebben vagynak az olyanok, kik annak egész fontos-

ságát által-látják, 's hozzá jó szerentsét kívánnak; de még eddig úgy látszik, hogy a' próbatévő nem igen reménylhet."

A' házhoz érvén megállottunk előtte egy két szempillantásig 's olvastuk a' felszegezett czédulákon az ott árult könyvek' címjeit. Azután bementünk Luciussal a' boltba, hol sok újságkívánók között egynéhány vásárlókat találtunk. Gyönyörködve néztük a' szép rendet, mellyben mindenféle könyvek felváltak rakva, 's annak vizsgálásával mulattuk magunkat, reménylvén, hogy a' sokaság elfog oszolni, 's a' birtokossal magánosan szabadabban beszélhetünk.

Végre magunk maradtunk vele. Lucius, megmondván ki legyen, így szóllott hozzá: „azért jöttem hogy könyveket vegyek 's egyszer 'smind tanácsot is kérjek tőled. Esmereteidhez bizodalmam lévén reád bízom, hogy válaszd ki számomra a' Római-írók munkái közül a' legjelesebbeket: ezen fiatal Görög hasonló szolgalatot fog tenni a' maga hazájabeli írókra néve.” — „Annak tehát több dolga lesz mint nekem, monda mőselyogva a' könyváros. Azomban, ha íróink kevés számmal vagynak is, nincsenek érdem nélkül, 's mindenben azon csuda néphez hasonlítván, mellyhez tartoznak, már fiatal korokban is a' nagyságnak olyan vonásait mutatják, mellyeket a' megvilágosodottabb századok is bámulni fognak. Azokat itt mind egygyütt találod; olvasd őket figyelemmel, 's által fogod látni, hogy az elme a' tudatlanságnak, sőt azt merném mondani még a' vadságnak közepette is születhetik.”

„Azt hallottam, így kezdék én hozzá szólani, hogy intézeted még egészen új, 's itt olyan kincseket látok, mellyeknek öszszegyűjté-

se hosszas munkára mutat.” — Igazat hallottál felele ő, a’ tudományokhoz való különös forró szeretetem pótolta-ki nálam az eszközök’ elégtelenségét. Már régtől fogva alkalmas nagy számmal gyűjtöttem össze a’ jelesebb munkákat. Az a’ fáradság, mellybe azoknak megszerzése került, azon való sajnálkozást támasztott bennem, hogy Rómában nincsenek, mint a’ ti Görög városaitokban olyan helyek, hol azokat kiki tetszése szerint megvehetné, ’s eltökéltem magamat másokra nézve azt lehetségessé tenni, a’ mit magamra nézve hijában kívántam.”

„Vallyon polgár társaid tudják-e, kérdém, érdeme szerint becsülni, a’ mit érettek tselekszel, ’s előmozdítják e igyekezetedet? — „Ha igazat kell mondanom, felele, van okom attól tartani, hogy a’ tudományok’ századja a’ Rómaiakra nézve még nem kezdődött-el; ők még másféle ’s igen hatalmas ösztönöktől ostromoltatnak; az olyan emberek, kiket szüntelen óriási nagyságu ’s mindég hallatlan szerencsével koronázott szándékok lelkesítenek, kik mind untalan, vagy a’ magok, vagy a’ haza javával foglalatoskodnak, szükségesképpen alkalmatlannok az olyan foglalatosságokra, mellyek a’ lelket eltöltik a’ nélkül, hogy azt hánynák vetnék. Erőszakos érzésekhez szokván még távól vagnak attól, hogy esmernék azt az édes gyönyört, mellyet a’ tudományok’ tanulása életünk’ napjaira terjeszt, de akármi legyen is iparkodásaimnak, ’s áldozataimnak gyümölcse, soha sem bánom-meg azokat; ha azt az izlést, mellyet óhajtok, nem támasztják is a’ Rómaiakban, legalább elkészítik hozzá az útát, ’s más szerentséesebbek, tökéletességre fogják vinni azt a’

nagy munkát, melyet én elkezdtem. De ti úgy látszik, mind a' ketten méltók vagytok bémenni azon helyre, melly egyedül Apolló' munkáinak van szentelve: jöjjetek velem, megmutatom annak minden részeit."

„Ez a' hely hol most vagyunk, könyvárosi bóltom, ennél több nincs nyilva a' közönség számára. Az e' mellett való szobában vagynak a' libráriusok az az azok, kik a' legjobb könyvek' leírásával foglalatoskodnak; munkájokat magam gondosan általnézem 's megjobbítom a' hibákat, mellyeket a' leírás közben ejthettek: kitelhetőképpen igyekezem eredeti kéziratokat, vagy azoknak nemléteben mennél hívebb példányokat szerezni, mellyeknek másolatjait abban a' mértékben sokasítatom, mellyben több, vagy kevesebb vevők találkoznak."

Egy leíróhoz mentünk, 's a' nélkül, hogy munkáját félbeszakasztottuk volna, az ahoz szükséges dolgokat gondosan vizsgáltuk. Mindjárt mellette egy négyszegletű ládika volt, ebben láttunk ollókat, mellyekkel a' leveleket egyenlőre metszette, egy czirkalmat, mellyel az írás sorainak távolságát kimérte, egy lineát, mellyel a' soroknak lineázott, egy késetskét, mellyel vékony nádszálból (calamus) íróeszközt mettszett, egy ón kalamárist, egy köszörűkövet, és egy tokot, mellyben a' mettszett íróeszközöket tartotta. A' leíró olly szívességgel volt, hogy mind ezen aprólékságokkal való bánást megmutatta, 's különösen bámulásra ragadott bennünket írásának szépségével és gyorsaságával.

Azután a' könyváros egy más szobába vezetett bennünket. „Itt a' könyvkötők' (glutinatores) műhelye van, monda. Ezeknek foglalata

tossága, mint nevök is jelenti abban áll: hogy az egyes leveleket egymáshoz enyvezik, és így egy egész könyvé, vagy sodrottá (volumen) tsinálják. Annyira jártasok ők ezen munkában, hogy a' leggyakorlottabb szem is alig veszi az enyvezés helyét észre. Ezek itt a' Papyrust, egy Egyiptomban növő nádnak vékony héját használják, mellyet azon tartományból félig elkészítve kapunk, azután nagy vigyázással megmosunk, tajtékkövel megdörgölünk, tengeri csigahéjával, vagy valamely állat fogával megsímittunk, 's végre eczetből és igen finom lisztből tsinált tsirízzel megkenünk. Emezek a' a' Pergamennel bánnak, melly Mysiának Pergamus nevű városáról, feltaláltatása helyéről, neveztetik. Mások a' mint látjátok hasonló végre vékony gyólttsal foglalatoskodnak, mellyet különös mesterséggel a' reá irhatásra elkészítenek. A' leíróktól a' levelek gondos általnézés és kijobbítás után a' könyvkötőkhez jönnek, kik azokat tsínosan özszesodorják, illendőképben bekötik, 's azon pálczának (bacillus) mellyre sodortatik, egyik végére a' czímet teszik, a' másokra egy gömbölyeget (umbilicus) tsinálnak, melly meglévén árulás végett rendbe rakatnak, volumen név alatt, melly szó a' mi nyelvünkön sodratot vagy tekertset jelent. A' pergamen levelek, mellyeknek mind a' két felére lehet írni, a' helyett, hogy özszeenyveztetnének, csak egymásra tétetnek; és így akkor a' könyv négszegletű, mindazáltal még is volumennek neveztetik. Hogy az ilyen könyvet özszele-hessen kötni, bársonyszínű és aranyos szélű szíjak tsináltatnak. Minden könyvnek egy kötete tomusnak neveztetik, egy nálunk bévett

Görög szótól melly egy egésznek több részekre való osztását jelenti.

„Hogy a' könyvek tartósakká tétessenek 's a' férgek ellen óltalmaztassanak, megkenet-
tetnek Cedrus olajjal, és Cziprusfából készült
almáriomok' fiókjaiba tétetnek, melly fának ki-
gőzölgése a' közvélekedés szerint minden 'férg-
ket eltávoztat. Általjában semmi sem múlik-el,
a' mi által az, a' mi minden időknek dicsősé-
gére szolgál, a' maradék számára fentartathatik.
Ezen gond mindenre fordítatik; az az ember,
ki, a' mint látjátok, egy szegletben valami fe-
kete szert zúz, a' könyvek' leírására szükséges
téntát tsinálja. Sok próbák után azt tapasztal-
tam, hogy legjobb az, melly egy teda nevű
igen gyántás fenyő-fának szenéből tsináltatik;
ez bizonyos mértékben közönséges korommal
összszekvertetik, azután megtisztított gummi
tétetik hozzá, melly összszeszorító tulajdon-
sággal birván, annak a' papiroson széllyel folyá-
sát gátolja, azután ezen vegyíték egy ideig ve-
rőfényen melegítetik, 's olyan ténta lesz belő-
le, melly századok' káros erejének-is ellent-áll.”

Ezen munkák' figyelmes megvizsgálása után
vezetőnket egy belsőbb szobába kísértünk. „Itt
tartom, monda, azon ritka kéziratokat és köny-
veket, mellyeket a' közönségessé tételre érde-
meseknek ítélek lenni. Látjátok, hogy alkal-
mas számmal vagynak, mellyek között a' Görö-
gök legnagyobb helyet foglalnak-el. Vessetek egy
tekintetet eme' réztáblákra, mellyeket a' régi-
ség eránt való tiszteletből gyűjtöttem-összszé.
Ezek a' Rómaiaknak írásbeli legelső próbatéte-
leik. Ez itt Róma' első királyainak idejéből
való. Akár melly jártosak legyetek is a' Római-
nyelvben, még is kétlem, hogy ezen írás' ér-

telmét kitudjátok találni. A' nyelv, sőt még a' betűk is egészen különböznek a' mostanítól. Ezen töredék csak régiségéért nevezetes: mint hiteles emléke annak, melly egyszerűek voltak légyen az erkölcsök azon régi időkben, mikor a' nagy történetek híven megmaradtak az emberek' emlékezetében, a' nélkül, hogy az előadás vagy írásmód bájjának valamit köszönhetek volna. De mutatok olyan dolgokat is mellyek figyelmeteket jobban megérdemlik."

Így szólván felnyitott egy gazdag készültü almáriomot, 's több rendbéli volumeneket vett-ki azokból. Ezek Aristoteles és Theophrastus' munkái voltak. Bámulván azon, hogy Rómában olyan munkákat látok, mellyek Görögországban is ritkaságok, így szólék hozzája: „melly különös történet által kerültek ezen nagy ritkaságok kezébe?” — „nem szégyenlem megvallani, felele ő, hogy ezeket egy szerencsés lopásnak köszönöm. Mikor Sylla az Apellikon híres könyvgyűjteményét, melly Athenében nagy gonddal őriztetett, a' maga számára elvette, annak egy részét egygyik rabszolgája elrejtette 's nekem titkon eladta. Ha ezen fortélyomért vádolsz, jusson eszedbe hogy Apellikon, ez a' bölcselkedő maga is ragadozással szerezte könyveinek nagy részét; 's nekem úgy látszott, hogy Sylla jussai sem voltak törvényesebbek mint az övéi. De akármint legyen a' dolog; leiróim most ezeknek másolásában és sokasításában foglalatoskodnak, némellyek pedig leakarják azokat fordítani, 's én dicsőségnek tartom, hogy ezen nagy emberek tudós szüleményeit úgy elterjeszthetem, a' mint azok hazájokban sem terjesztethettek-el."

A' Könyvárosi boltba lett vissza térésünk után így szólott Luciushoz: „nem felejtettem-el, hogy könyveket kivántál tőlem: mellyeket akarsz venni? Itt a' történet írók vagynak, amott a' költők, ezen az oldalon a' szólnokok, tovább amabban a' fiókban a' színjátéki írók.”

„Én felele Lucius, minden nembéli jó íróinkat szeretném megszerezni. Úgy látszik nincsenek olly nagy számmal, hogy némelleyeket kihagyhatnék közülök.”

„E' szerént, felele a' könyváros történeti évkönyveinken kezdjük-el mellyek tulajdonképpen nagy Év-könyveknek (Annales maximi) neveztetnek, 's a' Római nép előtt soká elrejtve voltak. Tudod hogy a' Pontifextól irattattak azok; mind azt előadják igen egyszerűen, valami Rómában, annak kezdetétől fogva fontosabb történt. Csupán a' történetek' előszámlálásából állanak, 's szeretnénk benne több rendet és világosságot találni; egy Görög előtt alig merjük azokat történetírásnak nevezni. Talán idővel egy nagy író, ezen zavarékból ollyan képeket fog festeni, mellyek a' világ figyelmét méltók lesznek magokra vonni. Ezen nagy munká, mellyen hat századoknál tovább egymás után sok írók dolgoztak, azzal a' különös érdemmel bir; hogy nyelvünk előmenetelét 's erkölcsök' változásait külömbféle léptsőkön festi előnkbe.

„A' népek' gyermeki korában Calliope kezét fog Clival, Quintus Ennius hasonló Évkönyveket írtt versekben. Írásmódjának minden darabossága sőt csak nem gorombasága mellett is, festéseinek elevensége 's gondolatjainak tündöklése botsánatot nyer számára a' maradéknál. Az Afrikai vagy idősbb Scipio, kinek ítélete 'sinór

mértékül szolgál, annyira becsülte Enniust, hogy ezen költő' szobrát a' maga sírja felé kívánta állíttatni. Naevius hasonló úton járván, egy becses költeményt hagyott maga után az első Punnus háborúról. Quintus Fabius Pictor-t is ezekhez tegyük, ki legelőször írt folyóbeszédben. Ez a' második Punnus háború idejében élt. Írasmódja ha szintén még kemény és pallérozatlan-is, még-is már kimíveltebb időre mutat. Talán történetíróink' elbeszéléseiben némelly ellenkezéseket fogsz észre venni; nem mindenkor egyeznek-meg egymással, sőt néha még magokkal sem. De jusson eszedbe, hogy fiatal korában Rómának inkább vólt gondja a' tselekedésre mint az írásra. Midőn a' Gallusok' béütésekor azon kevés történetírói emlékek, mellyeket hírt elégettettek; csak a' szóbeli hagyomány pótolta-ki mindent, 's azt a' hagyományt kellett felvenni, melly a' közvélekedésnek leginkább hízelkedett.

„Cato Censornak az eredetekről 's a' földmivelésről írt munkáit se felejtsük-el; ha valóságos érdemökről nem akarnánk-is szóllani, szeretjük látni midőn egy nagy Nemzetnek egyik legfelsőbb tisztviselője, Curulis székéből kilépven földeit műveli, 's a' Senatusban való előlülőségnek gyakorlása után a' legalsóbb rendű polgárok közzé elegyedik.”

„Itt vagynak Cajus Piso Fruginak Évkönyvei-is, kinek vezeték neve Calpurnius; ebben a' mi vélekedésünk szerint a' szónoknak, történetírónak és törvénytudónak talentomai eggyesülve vagynak.”

„Ha az ékesszóllást szereted, monda tovább gyönyörködve, fogod leghíresebb szólnokaink' beszédeinek ezen gyűjteményét olvasni. Itt a'

Gracchusok első helyen tündököltek, itt fogod találni leghíresebb polgárjaink' neveit. Talám nem leled benne, mint a' görög munkákban, azt a' virágos írásmódot, azokat a' mesterséges kerekmondásokat, azt a' nyelvbéli tellyes tisztaságot, mellyek az Olvasót mikor észre sem veszi megbájolják; de fogsz itt igazabb szépségekre akadni. Ezek mindenütt erővel tellyesek, röviddek; gondolatjaik igazak és hathatósak, képeik inkább elragadók mint ígérők, 's nem kevesebb mértékben hatják-meg az olvasót ma-is, mint hajdan a' népet meghatották."

„Itt vannak színjátéki költőink; jóllehet munkáikat legnagyobb részént eljátszatni láttad, még-is a' figyelmes olvasás vétet veled észre olly szépségeket, mellyek az eljátszáskor figyelmedet elkerülték. Talán olyan hibákat-is fogsz felfedezni, mellyeket akkor nem vettél észre. Minden esetben nagyobb bátorsággal ítélnél érdemökről." Azután hozzám fordulván így szóla: „néked különösen, Lucius Afranius' vígjátékainak figyelmes olvasását ajánlom, kit mi Menanderhez hasonlítunk; de ezen vélekedésben egy Görög nehezen fog velünk megegyezni.

„Végre itt vagynak, monda tovább, Cajus Lucilius' költői munkái, ki nálunk a' gunyköltemény' feltalálójának tartatik. A' sok görög munkák' fordításait nem javaslom; az a' ki mind a' két nyelvet érti, kevésre betsüli az efféle írásokat, mellyek rendszerént tsak kecstelen 's néha éppen hűtelen rajzolatokat adnak. Az igaz tudós a' kutfőből szeret meríteni, 's megveti azt a' mi félre csavaruló zavaros csatornában foly."

Minekutánna az előnkbe rakott könyveket gondosan félre tettük, Lucius azt kérdezte a'

Könyvárostól, ha megszerezhetné e neki a' Görög-írók' gyűjteményét-is, mint a' Rómaiakét megszerezte. „Apollóra mondom, így kiáltafel, egy egész hajósereg-is alig vólna elégséges meghozni azt a' mit kívánsz. Itt válogatni kell. Tedd-fel írásba azon könyvek' neveit, mellyeket kívánsz, Corinthusi levelezőm az első onnét jövő hajón megküldi azokat, mellyek nálam még nem talátnak, 's bizonyos lehetsz benne, hogy egy hólnap alatt mindent megkapsz a' mit kívánsz.

Lucius elkészítette a' Lajstromot az én diktálásom szerént; Aristoteles' és Theophrastus' munkáit sem felejtettük-ki; megfizette az egész vétel árát, 's egy rabszolga a' Római könyveket haza vitte.

Midőn hazafelé mentünk, Lucius a' rabszolgát előttünk menni látván, fiatal korának könnyelműségével egyszerre elfakadt nevetve. Kérdém nevetése' okát? „De ki ne nevetne, feleleszokott elevenségével, midőn látja, hogy egy rabszolga egy kosárban az egész Római Literaturát elviheti? Történetírást, költés és ékeszöllás mesterségét, mindent magában foglal az ő egy kosár' terhe; melly Attláséhoz épen nem hasonlító vállát sem igen nyomja-le.”

Részemről én-is mosolyogtam gondolatján, 's megemlékezvén arról, a' mit nekem ezen tárgyról olly sokszor mondottál, nem tartóztathattam-meg magamat, hogy így ne szólottam volna hozzá; „Óh Lucius, te könyveitek kicsiny számát csudálod, míg mi a' mieink nagy sokaságát kéntelenítetünk szégyelni. Nálunk minden tárgyakról minden vélekedés mellett és ellen van írva. Nincs ollyan kérdés, nincs az erkölcs-tudománynak vagy a' Metaphy-

sikának csak egy pontja-is, mellyről száz különböző módon ne értekeztek volna olyan emberek, kik az irás' egy bizonyos könnyűségét igaz talentomnak tartják. Az emberi lélek elbódul a' különbözőféle vélekedések ezen nagy tengerén, 's nagyon józan ítéletü észet kellett annak az égtől nyerni, a' ki abban a' zavarban, mellyben mindennémü íróink bennünket süllyesztenek, helyes gondolkodását megtudja tartani. A' ti szegénységek a' mi esztelen gazdagságunkkal öszszehasonlítva tiszteletet érdemel. Itt csak kevés számu emberek, talán egy kevésse durva, de lelkes és büszke Muzsáktól ihletve, bátorkodnak íróttolat venni kezekbe, míg Görög-országban a' henyélés, az eszelőség, a' hiú hírszeretet minden nap számtalan olly írókat szülnek, kik a' tudományoknak gyalázatjára volnának, ha ezeket meggyalázni lehetne. Az illyenek az elme' nem létét ügyességgel pótolván-ki, rút eszközök által törekednek magoknak nyomorult dicséretet szerezni. A' hatalmasoknak hízelkednek, mintha a' hatalom őket a' Muzsák templomába bévihetné. Magok az őket lenyomó középszerűség' terhe alatt nyögven, nem szünek-meg azt buzgón védelmezni, 's a' minden érdem nélkül való emberekre vesztegetve tékozzolják a' dicséretet, mellyet azok nékik ismét híven visszafizetnek. De hát azokról mit mondják, kik egy esztelen perlekedés dühétől elfoglalva, a' legjelesebb 's érdeme-sebb írókat minden szemérem nélkül megtámadják, 's mérges nyilaikkal lövöldözik. Hasonlók lévén azon szerencsétlenség jelentő madarakhoz, mellyek a' nap világát kerülik, csak setétben lappangnak, 's annak legnagyobb ellenségei a' mi legjobban fénylik, A' szent-tüztől

megfosztva lévén dühösen üldözik annak szerencsés birtokosait, 's mint új Herostratusok fel akarják gyújtani azt a templomot, mellyben magoknak helyet nem tudnak szerezni.

„De mit boszorkodjunk azon, hogy a' tudományok' pályájára olly sokakat látunk lépni, kik azt megfutni alkalmatlanok? A' tudományokat védelmező Isten azt akarja, hogy ezen pálya mindeneknek nyitva legyen; a' jeles elméjü emberek' iparkodásaira kegyes mosolygással tekint, 's a' többieket Lethe vizébe mártott nyilaival lövellvén reájok, örök feledékenységbe süllyeszti.”

S. K. J.

17.

Hazai dicső emlékeztetések!

JURISICS.

Ne hogy viszont azt mondja valaki, mint a' derék Professor Magda Pál mondja geographiájában; hogy XVI-dik Lajos Francia-király, valamelly ottan utazó Magyarnek, ki Kőszeg' védjéről nem tudott szólni, azt mondá: Jobb volna előbb hazáját esmerni, azután a' külföldre menni; Jurisicset talán nem árt, e' helyen is idvezelni. Ott a' Gyöngyös folyón Vasban fek-

szik a' kisdud és alázatos város Kőszeg, kellemetes hegyek között termékeny vidéken. Északi szegletén a' hajdani Nemes Zenghi Jurisics Miklós vára; halhatatlan híre' veszélyes küzdő helye. 1531-ben, mihelyt hallá ez az ellenség közlítését egymás után több póstákat küldé Bécsbe, az ottani fejedelmi hadi-fővezérhez Katiánérhez, védlő hadinépet kérvén tőle. De segedelem nélkül hagyá ez őt; 's a' derék hazafit alig méltatá feleletre. Ekkor Jurisics, tulajdon költségén, 10 nehéz fegyveres lovagot, és 28 huszárt állított. Ezzel, mint hív hazafi, Fejedelme szolgálatjára készült, ha az ellenség a' várost, ostrom nélkül elkerülné. Azonnal, a' föld népe, közönséges bugdozása, az ellenség közelítését jelenté néki. Egynehány ezer ember; ezek között csak 700 fegyveres, a' többi vénnek, ifjak, gyermekek, aszszonyok, leányok, menedék helyet kerestek nála a' városban. Most feltette magában, hogy a' várost holtig oltalmazza. Egész puszkapor készülete a' városban csak egy mázsa volt. Sietve, 300 ezüst forint árát vásároltat viszont; és elosztá a' városban. Midőn Ibrahim basa legközelebb 3 mértföldnyire táborozott hozzá, a' város kapuit bezárlatta, megerősítette; a' lakosokat, és a' bujdosókat, külömbfélekép' felfegyverkeztette; a' kőfalakra, és a' tornyokra elosztotta, hadat próbált lovagjai és huszárjai körül; vezéreket adott nékik, és a' mi több, feltüzeltte őket bátorságával és Istenben való erős bizodalmaival.

Zolimán' eljöttével Ibrahim basa, a' városra négy felől, számos ágyuit kiszegezte. Harmadnap mulva, majd nem minden városi fal védkészület szét lövettetett. De 13-dikszor, még] is az ellenség, a' következő napokon, te-

temes veszteségével vissza veretett. Hijában próbálta a' basa a' falakat által zuzni, és szét szórítani. A' hol hiba lett, Jurisics azt, fáradhatatlan szorgalommal ki igazította, 4 nagy nyílás; az egyik 16 rőf, az ellenséget végre a' városba becsalta. Seregenként rohannak be a' Jancsárok; de az öldöklő küzdésen, mind, vagy leverettek, vagy vissza nyomattak. De Jurisics el is veszté legjobb katonáit és az ostrom' 22-dik napján Aug. 22-dikén, midőn a' királyt sorsáról tudósította, már 700 bajnok bajtársinak fele, a' holtak közt hevert.

Zolimán békételen lett, táborá sorsa kétséges, minekutánna Pekry Lajos, néhány sereg magyarjaival 's horvátaival, Szombathely és Körmend körül, minden közösülését elzárta. Kellott valamit próbálni, a' mi Kőszegnél lett fegyvere híre szennyét lemosná, 4 mértföldnyire oda Sárvár, Gyöngyös bal partján, akkori erős várával, mellyet Kani'sai Ursula, jegyesévé, Nádasdy Tamásévá tett. Oda mentek egynehány ezer Jantsári, hogy elfoglalnák. A' Vas Vármegyei Fő-Ispán, Battyányi Ferencz, Nádasdy főembereivel, Sibrik Benedekkel, Kévés Istvánnal, vitézül oltalmazván a' helyet, minden ostrom hijában lett. Kis-aszszony napja, kora reggeltől fogva késő estig véres nap. Sibrik megsebesedett, Kévés elesett. De néhány száz magokkal, több ellenséges vezérek is hullottak el, a' többi vissza vontá magát; a' hely és a' dicsőség a' Magyaroké maradt.

Igy midőn a' dicsőség borostyánja ez uttal, a' Rába és a' Lajtha közt nem zöldülhetett Zolimánnak, halván hogy a' Császár' Admirálja, Dória András, Mórea szigete felől is nyomni kezdené, vissza vonakozni szándéko-

zott. Hogy valami kis dicsőssége lehessen, Beglerbeg Kazum basát, lovagjaival, és Ozman Agát Jancsárral, mintegy 15,000 embert, Austriába küldött rabolni. Hogy Kőszegről nyilvános gyalázzal el ne menjen, Ibrahim Aug. 26-kán nevezetes kezesek küldése mellett, a' Kőszegi bajnokot, bátorságos késérés mellett, alkudozni, táborába hívta. E' meg lett, midőn Jurisics bajnokinak harmadrésze alig volt már meg. Ez is nagy részt, sebeseből 's az éjjeli 's nappali őrtállás, 's dolgozás miatt, kifáradtakból állott. Ibrahim dicsérte Jurisics', királya eránt való hűségét, és vitézségét; de, gondolóra adta néki, melly vakmerőség volna a' lehetetlenség ellen küzdeni. Ne hagyná azért, a' végső pontra jönni a' dolgot. Ha, a' soká, úgy sem oltalmazható várost által adná néki, a' Nagy-úr őt, a' körül lévő vidékkel megajándékozná. Ha ezt nem teszi, előre is, bizonyos fogságot, vagy halált jövendölt néki. Csak, hadd haljak meg, feleli Jurisics, dicsősségesebb az a' harczon, mint a' neki bősüült Németek és Spanyolok kezei között, kik őt megölnék, mihelyt a' város feladásáról szót tenne (pedig egy lélek sem volt azok közzül a' városban). Ibrahim, Jurisics álhatatosságának engedvén, nem kívánt most egyebet, mint azt: egy kis csapat Jancsárit ereszsze be legalább a' városba, hogy úgy lassék, mintha azt elfoglalta volna; ennek színéül az egy Isten, és annak prófétája nevét hadd kiáltassa ki a' vár' tetejéről, honnét azonnal a' táborba vissza jönnének. Ennek is ellene mondott Jurisics; azt állitván: hogy a' sokkal erősb Spanyolok, és Németek, vallásbeli gyűlölségtől tüzeltetvén, a' kis sereget szét szaggatnák, a' nélkül, hogy néki ha-

talmában volna őket meggátolni. Így a lakosok felkonczoltatása, és a város hamuvá tétele lenne következése; erre pedig okot adni, az emberiség, az okosság, a hivatal és a becsület őt tilalmazza. De hogy Zolimán becsülete is megmaradjon, megajánlotta utóbb Jurisics, hogy 10 Jancsár a városba jöhet, és egy Ozmánzászlót a falakra ki függeszthet. Ez meg is történt a következő nap, Aug. 27, Jurisics remek vezérlése alatt. A kapu alatt maga fogadta Jurisics a 10 Jancsárt. Itatta velök erőssen ott az erős Vasvári bort, reájok köszöntvén azt. Elvette tőlök a zászlót és 10 török ruhába öltözött tulajdon vitézei által, mintha úgy nyerte volna azt, messzszire hallatszó Allah kiáltás között, a kapu felé kitűzetvén, a feltűzelt Moslemitákat békével vissza küldötte. A zászlót sokáig lehetett látni azután a fő templomban. Ott van a magyar-dalmata bajnok Jurisics márvány Sír-szobra is.

KEGLEVICS.

Szokol várát (Sárosban) elfoglalván a Török, Jaiczát is megtámadta. Itt Keglevics Péter volt a kormányozó fő-vezér, bátor és magát feltalálni tudó férjfiu 1521-ben. Az ellenség a külső város előtt állott a völgyben. Éjszaka hátok megé küldte rejtezni Keglevics, egy nehéz fegyveres lovag sort, azon parancsal: a várbeli

legelső ágyú szóra jönnének elől, és a' Törököt hátul támadnák meg. Nap feljöttével egy sereg, ékesen felöltözött fejer népet (aszszonyokat 's leányokat) bocsátott ki a' városból. Öröme nékléssel ezek, mint megvolt nekik hagyva, a' Bliva folyó partján felfelé tánczoltak, sétáltak. Buján rohan rájok az Ozman-nép. Ezen szempillantatban megdördül az ágyú. Keglevics, egész népével kirohan rájok, a' rejtekből elől ugratott lovagrend hátul támadván őket. Igy elől hátul szorongattatva leverettettek. Csak kevesen menthették meg magokat a' rettenetes lekonczoltatástól, hogy hírmondóji lennének az öveiknél a' Bliva folyónál volt véres, halálos, kora reggelőknek. —

GYULAY PÁL'

tanácsi tükre: a' Nagy-Váradi Kapitány-sághoz 1585.

Báthory István, Lengyel- király, a' gyermek Báthory 'Sigmoid, Erdélyi Fejedelem mellé, Géczy Jánost, Nagy-Váradi híres vár-kapitányt nevezvén ki Gubernátornak; a' vár-kapitányságot, a' nagy férjfiu helyében nehéz hivatalt, 'Sibrik György nyervén el, ennek barátja, a' király titkos írnokja Gyulay Pál azért, e' következendő tanácsot, 's regulát adá néki: „Szüntelen szeme előtt tartsa, 's el ne felejtse soha, hogy ő még új ember, Nagy-Váradi kapitány Géczy János után következett.” Ennek fontos

rövid magyarázatja, a' Nagy-Váradí archivumba letétezt, és 75 esztendeig, minden új várkapitánynak elébe adattatott. Csepregi Turkovits Mihály Tanácsi-tükör című könyvében Szebenben 1663 kinyomattatta: „Novitius sum; Varadino praesum; Joanni Géczyo successi. — Novus sum; consulatum peto; Roma est.” Cicero de petitione consulatum ad Quintum fratrem. Azt mondja Feszler: a' Római fő-szónok' ezen szavai olta, e' féle nemben és illy röviden, nincs nevezetesebb a' literaturában. —

N. Takacsi Horváth János.

18.

ABDALLAH és BALSORA.

Perza Történet.

Híres Hélim' neve Áziában. A' Perzák maig is emlegetik mint nagy orvost. Minden gyógyszer' saját erejét ő éppen ugy ismerte, mint a' csillagzatok' forgását 's befolyását, 's a' Salamon' gyűrűjére vésett szent titkok előtte tárva valának. Fő-felügyelője vala ő a' fekete Palotának, 's Alharusin Perza király' fő-orvossa. E' király legdühösb Tyrán volt mind azok között, kik

valaha uralkodtak. Gyanuskodás és féltékenység olly kegyetlenné babonázzák, hogy az elsőnek csak egy kis árnyéka is elégséges volt harmincz nője 's ugyan annyi gyermeke' felkonczoltatására, részeseeknek vélvén őket valamelly özszeesküvésbe. Kifáradva végre önn háznépén elkövetett vérdühében, 's méltán rettegve, hogy a' Kalifák' egész tör'sökét majd önnmagában kihalni kell látnia, hivatá egykor Helimet, 's így szólla hozzá:

„Régolta bámulom bölcsességedet, mint azt is, hogy a' világtól elvonod magad. Most akarom jelét adni, milly nagyon becsüllek. Még két fiam van, mind kettő gyermek. Rád bizom őket, neveld úgy, mintha atyjok volnál, t. i. azon egyszerűségben, melly egy Filozóf' gyermekeihez illő, ki inkább a' tudományokat 's egy jó polgár' erkölceit, mint ezen gonosz tettekkel bélyegzett világ' hiu ragyogványait szomjuhozza. Ezt egyetlen módnak tartom a' Kalifák ivadékjának méltóképen lehető megtartására, 's megelőzésére fiaim' áhítozásainak azon Trón iránt, mellyet éltemnél nem elébb hagyándok-el.”

Helim arczra borult e' szókkal: Akaratod rabodnak törvény... A' két Herczeg hozzá vitetett. Minden lehetőst véghez vitt körültek, hogy a' rény' 's bölcsesség' oktatásait szívökbe önthesse, 's ezek úgy tiszteltek, úgy szerették őt, mint atyjokat. Gyors előlépésekkel haladtak ők a' mivelődés' pályáján, mert már husz évű korokban az egész keleti Literatura' és tudomány' zugjai nyitva állának ismeretjük előtt. Az idős' neve Ibrahim, az ifjabbé Abdallah vala. Olly szíves testvérszeretet és barátság lánczoló őket özsze, hogy maig is Perziában, mikor

két hű barátról beszélnek, azt szokták mondani: ők egy szív 's egy lélek mint Ibrahim és Abdallah.

Helimnek egyetlen leánya vala, épp' olly szép lelkü, mint bájos testü. Azon nevelés, melyet atyjától nyert, idejekora' legtökéletesebb személyévé formálta őt; 's a' két Herczeg távul a' világ 'sibajtól, ezen olly igen szeretetre méltó hölgy' társaságában csendes és ártatlan örömórákat éldeltek. Ennek következte volt, hogy a' batyjánál hajlékonyabb természetü Abdallah annyira belé szeretett, mi miért kedves Balsorája nélkül élnie lehetetlen vala. A' leány' ritka szépsége' híre a' király füleibe is elhata; 's ez fiai' megláthatások' színe alatt könnyen tsinálá alkalmat, ujságvágyát kielégíteni 's ezen szépség' magasztalt remekét meglátni.

Olly indulatra lobbant legottan iránta, hogy Hélim' hű szolgálatjai' jutalmául leányát a' Perziai királyi-székebe emelni meghatározá. Helim jól tudván a' királyi-elébbi feleségeinek gyász esetét, így szólla: „Adja Isten, hogy Kalifáinknak felséges vére ne alacsonítottassék egy orvos vérével való özszevegyülésre, ki eléggé megtiszteltetettnek érzi magát, ha Felségednek rabja lehet.”

A' király sokkal szerelmesebb volt, mint sem ez által visszatartóztathatott volna. Balsorának elő kelle jönni, 's a' király egy Paradicsomi Huhrit láta benne. A' hölgy sokkal szerényebb volt, mintsen azt képzelhette volna, hogy illy bájlón hathasson királya' szívére. 'S most e' roppant szerencse' hirtelen halltára, félhalva' rogyot özsze Alharusin' lábainál. Helim alig fojthatá könnyeit, 's minekutánna leányát ájultából létre hozá, elibe terjeszté urá-

nak, hogy e' szerencse nagysága váratlanul lepé-meg leányát, 's előre készület nélkül bajos lesz annak fényét neki kiállnia; ezért esedezők ő felségének, hogy engedné leányát önn termébe vitetni, hol reméli ennyi kegy' méltó elfogadására elfogja készíthetni.

Alig ért Balsora vissza termébe, mindjárt keserve kinzóbb leve, mert szeretett Abdalláh-jától elszakasztatva látá magát, 's e' bánat ágyba szegzé. Alharusin minden pillanatban tudakozódék róla, 's jaj vala azoknak, kik kedvetlen hírt hoztak. Balsora' szorongattatása, csüggedése annyira ment, hogy Helim reszkete kedves leánya' sorsán. Nem láta semmi más eszközt, hanem reá beszélni őt egy olly ital' bevételére, melly bizonyos órákig megholtá tégye. Mire nem lép a' szerelem? Hélim egy bús atya' alakjában mondá elő királynának e' szomorú újságot. 'S szerencsére, ennek érzéketlen lelkére legkisebb hatással sem bira a' gyász hír. Büszke hiúsága adatá azon parancsot orvossának, hogy Balsorát, kivel ágya' bitorát akará megosztani, az elébbi királyi nők mellé a' fekete palotába temettesse.

Abdallah, mihelyt neki atyja' Balsora iránti szerelmét hírül adák, hasonló változásokon mene keresztül. Betegségét Hélim halálosnak nyilatkoztatá, 's kevés napokkal leánya' vélt halála után, az ifjú herczeget is egy álomital által tettetett halálba sülyeszté.

Szokás Perziában a' királyi Nemzetségből való holttesteket néhány napok mulva holtok után a' fekete palota' kriptáiba vinni, hová a' Kalifák' ivadékjaihoz tartozók szoktak temettetni. A' fő-orvos fő-felügyelője 's gondviselője ezen palotának. A' holttestek' bebalsamoztatá-

sa, 's rothadástól megőriztetése egyedül az ő gondja alatt van, valamint éltökben egészségök-re neki kelle ügyelettel lennie. Neve ezen palotának van a' szépen kisimított fekete márványtól, mellyből építették. Belől ötszáz drága lámpák világosítják. Száz pompás kapui vannak ébenfából, mellyeket szintannyi szerecsenek őrzenek, kik mindeneknek tiltják a' bemenetelt, melly csupán a' fő-orvosnak szabados. Minekutánna Hélim kevés idő mulva a' halál álomból felébredendő leányát ide vitette, gondoskodott arról is, hogy Abdallah is ide hozattassék; 's leányát előre ertesíté azon idővel, mellyben kedvesse fel fog serkenni.

Abdallah nem tudá Hélim' titkos czéljáról semmit, midőn az álomitalt megivá. Milly leírhatatlan öröm lépé-meg hát őt most, midőn mesterséges álmából felébrede. Azt hívé, hogy a' boldogok' lakhelyein van, 's kedves Balsorajával itt a' földi mulandó gyönyörök helyett örökkétartókat kóstol. Szép hölgye pedig nem kése semmit kinyilatkoztatni hollétöket, melly bár undok és szomorú volt, még is kedvesbnek tetszék nekik, mint a' paradicsom, mellybe a' Proféta az igaz hívőknek örök boldogságotígér.

Hélim, kit a' két holt test balsamozásával foglalatoskodni gondolának, minden nap látható őket, teli nyugtalansággal, miként szabadítsa-ki innen. Nem kisebb gond gyötré természetesen a' két szerelme is. Végre feleszmélt Hélim, hogy a' holdtölte' első napja a' Tirpa hónapban jelen van. Régi monda a' Perzák-nál, hogy ezen nap' éjjelén azon királyi holtak' lelkei, kik a' Mindentehető előtt idvet nyertek, a' fekete palota' keleti kapuján kimennek, helyöket elfoglalni a' paradicsomba. E' végre Hélim

készületeket tett ezen éjre. A' két szerelmezt drága arannyal hímzett kék ruhákba öltöztette, 's csalánpatyolatból tsinált hoszszu hófejér palástokat ada rájok, mellyek tiz lábnnyira a' földet separték utánnok. Abdallah' homlokát mirtusz koszorúval, Balsoráét ró'sákkal ékesíti, 's legdrágább illatu kenetekkel öntözé-meg őket.

Ezen előkészületek után kinyitá Hélim abban a' pillanatban, mellyben a' teli hold a' fekete palotára sütöt, lassu csendel a' keleti kaput, 's kibocsátván az ifjú párt, hasonló lassan bezará utánnok.

Mihelyt a' szabadra értek 's a' hold mosolyga lassu libegő lépteikre, a' kaputól nem meszsze őrtálló szerecsenek áthatva azon édes illatástól, mellyet a' volt lelkek kileheltek, földre szögzék szemeiket, azt hívén: hogy a' csak most eltemettettek' lelkeit látják, 's reájok fel nem merének tekinteni, míg el nem tűntenek. Reggel hirdeté, mi történt; de minden ember 's maga a' király is ezt csak hízelkedő regének gondolták, mellyet a' meghalt 's még élő királyi háznép' tiszteletére költöttek.

Hélim sietett a' szerelmes párt a' rendelt helyen felkeresni, 's vivé őket egy mezei házába a' Kharán hegyére. Itt olly tiszta a' levegő, hogy Hélim nem sok idővel ez előtt a' királyt ide vitette volt, hogy elvesztett egészségét viszszyanyerje; 's ezért itt léte' kedves emlékéül neki ajándékozá a' király az egész hegyet a' rajta lévő házzal és kertel együtt.

Itt élt azolta Abdallah, szeretett Balsorájával. Igyekezetek után szebb szebb lón lakhelyök, ugy hogy az egész hegy kevés ívek' multával számtalan gyönyörű virágokkal és válogatott gyümölcsfákkal vala beterítve, 's ugy

nézett-ki, mint egy paradicsom. Tíz év a' legboldogabb szerelmi elégedéssel tölt-el vala már el, midőn a' király meghalt, 's Ibrahim, mint egyetlen örökös a' Perziai thronra ült.

Ha bár Ibrahim öccse' elhunytán soká ke-sergett, még sem bátorkoda Hélim előtt a' titkot felfedni; mert félt, hogy ha bár mi kis részben kapna ingert a' király' gyanúja, siralmas veszély érné a' szerető párt. De most túl minden veszedelmen, Hélim sem akará tovább halogatni egy oly történet' felfedezését az új király előtt, mellynek az ő nemesen érző szívét örömmel kelle eltöltenie, 's erre az alkalom önnként jött.

Ibrahim hosszas vadászat után, mellybe társaitól messzse tévedt volt, fáradságtól és szomjuságtól egészszen ellankasztatva azon folyam' partjához ére, melly Kharán hegyéről csergedezett. Elragadtatva a' hely' bájos voltától, meghatározá abban a' házban, melly a' hegytetőn mosolygott, nyugalmat és megfrissülést keresni. Szerencsére jelen volt Hélim, ki uralkodóját legméltóbb tisztelettel fogadta. Ibrahim a' jó ízű gyümölcsöktől 's a' legfinomabb bortól, mellyek elibe tettek egészszen elbájoltaték. „Ez legillőbb áldozat, monda Hélim, mellyet e' szép helyen neked minden hívók' uralkodója, bemutatthatok. Jertek gyermekeim mutassátok-meg királytoknak azon két barátot, kiket ő siratott, 's kiknek váratlan viszont láttokra olly szívnek, mint övé, gyönyör érzésekbe kell dobogni.” E' szókkal megnyíta egy mellékajtót, 's a' két szerelmes a' király' lábainál térdre omolva forró könnyeivel öntöze azokat. „Istenem!” felkiálta Ibrahim! megismervén 's felemelvén őket, „nagy

Isten! ez az én öcsém, kedves Abdalláhm! 's ez a' Hélim' lyánya, a' gyönyörű Balsora! kik felkelnek sírjokból, hogy engem elveszteken epedt bánatomból felderítsenek!"

Könyzápor omla most a' király' 's a' szerető pár' szemeiből. Minden szemlélők némán 's megilletődve állának ott. Hélim szakasztá-meg az eddigi halgatást, elbeszélvén a' szerelmes pár' történetét, titkolodzások' okaival együtt. Az öröme hevült Monárka kérte testvérét, hogy az országot osztanák-meg; de ez tökéletesen elégedett lévén sorsával, csak azt kívánta: hogy őt Balsorájával ezen hegy' békés birtokába hagyják. Meg lett mit kívána, 's itt fogyhatatlan boldogságban élé szép nőjével Abdallah világát.

Ibrahim hosszas és szerencsés uralkodás után maradék nélkül halt-el, 's ürült királyi székébe üle Abdallah, fia Abdalláhnak és Balsorának, ki a' királyi lakját áttevé Kharán hegyére, hol ma is a' Perza királyok' mulató Csarnokjok van.

Fogarasy János,
Erdélyből.

19.

Herder' emberiséget előmozdító Leveleiből.

1.

Többször találom Kegyed levelébe az időszelemét neveztetni; — nem világosítanók-fel ezen kifejezést? valami nemtő ez? rém vagy sírlélek? a' módilehellete? vagy Eolharfa' hangzatja? Ezen kifejezés különbözőleg vétetik. Honnan jön? hova megy? hol van serge! hol hatalma? hol ereje? uralkodik? szolgál? lehet fékezni? vagynak róla írományok? hogyan lehet a' tapasztalásból megésszmérni? talán maga az emberiség nemtője? vagy barátja, híresze, szolgája ez?

2.

Miért ne felelnék én oly rejtélyesen Kegyed rövid levelére, mikép kérdezé?

Mi az időszelem? Valóba az valami hatalmas nemtő. Ha Averoes hívé hogy az egész Embernem egy lélekkel bír, mellyhez minden egyes tag alladalmához idomozva most munkálolag, majd szenvedőleg részvényes; én ezen költeményt az időszelemre alkalmaznám. Mindennek hatalma alatt vagyunk, most munkálva majd szenvedve.

Eolhárfa' hangzatja? vagy a' módilehellete? A' futómódi ennek törvénytelen húga, nem hajol hozzá, de még is tanul tőle, és néha együtt tanuságtele útat tesznek; annál tökéletbben gyűlöli valódi ellenét, otsárlóját, a' támadás' és visszszavonás' lelkét, a' tisztátlan, íztelen, por örült érzést. A' hol ez hallatik, a' melly társaságba, körbe, az ezt gyanítja, fut előle; és utál tanítást venni szájából. A' szélt-hangzott időszellem' szava értelmes, elhithető, nyájas, barátságos; most mintegy Eolhárfa lány hangja susog, majd mint tellyes énekkar hangzik. A' széltrepülő időszellem (szabad legyen ama régi könyvel szólni) szent, eggyező, sokféle, éles, gyors, tiszta, világos, valódi, szabad, jótékony, nyájas, szilárd, bizonyos, bátor. Ő mindent tehet, mindent lát, minden lelket meghat, bár melly értelmes, világos, és éles legyen is az.

Honnan jön? mint neve mondja, az időkebléből. Ez az emberi természetbe van óltva, mellyet zordon égallyunk alatt, a' setétség, a' vad harczvágy soká elnyomva tartának, barlangba, tornyokba, várakba, tömlöczökbe lanczolák azt; — kiszöke, egy nagy változás szabadá tevé, a' mesterségek, tudományok, legkülönösebben pedig a' könyvnyomás szárnyat tűzének reá; — nyájas annya az önnn gondolkodó bölcsesség, a' régiek írásaiban oktató, édes apja a' fáradós próba nevelé, a' legmíveltebb 's legnagyobb férfiak példájok érlelék erősíték. Ő többé nem gyermek, bár minden új történetnél gyermek látszon is; az előidők tapasztalati lelkébe vagynak nyomva, 's tagain elfuttak. Hová akar menni? 's hová mehet? az előidőkből szedegetett, a' jelenben szedeget, és a'

jövöbe viszi. Hatalma nagy és látatlan, az okos észreveszi és használja; az okatlan többnyire el-késik, és csak következet fogamat után lesz előtte hihető.

Az időszellem uralkodik? vagy szolgál? mind kettőt tartozik tenni a' maga helyén. A' bölcs neki enged, azért hogy alkalmas időben igazgathassa, de erre nagyon ügyes, bátor kéz szükséges. Egyébaránt nyilvánosan igazgattatik, nem csoport, hanem csak kevés mélyebben tekintő, erős, szerencsés lelkek által. Ezek gyakran a' legnépámbb csendben élnek 's munkálnak, egy gondolatjuk, mellyet a' korszellem felfog, a' legbonyoltabb zavart, helyes alladatra 's rendre hozza. Boldogok! kiknek a' végzés ezen emelkedet helyet jelelé ki, bár mi helyzetbe legyenek is; ritkán lehet ezt ipar által elérni; ritkán lármazza ki magát, csak következetében lehet észrevenni, gyakran még a' nagy kormányzók is szerfelett merőek, sokat szenvednek.

Vagynak az időszellemről írományok? azt nem tudom; leginkább meglehet ezt ösmérni akkor lelkében írt történetből és a' tapasztalásból; egy a' másikat világítja; esmérkedő tapasztalás nélkül nem lehet könyveket érteni, és ezek tesznek a' korszellemre figyelmesé. A' kerek folyvást hengereg, mindig ugyan az, de mindig más lapot mutat.

Az időszellem mentője az emberiségnek? vagy barátja, hírsze, szolgája? én akarnám hogy az első lenne, de nem hiszem; az utólsót nem csak hiszem, hanem teljesen is megvagyok róla győződve. Hogy ez barátja, hírsze, szolgája legyen az emberiségnek, mi kissé szemetlő részünkről is kívánjuk előmozdítani.

3.

Nehezen fog barátom talányának illy szövényes feloldásával megelégnülni; szükség tehát magamat nyilvánabb, ha szinte keményebb hangon is kifejezni.

A' szellem nem engedi magát leírni, rajzolni, festeni, hanem érezni; szó, mozgás, ipar, erő, 's hatás által nyilvánítja magát. Az érzéki világba megkülömböztetjük a' szellemet a' testtől, és annak tulajdonítjuk mind azt, a' mi a' testet eleméig lelkesíti, az életet feltartja, és azt ébreszti; az erőket magához vonzza és terjeszti. A' legrégebb nyelvben tehát szellem, valamely láttatlan munkáló erőnek kinyomása; ellenben anyag, test, hús, holttest, vagy valamely élettelen nyugalomnak, vagy léteges laknak, 's műszernek ábrázolatja; mellyet a' benn lakó szellem mint valamely hatalmas művész használ.

Az idő, egymás után következő, egybe függő környülményeknek gondoltképe, gondolkodásunk folyamatja utáni mértéke a' dolgoknak, a' dolgok pedig mért tartalmai annak.

Időszellemének neveztetik tehát summája azon gondolatok', érzések', iparok', ösztönzettek' és élő erőknél, mellyek a' dolgok bizonyos haladtában ok és következet által nyilvánítják magokat. A' történetek elemeit soha sem látjuk, csak tüneményeit veszük észre, és alakjait észméit egy függésbe rendeljük-el.

Ha tehát időnszelleméről akarunk szólni, előszször azt határozzuk-meg, micsoda a' mi időnk, mi terjedést adhatunk és tartozunk annak adni. Kerekföldünkön minden idők, a'

nappalnak 's éveknek minden órái, sőt az egész Ember-nem' minden körülményei is egyszerre léteznek, feltehetjük hogy léteztek és létezni fognak. Itt minden módosulások változnak, változtak és változandók lesznek a' szerént, a' mint a' történet folyamja lassubban vagy sebesben hajtja hullamait.

Ha már most Európára akarjuk magunkat kőrözni; Európa is csak gondolatkép, a' mit mi ennek tartományai fekvése, azok' hasonlósága, közössége, kölcsönködése által rakunk öszsze. Gondoljuk csak a' keresztyén Európát, ebben a' tartományok és azok fekvések után különböző az időszellem. Ez a' nép osztályával változik elhalgatva szükségeit, hajlandóságát, 's belátását. Eggyes körülmény, valami hamis vagy tódított hír, egy szellet, egy szédítés gyakran egész Nemzet' gondolkozás módját, 's véleményét határozza.

Ha tehát barátunk az időszellemet úgy adja elő, mint valamelly értelmes éles, 's világos lényt; ő az alatt az éleslátású, értelmes férjfiak okfóit 's véleményit érti. Ezek megszabadíták magokat a' pórszédítéstől, és nem engedik magokat akarmelly intés után igazítatni. Ha kevesen vagynak is itt vagy ott, annál erősbek magokba, annál alandóbban függenek egybe, és az idők menetelében egy lánczozatot formálnak. Az ó és új dolgok olvasását, azok feletti beszélgetést 's közjegyzést, mellyek elmúltak és mindennap múlnak, mindég erősbben kötik egymáshoz; ők valóba egy látatlan templomot formálnak még ott is, hol egymástól semmit nem hallottak. A' világosodott és világosandó Európa közszellemét lehetetlen kiírtani; de minek is lenne ezen hasztalan fáradalom? minél miveltebb ez; an-

nál kisbé ártalmas. A' hol hibázik , csak igazság és nem kényszerítés által lehet jobbítani. A' szellem csak szellemmel küszdhet.

Engedje meg Kegyed hogy levelem végére egy talányt írhasak ; ha nem hibázok Európának három fő ; történetei vagy időszakai vannak , mellyeken külön időszellem leng. Egy már régen elmúlt , ez tartott öttől nyolcz év százakig és többé vissza nem jön. A' második beált és munkásságába halad, ennek jelessége megésszmértetett, és a' körülállásokhoz képest mindig inkább megfog észmértetni. A' harmadik időszak felett az időszellem ül, és kívánnánk hogy szelíd csendben szerencsésen költené ki tojását ; de e' roppant strucztojás ; — az égető homok , és a' mindenható Nap segítsenek kikölteni !!!

Sáros Patakról, Varga János.

20.

Álomtalan éjtzaka.

Későn, korán, nappal, éjjel, még éjfélben is felemelkedik a' gondolkodni helyesen tudó lélek, az ő Teremtőjéhez, 's fel hat ama vég nélkül kiterjesztett tért csuda helyheztetéseikkel ellepő fényes égi-testek' köréig, ott leborul, reszket, imádjá és dicséri azoknak Alko-

tóját, béhat azoknak belsejébe, — csak hamar milliom 's meg annyi mértföldeket mint a' sebes villám elhalad, a' hol valamely új világba akadvan leborul a' teremtő-erő (Isten) előtt, — véghetetlen dicsősségének remek műveit nem bátorodik pillantatival érdekelni. Majd újra lelkesítettik, kegyelemért esdekel vakmerősége miatt, 's a' megszámlálhatatlan égi-testek' rendkívül sebes forgása vizsgálásával foglalatos, azoknak a' legszebb rendel történt helyheztetésüket bámulva, egyik, 's másiknak kitűzött czélját, az ő erányos meszszeségökkel együtt tekinti-meg; majd mindenféle nyomozódások után, visszatér az ő áthomozhoz hasonló alacsony és enyészés alávetett por házába, most már mind testbe, mind lélekbe dicséri és imádja az ő véghetetlen bölcsességű attyát a' nagy Egész' teremtőjét. Ezer és millió gondolatokkal foglalatoskodtata lelkemet egy álomtalan éjtzakám, — ezek között különösen az emberi létnek eredete és ezen parányi féregnek az embernek csuda alkotatása, — végre ilyen kérdésekre fakasztta: milly csuda teremtmény az ember? milly' megfoghatatlan alkotásu mív ő? setét Planétánknek hány milliónyi csekély részecskéje? ez az eloszolhatatlan pont, a' melly a' véghetetlen meszszeségű roppant égi-testekbe elrejtetve vagon, és ő benne az ok, és még is semmi, mi hely't a' homok-órák fövénnyéhez hasonló módon lefolyt az ő ideje. Tehát ez az emberi való egyszer'smint a' semmiségbe megy által? Istenem! milly szomorú kilátás töprenkedő lelkemre nézve ezen feltétel? de nem úgy, hiszem egy szüntelen égő szikrácskája és része ő az örökkévalóságnak! — Hála néked Teremtőm! milly' édes vigasztalás? milly' hathatós

Balzsam elbusult szívemre! mint oszlanak komoly fellegeim ezeknek meggondolásával, melyek előbb szomorúsággal tölték bé minden valómat? milly' nagy jótétemény lelkemnek halhatatlansága? kivált ha a' pályát jól futottam? milly' megilletődés lepi el szívemet, ha még az a' gondolat is hozzá járul, hogy a' Messiás által jövendő jobb élet várakozhatik reám? te minden jóságok' tüköre, artzra hulva hálákat adok Tenéked, midőn dicső nevedet említtem, szívemben forróan tisztellek, imádlak és benned hinni kész vagyok. Felemelkedik hozzád is lelkem, megdicsőítettéted után nyert Thrónod' zsámolya előtt leborul, kegyelmet esdekel, 's ujjulva vigasztalással tér vissza, mint a' kisded méhe gazdagon megterhelve az ő hatszegü szobájába, 's már most könnyebben lélekzetet véve, a' föld-golyó minden drágaságai birtokosainál magát boldogabbnak tartja. — (Tovább még így folytatom tűnődő kérdéseim:) Milly' mesterséges mív az ember? olykor olyan szelíd való, mint az Angyal, vagy mint Istenség. — Milly' okos az ő tetteiben? milly' remek az ő művei? milly' kimenthetetlenek az ő ujabb meg ujabb emberi tehetséget meghalladni láttató találmányi? milly' mesterségesek az ő csuda alkotásu végheetlen machináik? szóljatok vagy ti komoly éghajlat alatt a' természet titkaiban felségesen buvárkodó még komolyabb Angolyok! Ti a' ki méríthetetlen titkos plánumoknak alkotóji! Ti a' kik fabrikaitok' 's manufacturaitokkal, az egész föld-golyót elborító Nemzetek között az elsők vagytok. De nem vagyok ez úttal alkalmas a' ti dicséretetekre, a' melly vég nélkül való. Hát az ész, a' melly az embernek minden mozdul-

lását lelkesíti? nagy Isten! segélj kérlek hogy eléggé megesmérhessem mind az embert mind az abban megfoghatatlanul elrejtetett ész! — Mi volna az emberi való ész nélkül? milly drága kincs a' józan ész? de hány féregnél alábbvaló ember nem él vissza ezen mennyei adománnyal? hány miliom nem iszsza azt megszámtalanszor? milly' kevés tudja úgy használni mint a' mint kellene? hány láng-ész nem hever elkorhelyedve a' porba? hány láng-ész nem csudáltatnak? óh azok a' halhatatlan emlékü kötött és folyó beszédben minden szíveket meghódító angyali gondolkozásu Versköltők és Ékeszöllők, hol vagynak? hol nyugosznak, hajdan isteni szikrátskáikkal olly gazdagon megajándékozott hamvaik? keljetek fel csak egy kevéssé mély álmaitokból 's áljatok elől nagy lelkeitekkel ti örök emlékü Homérok, Horáttok, Virgilek, Ovidok, Csokonaik, Kisfaludik, Berzsényik, Kazinczyk. Ti is nyájasan daloló Schillerek, Göthék, Klopstokok, Búrgerek, Körnerek, 's ékessen verselő Matisszonok! — Ébredjetek ékessen szöllő Cicerók, komoly okfejű (principium) de legokosabb kemény rendszabó Cátók, korbatsoló Swiftek; éles eszü 's elmésen faggató Rabnerek, Wielandok 's a' t. rövid de velős előadásu történetíró Curtiusok, bővebb Liviusok; hadakat 's hadait leíró Caezárok, Napoleonok. De ti utolsók mint sok milliom emberek' rettentői, elne felejtétek magatokkal, nagy számú elenyészhetetlen koszorút érdemlett vezéreteiket is előszóllítani. Más részről bár milly' okos műv az ember, ez a' csuda remek teremtménye a' Mindenhatónak, egyszer'smind a' leggonoszabb fenevadnál - is számtalan esetben alább való. — „Éjfélt után

egy óra is még ébren talál, és az óra kalapács által okozott lassú enyészés között dicsően reszketve eltűnő hang egy úttal hirdeti, hogy a' lefolyt időpont, lelkemet földi vándorlásából közelebb juttatta annak vége felé, és az örökkévalóságához sietteté. Egy olyan sebesen elhaladott részetske, melly föld-golyónk színén léleklő számtalan lelkek közül, bizonyosan némellyekkel befutatta pályáját, és így már világ' körébe repítette; milly' érzeményekkel tölti bé ezen gondolat álm nélkül a' földi-tárgyak felett magassan felemelkedett lelkemet? Milly' megvetéssel pillant le azokra? vallyon nem jelentetik e' nékem is ez úttal, hogy számomra is meghuzattathatott volna ezen éjfélutáni órában a' halált-hirdető lélek-harang? Istenem milly' igen érzem erántam való nagy szeretetedet? milly' könnyen megtörténhetett volna, hogy ezen lefolyt időpont minden földi örömet váratlan félbeszakaszthatta volna. A' te jóságod azon reménnyel tölt-bé, hogy még azon tárgyaknak, mellyek vagy 30 évek elforgása alatt mulattak, tovább is örülhetek, hogy lelkem 's testemnek foglalatossági még nem szűnnek meg! hogy ha még eddig ember-társaim sorában haszontalan lántzszem voltam, ezután hasznosabb tag lehessenek! hogy ezután több jó mint rosz cselekedeteiben részesülhetek! — hogy jövődőben minden lépéseimre, gondolatimra és szavaimra szorosabban vigyázhatok, és nyomossabb elhatározású lehetek!! De nem vagyok alkalmas egyszerűre mind azok a' most említetteknek hosszabb kifejtésére. Míg ezen szavakat hangzom, ány ezer mértföldeket nem halladott sebes ordultával a' gyorsan futó kocsi-kerekhez hasonló földünk, — a' melly környülmény arra

int, hogy életem is olyan sebesen halad és fogy, most ezen a' parton lélekzek, majd hirtelen a' tulsóra tétetem által. Vallyon nem leg-hasonlíthatóbb e' életünk azoknak sorsához, a' kik valamely széles folyón kívánván általmen-ni, a' híd' nem léte miatt kéntelenek elvárni azon időt, a' mellyben a' számokra készen lé-vő és szüntelen mozgásban helyezettett ladik, őket is az által ellenbe láttzó száraz földre által fogja vinni.

Hrabovszky Pál.

21.

Dicső emlékeztetések.

DUDITS ANDRÁS és VRÁNCZY ANTAL felől való felszóllítás.

Ha feltámad viszont Magyar-országban a' lélek nemesebb tulajdoni' nemesítő becsülete, és a' Haza dicsősége mellett való buzgólkodás, ugymond Feszler, öszszeszedi a' Nemzet, Dudits András' Pécsi volt Püspök' és Vránczy (Weráncz) Antal, Magyar-országi volt Primás' lelkes maradványait is. És a' nagy Nádasdyak, Eszterháziak, Battyányiak, Pálfiak, Illyésháziak, e' legközelebb időbeli nagy unokái, mint dicséretes Maecenasok nem fogják költségeket sajnálni, a' minden időkorra nézve, tanúságos gyűjteményt világosságra hozni. — Duditsnak tulajdon kezével irott, 300 levelei, hevernek a' Boroszlói Sz. Er'sebet' temploma könyvtárában. Sírköve írása ugyan ott: *Carissimo omnibus, adverso*

nemini, cunctis admirationi. — Nevezetes az ő 5 oratiója nyomtatásban, mellyel a' Trienti szent atyákat; részszerint gyönyörködtette, részszerint meg-
 rázta. A' Halicarnassi Dionysius ítélete, görögből fordítva, Thucydides historiája felől; és a' papok házassága felől való beszéde, lásd: Lórand Samuël-
 fy dissert. de vita et scriptis Andreae Dudits. Halae 1743. — Duditsot, a' mennyire tudom, néhai nagy-
 tisztetű Hrabovai Hrabovszky György, Ev. Lelki-
 pásztor 's Esperest, jó ideje már, hogy megismer-
 tetni akarta; de, elég kár, pártfogókra nem ta-
 lált. — Werántz, esmertetve van, a' Minerva 1831-
 diki 1-ső füzetében.

BÁTHORY KRISTÓF',

fájdalom, sikertelen szép szavai, fiához
 'Sigmondhoz.

Maj. 25-dikén 1581-ben, elközelítvén, a' derék Erdélyi Fejedelem' Báthory Kristóf' utolsó óraja, élete 51-dik évében, reménylvén mély bényomást fogna tenni, a' haldokló atya utolsó szava, bárgyenge 9 esztendő fiára, következőkép' szólla hozzá, Lelesz János Jesuita, gyóntató atya, és gyermeke nevelője előtt: „Kicsiny vagy még fiam; de olly helyhezetben, mellyen virtus által nagygyá lehetsz. Tartsd azért dicső őseidet, kiktől származtál, mindig szemeid előtt. Lépj nyomaikba, hogy a' virtus'

méltóságára, a' megérdemlett szép hirre, névre fel-
emelkedhess. Én, mint atyád, példád kívántam len-
ni a' jóban, testvéremtől, a' Lengyel-királytól, véd-
edtől, tanulj jámborságot, isteni félelmet, nagy
és dicső cselekedeteket. Oltalma alá adlak át egész-
szen. Utolsó órám közelget. Te fogsz utánnam ural-
kodni; azért, hald meg kedves fiam utolsó kérése-
met: törekdj, fáradhatatlan arra, hogy nem az or-
szág és uraság, hanem virtusaid, nemes cselekedete-
teid tegyenek téged Fejedelemmé. —

KIUPRILI MUSTAFA

1690-ben, Belgrádi híres Török fő-vezér'
szép lelke.

Kiuprili, a' maga idejében, a' Diván' legfőbb
embere, fellyül emelkedett, népe' babonás balvéle-
kedésein. Mindjárt fő hivatala kezdetén, hazája ha-
nyatlását, annak erkölcsi megveszetségének tulaj-
donította. A' vezérek, ugymond, csak népes hadi-
sereget kívánnak; de a' hadirendet fenn nem tart-
ják. Csak gazdagodni akarnak; de rémittő csikará-
sok által. A' Muftik, papok, kiknek a' nép' tani-
tójinak kellene lenni, restek, 's testi kényyeikben
alusznak. Innét az isteni félelem, jámborság, buz-
góság, vitézség' megszűnte. Keményen ellene töre-
kedett mindennek. A' törvényszékeket minden igaz-
ságtalanságtól, 's visszaálléstól megtisztította. A'
keresztyéneket és 'sidókat, az adásban, vevésben,

egészszen egyyenlő jussuakká tette a' Mozlemitákkal. — Midőn egykor Serviában, egy falun utazna keresztül, mellyben csupán görög keresztyének lagnának, de, papra 's templomra volna szükségök, megengedte azonnal hogy templomot épithetnek, 's papot tarthatnak. Midőn Imánjai, Effendiji néki azt vetnék: ezen engedelve ellenkezik az Izlamismussal, azt felelte: kell az embernek Isteni tiszteletének lenni, máskép' utonálló rabló leszs; és az Ozmánok-országának hasznossabb, ha a' földet, bár más hitűek lakják, mivelik és róla adóznak, mint ha a' fene vadak birnák azt. Azt parancsolván, valahányszor a' falun keresztül jön, minden familia adóul, egy kakast hozzon néki, a' megörvendezett lakosok, most egyszerre 20-at hoztak. Midőn az esztendő 's a' háboru végén, viszont azon faluba jönne, már 200 kakast kapott adóul. Annyira nyólt a' familiák' száma illy rövid idő alatt, az Isteni tisztelet megnyert szabadsága által. Most Bassáji, Imánjai, Effendiji felé fordul Kiuprili: nézzétek ugymond, mit használ a' vallásbeli türodelmesség. A' nagy úr' jövedelmét is szaporitottam, és e' szegény Nemzet, melly elébb bennünket káromla, áldja most uralkodásunkat, a' melly alatt él. — A' historia nyilván hirdeti, sok keresztyény Státus-tanáttságban egy lélek se volt, a' ki így gondolkodott volna! Megholt Kiuprili 1691-ben, vitézül harczolván 's vezérkedvén, Péterváranál Hofkirchen' dragonossai és Zrinyi Adám' Magyarjai ellen. Az ágyugolyó tépé a' jót, a' nemest szétt.

Ns. Takátsi *Horváth János.*

22.

SZENTGYÖRGYI ISTVÁN,

Bölcselkedés Tanító.

Született 1736-ban, megholt 1799-ben.

Ὁ σοφός ἐν αὐτῷ περιφέρει τὴν οὐσίαν.

Menander.

Mi haszon a' dicső életből? a' bölcsen és hasznosan megfutott pálya végén virúl é hervadatlan babér a' bölcs' számára? 's mit az ég rendelt, hogy halhatatlan legyen, nem von é halál fátyolát arra a' a' hiú emberi szív, mellybe sokszor a' legmagasbb érdemek emlékei fölött is feledés gyász éjjei boronganak? elhal a' derék férfiú, kialszik benne egy fáklya, melly önn lángjaitól emésztődve terjeszte köz világot az emberi véges lét, 's köz határozottság éjjein; elhúnytát érző könnyek közt gyászolják a' jámborok, kik általa böldegittatának; nyugasztaló búcsú szavak, 's hálás sohajtások lengnek porára: eltel két három év, a' gyász már múlni kezd, a' könnyek ritkábban hullanak, 's félszázad viszonyai nem lebegnek még el a' hideg sir fölött, már neve is alig esméretes annak, kit egykor esmért az egész világ. Itt ott hevül csak még egy két kebel, a' tisztelet 's hála szent tüzétől, ki még most is érzi böldeg következetjeit a' nagy, az egykor köztiszteletű bölcs életének.

Hogy mindig könnyeznünk, hogy mindig epedjünk lelkünkbe a' gyász miatt; ezt sem az ég nem kívánja, sem az elhúnyt érdemesnek hamvai nem veszik kedves áldozatul; mivé válna e' rövid élet, ha minden múltat siratnánk? miért adta volna belénk atyánk a' feledés édes érzetét, melly hegeszse sebjeinket, megszűröl, 's onnan is fátylon keresztül mutatván előnkbe a' rémítő jelenetek képét, mellyeknek egykor megtestesült vérszeik borítanak-el. Ha a' tegnapiak sötét emléke nem szorítná is melyünket, a' mának, 's a' jelen pillanatnak gyötrelmit is elég vólna kitűrni a' szegény szívnek. De az még sem természetes, hogy a' feledés erőt vegyen az emlékezeten, — e' kettőnek végtelenül kell küzdeni egymással, 's a' feledésnek, melly különben erősebb ellenfél, a' gyengébb de nemesebb részt letapodni nem szabad; különben egy harmadiknak kell szenvedni: az érzés hal-el 's kövé fagy a' szív, melyet az ég tűznek teremtett.

Csudálkozó! Olvasó! 's kérded: — Miért ez érzélgés? miért e' hosszúság előszó az élet-rajzhoz? oh! ha lelkemet önthetném beléd, ha megoszthatnám veled mit érzek, 's az égig fölött érdemeket illő nagyságokba festhetném elődbe; nem csudálkoznál, 's arra miről töllem kérdezősködöl, önn szíved felelne: **Ki Szentgyörgyi Istvánnak**, amaz egykor nagy nevű tudósnak szellemhagyott sírja fölött megáll, 's úgy áll meg, mint kell illy dicső hamvak fölött, özönnel lepik meg anuak fejét illy gondolatok, szívét illy áradt érzelmek; 's hogy fejében a' gondolat lenyomó teherré, szívében az érzélem emésztő kínuá ne váljon, nem lehet néma szobor, midőn a' hálás szó ajkain leng, 's ha egyebüitt nem, legalább a' magány karjain ki kell öntni keblét, — legyen az nyugodtt, ha nem tovább csak addig is, míg ismét tele gyűl. — **Ki tudja azt, mi vólt Szent-**

györgyi a' maga korában a' közönségre, mi különösen egy városra, egy oskolára nézve; miként tiszteltetett nem csak Nemzetétől, de még a' külföld tudósaitól is; 's mint leve ő egy azon csillagok között, kik a' már már letűnő XVIII-ik Század sötétes alkonyát Honnunk egén ragyogtaták; ki tudja a' fényt, mellybe diszle ő, 's ki látja a' homályt mellyel e' fényt harmintzhárom évek bévonák, nem méltán csudálkozhatik e, 's csudáltába nem kiálthat e fel így: Ha a' sors nyomja a' közhasznú éltet is, mit várhat az érdemtelen gyáva! — Ha egy illy szív ki esméri az érdemet 's tiszteli azt, egy dicső, egy örök fényre méltó férjfiúnak szunnyadó emlékét szendergő álmaiból felkivánja ébreszteni, 's új életre hozni mintegy a' haldoklót, ne végye szerénytelen lélekkel hálás igyekezetét a' tudós világ.

Született *Szentgyörgyi István* 1736-dik év' November 15-kén. Aszaló városa (Borsod Vármegyében) volt a' hely, hol az életnek legelső hajnalát meglátá ő, 's melly őt bár elég szenyvedelmekkel vala is meglependő, de egyszer'smind mosolygó fényt-is lövelle rá, — 's belőle egy kívánatos, egy boldog napnak remény-súgári villogának felé. Atya volt *Szentgyörgyi Márton*, egy közsorsú ugyan; de régi Neumes házból származott, bal környülményihez, 's az akkori gyászos idők, üldözések viszonyaihoz képeest eléggé mívelt, olvasott férjfiu, kit ha bár egyéb kitettző érdemei nem lettek volna is, ez egyért is örök tiszteletbe tarthatna a' maradék, hogy gyermekeinek tudományos nevelést adván, 's a' gyenge szép elméket, mellyek különben egy érzéktelen atyának ügyetlensége miatt könnyen lehettek volna a' 'semmiség' áldozatai, most gondos vigyázattal míveltetvén ki, bennök a' Hazát valódi derék férjfiakkal, 's oszlop-emberekkel ajándékozá meg. István fiából, (ki itt tiszteletünk tárgya) Pap és Ból-

cselkedés-tanító, *Mártonból* Pap lett; *János* fia ifjú korában tűnt ki az életből.

István, kinek lelkét még gyenge korában különös malasztjaival ihleté az ég, már fejlődő tavaszában látatott bizonyos lépéseket tenni a' magas célfele, melly meszsze ugyan, de csalhatatlan fénnnyel csillogott elébe. Hetedik évében kezdé el futni a' tanulói pályát, először szülőtte földének csendes határain belől, hol kimivelődésének legelső alapjait megvetvén, felsőbb ösméreteket' megszerzése végett Patak szelíd Muzáihoz jött.

Itt tágasbb mező nyílt előtte, de egyszer'smind izzasztóbb pálya-is. Nevelkedének naponként a' nehézségek mellyekkel neki megkelle vívnia; de pálmaként nőtt az erő is, melly lelkesité őt, 's vas szorgalmát semmi munka nem győzheté meg. — Szegény volt ő, nem nézett rá gazdag örökség szüleiéről, kiket a' lázzadó idők szélveszei ősi jógaikból csaknem egészen kifosztának; de e' sors nem csak *Szentgyörgyit* nyomá, — Nemzetünk nagy része érzé e' nehéz sulyt; e' szegénység volt éppen főeszköz arra, hogy ő olly hasznos, olly munkás tagja légyen a' társaságnak, 's béketúrását olly boldog állapot jutalmazza, millyennel itt földön kevesen érzik magokat az égtől megáldatva.

1752-dik év' kezdetével Patakról a' Rimaszombati *) Tanuló-intézetbe ment, és a' felsőbb tudományokat (*Studia Academica*) kezdé halgatni T. T. Lossontzi Jó'sef Professor alatt. Hogy ezt tevé, fon-

*) Rimaszombatban, már 1567-ben virágzó Ekklesiájok vólt a' Reformátusoknak, mint ez a' Mélius Péter 1567-ben kijött munkájából világos. A' XVII-dik Század elején, a' Rima-Szombati Oskola a' Magyar-oroszági nevezetesebb Tanuló-intézetek közzé számoltatott. Törvényei csaknem azok voltak, mellyek mai napig is alapjai a' Saros-

tos okai valának reá, nem azért, mintha csendesült volna szívében a' láng, melly Patak derék tudósiért, mindég a' legmélyebb hála 's tisztelet tömjénétől éledeze, nem is azért, mintha itt munkássága' körét szűknek gondolván, Rima-Szombatot szélesebb esméretek 's fennebb bölcsesség gazdag tárjának vélte volna; de é tájon lelkesebb pártfogókat reményle, 's szívét kedvezőbb kinézések kecsegteték, egy olly helyhezeti, felől, mellybe eddig szerzett esméreteit ismét Pataknak, és még talán (itt pályáját végezvén) a' külső-országi fő Oskoláknak falai között-is megkettőzött erővel, 's kívántabb sikerrel nevelhetné.

Azomban nem soká vesztegle itt, két évek alig telének el, már ismét Patak számlálá őt nevendéki közzé. 1754 keves idő tüntével mindeneknek figyelmököt magára vonta, a' versenypályán társait megszese hagyta el, 's jellességin függének a' közönség szemei. A' Classica litteratura, a' napkeleti Nyelvek esmérete, a' Filosofia, valának azon ágai a' szélesen kiterjedett tudományoknak, mellyekbe az ő nagyra termett elméje annyira feljül emelkedett másokon. A' Szép-művészetek közzül pedig különös, mondhatnám vele született vonzalma volt a' költészséghez. Homér', Virgil', Horátz' költeményeit könyv nélkül tudta ő, 's e' koszorús Dallosok valának az ő úti-társai, ha olykor könyv-szobáját elhagyván a' vidéki természet' kies mezején kivána lelkének szabadabb repületet, testének elevenítő nyugalmat adni.

1761—1764-ig a' Sáros-Pataki Anya-Oskola

Pataki Anya-oskola alkotmányának. (Constitutio.) 1752-ben (midőn *Szentgyörgyi* azt meglátogatta,) egész virágjában díszlett. De fájdalom! 1771-ben, valamelly vallásbeli villongás alkalmával, elvétetvén a' Reformátusoktól, régi fényét egészszen homály vonta be. —

könyv-tárjának őrije volt, egyszer'smind 1763-ban idejigi tanítója (Praeses) a' Filosofiának. Mint bűvár a' vizek mélyén a' gyöngyöket, akként gyűjté ő ezen idő lefolyta alatt, a' legmélyebb tudomány, 's legszélesebb olvasottság kincseit; bár mennyire vonák is el őt hivatalának terhei, mellyeknek híven megfelelni, 's kötelessége teljesítésében a' hatalmas közvéleménynek eleget tenni mindenkor fő gondjának tartá. Még csak huszonzét éveit számlálá életének, midőn már egészen kész volt, akár úgy mint polgári, akár úgy mint Egyházi-tanító ki állani a' közönség elébe.

Csak hamar czélt is ére ő, 's munkás életének bődög következetjeit kezdé érezni. Az ő jó híre, az egész Egyházi Fő-megyében (Superintendentia) elterjedett. Az Ekkle'siák véstelkedve vágytak őt mint Lelki-tanítót bírni, és már 1764-ben mint Nemes-Bikki Pap, úgy vőn búcsút kedves Patakjától, még ugyan azon esztendőben, Augusztus' 24-dikén e' tisztre fel is szenteltetvén.

Szorgalma, ezen új hivatalának körében sem vőlt kisebb mint az előtt. Itt is kötelességének leg-hívebb betöltése kísérte őt szent pályáján. Itt kezdé legelsőben áldozni a' halhatatlanságnak. — Tudománnyal teljes, csinos nyelvű Egyházi-Beszédei, mellyeket a' falusi élet csendes magányába nagy gondal dolgozott ki olly czélből, hogy azokat idővel, 's kedvezőbb környülmények közt a' közönség hasznára kibocsássa, — nyilván való tanúi ennek, valamint annak is, mennyire lett légyen ő jártas a' Történetek-könyvében úgy mint a' Szent-Atyák írásiban. Fajdalom! hogy magas lelke e' ritka szüleményeinek (mellyik Honni-nyelvünk kimivelődésének legfénylőbb szakába sem vésztek volna el önn becsőket, a' múlt Század' ezen korában pedig Literatúránk valódi gyöngyöinek nézethettek) az irigy

idők viszonyjai közt, csak egy részök lehetett ment az elveszéstől.

1764-dik év' November' 20-dika, fontos, mondhatnám legfontosabb napja volt az ő életének. A' legboldogabb házassági élet rózsa lántzai, e' napon fűzék össze őt Ladányi Csontó Eszterrel, T. T. Ladányi Csontó István' leányával, 's e' nap ólta érzé ő magát az ég szerettének. Mert ah mi bóldog! ki egy szép lelkű hölgy' társaságába zavartalan nyugalommal evezhet át az élet másként zajos tengerén, mennyet él itt földön, kire mennyegzője napján áldó szemekkel mosolygott az ég.

Nem valának azomba feledve *Szentgyörgyi* érdemei a' közönség előtt, nem lehetek nekie végkép' e' magányba rejtezní, széles tudományát 's magas lelkét e' munkássági szűk kör nem határozhattá. Meg volt ugyan ő tökéletesen elégedve a' sorsal, mit szabad választása 's önn szorgalma után neki a' gondviselés adott; ő, ki hiú (tetszni) vágyból soha semmit nem teve, ki előtt a' közjó sokkal több volt, mint a' másoktól való dicsértetés, 's ki inkább kívána lenni, mint láttatni, nem óhajtott most sem kitettség póltzra emelkedni, 's eddigi hű szorgalmának jutalmait egészen tetőzötteknek vélé. De csillogóbb koszorúk várak erőnyeit a' Honn-templomába, 's bár akará vagy nem, tulajdon vágya nélkül is szebb helyen kelle néki diszleni. —

Korán és reménytelenül hunyván-el, 1766-dik év' Auguszt. 7-dikén Doctor Szathmári Paksy Pál, a' Sáros-Pataki Anya-Oskolában a' *Filosofia*' és *Görög-nyelv*' nagy tudományu Professora; megüresült egy első rendű Tanító-szék, mellynek betöltésére Szathmári ifjabb Paksy Mihály, a' Hit-tudományt tanító idősbb Szathmári Paksy Mihálynak fija neveztetett ki, azon időre pedig, mellynek lefolyta alatt az említett ifjú tudósnak, a' közönség rendelésé-

ből, esméreteinek szélesítésök végett Német-oroszország fő-oskoláiba kelle mulatnia, a' Tiszamellyéki Egyházi fő-kormányshék által a' Professori hivatal folytatására *Szentgyörgyi István* hivattatott meg. — Sérthetetlen vólt ő előtte a' közönség parancsa, engede azért a' hivatásnak, 's beköszöntő (Inauguralis) Beszédet tartván: *De variis Philosophorum veterum cosmogoniis* 1767. év' September' 17-dikén tanítói székét elfoglalá.

1768-ban Felsőleges királyi engedelem mellett, a' Sáros-Pataki Anya-oskolában egy nagy új Tanítóház (Auditorium) emeltetett fel. Minthogy pedig ezen épületnek egyik czélja az vólt, hogy abban a' tanuló ifjúság részéről köznapi Isteni tiszteletek is tartassanak; azért annak illő pompával (solenniter) kelle ez ajtatos czélra felszenteltetnie. A' felszentelés napjának Juliusz 10-dike rendeltetett, az Innep szónokjának pedig *Szentgyörgyi* neveztetett ki. Az idő a' készületre csak három nap vala. Nagy vólt felőle a' várakozás, 's bé is tölté ő egészszen azt, — szégyenekre némelly kis lelkeknek, kik semmit nem reménylvén tapasztalatlannak vélt ifjúságától, 's a' régiség eránt való elfogultságból (praejudicio antiquitatis) egyedül az ősz főket ítélvén korszorúra méltóknak; alacsony képzemények közt lesték a' dolog kimentét. Felderült a' várt nap; — számos vólt a' nép, 's fényes a' gyülekezet, melly e' nevezetes ünnepet jelenlétével megtisztelé: — Az ifjú Szónok ékes Római-nyelven írt, 's tudósan kidolgozott beszéddel ada lelket a' köz örömeinek, *) 's leléptét idvezlő taps követé.

*) Lásd, mind beköszöntő mind felszentelő Beszédeit, a' Sáros Pataki Anya-Oskola könyvtárába, illy czimű Gyűjteményben: *Collectio Fabriciana*.

Ez időpont óta egészen bírta ő a' közönség bizodalját, érdemei napfényen valának, 's koszorúkkal diszült homloka. De mind ezek lelkén semmit nem változtattak. Életének egy fő vonása volt az: hogy józan szívét semmi öröm fel nem duzzasztá, semmi fájdalom le nem veré, a' kedvező és bal történetek közt lelke mindég egyenlő és ugyan az vala. E' szempontból lehet kimagyarázni ő neki azon tettét is, melly szerént a' három esztendőnek 's azokkal együtt az ő ideigi hivatalának eltelte előtt, az Alsó-vadászi Egyházi Papjának meghivattatván e' hivatást elfogadta, 's jelenhivatalában lehető állandó megmaradhatását nem is reménylván, nem is érdekelvén vágyaival, egyszer'smind szerényen kötelezte magát hogy végezvén Patakon Professori kötelességeit; azonnal Lelki-tanítói hivatalát kezdi.

De más volt a' végzet ő fellőle, más volt a' közönség akaratja. — A' férjfiú, kire a' tanítói hivatal állandó folytatása váraozott, végezvén külső Országú utazásait Honnába vissza jövendő vala. *Szentgyörgyi* pedig leart lépni a' székből, mellynek eddig nem dicösségtelen betöltője volt, hogy át engedje azt annak, kit az egész jussal illete. De midőn 1770-dik év' Juliusz 17-dikén, az esztendőnként előforduló közönséges megvígáztatások (Examina publica solennia) alkalmával, már éppen kezdené köszönni érzékeny búcsú szavak közt, a' Fő-elöljáróság' eránta mutatott kegyeit, egyszer'smind a' tanuló nemes Ifjúság szeretetét, melly ő rajta ezen kevés idő lefolyta alatt állandón, 's a' legteljesbb mértékbe nyugva, midőn (mondom) azon ponton állana, melly vég elválás pontja vala ő között, és a' Sáros-Pataki Anya-oskola közt; akkor egy marasztó hangos fölkiáltása a' közönségnek, ehez egy akaratoló (einwilligend) szava a' kormányzó Elölülőségnek, — 's ő mint Filozofiat és Görög ékesenszól-

lást tanító Professor örökösen és elválhatatlanúl Pataké.

E' történet nem csak az ő életében, de még a' Sáros-Patoki Anya-oskola évkönyveiben is valóságos okszakot (Epochát) csinál. Ekkor tűnt ugyan is föl ujjabb fényben oskolánknak azon díszkora, mellyben, mint hajdan a' Nagy I. Rákótzai György 's hitvese a' felejthetetlen Lorántfi 'Sus'anna alatt, — négy fő Professorokat vólt szerencséje keblébe tartani. Kik közzül Szathmári idősbb Paksy Mihály Hit-tudományt, Szentes János Történeteket, *Szentgyörgyi István* Bölcselkedést, Szathmari ifjabb Paksy Mihály Természeti-tudományt tanított.

Így a' sok bizonytalan hányattatások után, végtére csendes révpartra juta *Szentgyörgyi*, 's most már e' helyhezetben kettőzött erővel, 's nagyobb előmenetellel munkálá a' közjót. Tanítása mindég alapos, de világos és érthető vólt. Nem fárasztá ugyan ő mindég nevendékeinek elméjüket a' száraz szemlélődés magasan járó, annál fogva szédítő eszképeivel, ezek helyett többször óltogatá szívökbe az életbölcsesség' gazdag gyümölcsökre kelendő magvait. Mindnyájan kik hallák őt, előadásainak világos és épületes vóltokról, 's önn magok bóldogságokról dicsekedve tevének bizonytságot. Nagy hasznú, fő érdemű, 's halhatatlan fiakat nevele ő a' Hazának, kik közzül lehetetlenség, mondhatnám halátlanság vólna, halgatással e' helyen elmellőznöm, Kazinczyt, nyelvünk első csillogású hősét, és Bozgonyt, a' Filozofust; kiket később tisztelve szeretet *Szentgyörgyiek* belső barátságába is vön. Kazinczy vólt különösen az, kivel ő huzomosbb ideig osztozott az élet örömeiben és fájdalmaiban. *) Rozgonyi úgy

*) Mennyire szerette legyen Kazinczy *Szentgyörgyét*, — ki tettszik azon leveléből, mellyben *Színopéi Diogenesét*

szólván csak végnapjait bírhatá az ő életének. De e' baráti vég ölelések, mi kellemesen deríték fel *Szentgyörgyi* életének alkonyát, éppen akkor, midőn azt, szeretett Kazinczyjának, tőle 's a' hazától lett elzáratása által, a' bánat' legsötétebb fellegivel bo-

neki ajánlá, és a' mellyben kéri a' barátság Istenét, hogy tartsák meg *Szentgyörgyit* ő neki, úgy mint kinek életétől az ő életének nagy boldogsága van fel függesztve. — Számtalan bizonyosságit hordhatnám fel a' Kazinczy és *Szentgyörgyi* közt élt legszentebb barátságnak, de sokkal nem akarván fárasztani a' szerény olvasók' békétürését, csak egyyet említek. Ez egy fontos és valóban figyelmet érdemel. Kazinczy a' maga Biographiájában, mellyet kéziratba hagyott kincsül a' maradéknak, a' 60-nadik laptól fogva a' 63-dikig egy történetet hoz elő, melly szerint ő egykor még fiatal korában, Hajnakövy János Tornai Plebánussal Theologiai Disputátzióba eredvén, a' tudós Pap, ki éppen akkor érkezett meg Római utazásaiból, olly nehéz ellenvetéseket teve ő eleibe, mellyekre bár mennyire lett légyen is ő jártas a' Hit-tudomány minden ágaiban, különösen pedig a' Szent-írásban, — még is meg nem felelhetett, és minthogy meg nem felelhetett, elméjét felette nagy küzdés, 's aggodalom lepte meg. „Titkolva bajomat (így szól ő a' 63-dik lapon) minden előtt, 's vezetőt és tanácslót senki-ben nem találván egy két esztendő múlva, egy angyal „jelene meg hogy kiszabadíttson. Egy nyári Vacatzióban „Professor *Szentgyörgyi*, látogatására jöve anyámnak, „'s közel egy hetet nálunk tölte. Kisétalánk, és csak „ő és én, 's én két kérdést gördíték a' Tiszteletes Öreg „elébe, nem mintha azok engem háborgatnának, hanem „csak mintha eszembe nem jutna a' tanúlt felelet. Érte, „és elhalgata. Végre megszólalt: „Ne rettegj semmit; az „történt veled, a' minek megkelle történni, de vigyázz „hogy tiszteletlennek ne találd magadat az iránt, a' mi „tiszteletedet kívánhatja. Kérdésidre nem felelek, leld „fel a' mit keressz, 's felfogod, ha tiszta elmével ke- „resed.” —

ritá a' sors. — Mit mondjak többet? — Rozgonyiban éle ő túl az enyézet viszonzjain mint Bölcs, Kazinczyban mint a' Religio' oszlopa, és mint Hazafi.

Sokak és nagyok voltak azon érdemek, mellyekkel ő ékeskede mint polgár, és mint Ekklesiának tagja. Ő volt készítője azon nagy esedező-levélnek, *) melly 1770-ben a' Sáros Pataki Reformáta Ekklesia nevében Felséges II-dik Jó'sef Császárnak benyújtatván, a' mostan is fennálló nagy templom építésére engedelmet nyere. Ezen levélben, fontos erősségekkel támogatva terjeszté ő a' Felség eleibe azon állítást: hogy egy új templomra mi nagy szükségek legyen a' Sáros-Pataki Reformátusoknak, 's kívánságok e' részben melly igazságos. Megtámadá az ő erősségeit Jabrotzki Pál akkori Sáros Pataki Catholicus Pap egy a' királyi kiküldöttséghez intézett emléklevéiben **) *De Szentgyörgyi* a' maga állításainak igazságokat Historico-Diplomatice bizonyítá be, 's vége lőn a' pernek. ***) Fáradhatatlan volt szorgalma, az új Szentegyház építésére való felügyelésben 's minekutánna az egészen elkészült, többször tisztelé meg azt ékes Papi beszédeivel, 's többször vala abban az Egyházi szent vendégségnek kiszolgáltatója.

*) Lásd ezen esedező-levél transsumptumát: Extractus Protocolli Inclyti Comitatus Zempliniensis pro parte Oratorii novi. Helv. Conf. addictor. Sáros-Patakini extradatum Anno 1796 in folio, pag. 6—8.

**) Lásd ezen Memorialist mondott könyvet, pag. 14—18.

***) Lásd m. k. pag. 48—52. — *Szentgyörgyi* különösen azt mutatá meg Jabrotzki ellen, hogy a' Sáros-Pataki Várbeli Templom Protestáns fő-emberek által alapított, ős midőn a' Szécsényi-Gyűlés által a' Reformátusoktól elvétetnék, annak kipótolására az említett Gyűlés egyszerűsmind a' Reformátusok részére új templom helyet

A' Sáros-Pataki Anya-oskola neki köszönhető leginkább akkori virágzását 's emelkedését. A' Görög és Deák tudományosság (Litteratura) ő alatt diszle itt egész erőben, 's ha szabad mondanom a' régiek megsértése nélkül, ő volt ezen Oskolában a' Filozofia józanabb tanításának felelevenítője. — A' tudományért, mellyel bira, semmivel nem tartozott a' külföldnek. Bent a' Hazában, és többnyire privat szorgalma által gyűjté ő azon esméreteket, mellyek őt a' Bölcsék rangjába emelték. Ez érdemét Nemzete is elesmeré, és őt azon időben közönségesen Honi-tudós (domi doctus *αυτοδιδάκτωρ*) névvel tisztelé a' mívelt világ.

Mennyire tiszteltetett légyen az egész egyházi Fő-megyétől, milly nagy lett légyen a' bizodalom, mellyel ő eránta a' közönség viseltete, nyilván való tanúja ennek az, hogy 1792-ben Szathmári Paksy Ábrahámmal együtt a' Superintendensi hivatalra is kijellettetett; *) bár jó előre kimentette is magát, életének a' véghez közelgetésével, ezen fényes de egyszer'smind nagy terhekkal öszszeköttetett tisztnek felválalhatása alól.

Nem sok évekkel azután, hogy ő e' tiszteltetést nyerte, t. i. 1797-ben, kéntelen volt testének elgyengülése, kivált mejjének fájdalmi miatt végképpen lemondani a' tanítói hivatalról, mellyet szinte harmincz évekig viselt a' közönség tapsai közt, nagy hasznára a' Nemzetnek, 's nagy fényére Sáros-Pataknak. Ez idő ólta magáunosan kezdé élni, elvonva

jelettetett ki, és a' Catholicus fő Elöljárók az új templom építésére 9000 bankó forintokat ígértek, de a' melly ígértet soha sem ment teljedésbe. *Lásd Protocollum Urbis Patak pro Anno 1707.*

*) *Lásd Acta Publica sive Protocollum Collegii Patakiensis.*

magát egészszen a' világ és a' hivatal lármaitól. De fájdalom! kevés vólt az idő, melly alatt 30 évi pályájának küzdéseit kinyughatá. Veszélyes szélütés érte őt, mellynek kinjait szinte másfél évekig szenyvedé a' legnagyobb béketűréssel, 's lelkének szokott eggyenlő nyugalmával. Bár mennyire kénszeríték is őt körülte esdeklő baráti, hogy életét hosszabítható gyógyszereket vegyen magához, ő ezt nem tevé, egészen megelégedve a' mulándóság terheivel, 's kész lévén minden pillanatban a' nemes lemondásra, sokszor szóllott így: „Nem kívánom, nem is lehet töllem halandótól hogy túl lépjek a' szent határon, mellyet napjaimnak az Isteni végzés vete.”

1799-dik év' Octóber elsőjén, szállott le a' természeti nappal eggyütt az ő dicső életének napja is. Csendes halál zárá le szemeit, 's lelke pirulás nélkül hagyá el hatvanhárom évi hajlékát. Hült tetemit a' hólnap 3-dik napján, nagy halotti pompa kíséré a' rendes Temető-kertbe. Elmaradott özvegye, 's eggyetlen egy leánya, emlékkövel tisztelék meg sírhantjait. Rozgonyi pedig az ő kedves tanítványa 's ez úttal következője, az emléket e' felírással ékesíté:

P. M.

CELEBER. VIRI.

STEPHANI. SZENTGYÖRGYI.

IN. COLLEG. PATAK. PHILOS. ET. LITERAT. GRAECAE.
XXX. ANNOS. PROFESS. AVTODIDACTI. EXIMII. AEQVI.
SERVANTISSIMI. MARITI. CASTISSIMI. PATRIS. PROVIDENTISSIMI. DENATI. ANNO. MDCCXCIX. I. OCTOBR.
AETAT. LXIII. CONIUX. ET. FILIA. MOESTAE.

H. M. P. P.

De állandóbb az emlék, mellyet e' nagy férjfiú, felemelkedett lelke ritka szüleményiből maga rakott össze. Halhatatlanítják őt azon könyvek, mellyeket ő részszerént világ elöibe bocsátott, részszerint kéziratban adott által, mint becses kincseket a' maradéknak. Kinyomtatott munkái ezek:

1. Theologia Naturalis. 8-vo Po'sony 1784. 596 lap.
2. Philosophia Instrumentalis. 8-vo Pest 1793. 219 lap.
3. Artis Pöeticae elementa. 8-vo Po'sony 1797.
4. Deák Grammatica Magyarúl. 8-vo Po'sony 1797.
5. Magyar Grammatica. 8-vo Po'sony 1797.
6. Temetési Lakadalom. Halotti-Beszéd, Tek. Patay Jósefné született N. Réti Darvas Borbála Aszszony fölött 4-to 1769.

Kéziratjai:

7. Explicatio Philologica Evangelii S. Mathaei et Lucae, item Epist. S. Pauli ad Romanos, Ephesios, Thesalonicensis etc. 1. Tom.
8. Typus Concionum Catecheticarum.
9. Methodus Homiletica.
10. Historia Philosophiae.
11. Philosophia Moralis.
12. De Scholis Christianorum. A' Nagy Auditorium' felszentelésekor mondott Beszéd.
13. Magyar Egyházi-Beszédeinek egy része.
14. A' virtusok szoros egygyességéről. — Halotti-Beszéd, Méltos. Vajai Vay Ábrahámné, született Czegei Gróf Vass Anna Aszszony fölött. 1776.

A' tudós Vályi Nagy Ferencz, ki fölötté Halotti-Beszédet is tartá, így ír felöle: „Mély volt ő a' Fi-

losofiában, tiszta a' Theologiában, széles azon tudományokban mellyek az értelmet a' vallás igazságainak megismerésükben segítik."

A' mi Character -vonásait illeti: ő szép külsővel volt megajándékozva a' természettől. Magas, deli testállása, derült homloka, egészen lelkéhez valónak mérve. Fölötte béketűrő, józan elmejű volt ő. A' társaságokban mér'séklett vidámságú. Mint tanítónak mindig nagy volt tekintete. Legfőbb uralkodó érzet volt lelkében: a' vallásnak és a' közjó-nak ön-korságtól (egoismustól) üres szeretete.

Borongás lepheti a' vándort, ki emléke fölött megálván, észbe veszi, hogy a' néma kő, nem csak egy bölcszet, de egyszer'smind egy régi Nemzettségnek utolsó csemetéjét is fedti. Mert bár négy fiai lettek légyen is, mindazonáltal túl élvén ő azoknak kimúltokat, maga lőn utolsó nagy halottja familiájának.

Csendes béke malasztja lengjen reátok, dicső hamvak, addig is, míg szebb korány kelne fölöttetek! Magas lélek, ki talán mint védárny Patak fölött lengsz, nézz le reánk csendes mosollyal égi fényeidből! ne légyen nehéz neked, 's ne vedd sérelemként, ha diszlő érdemkoszorúd örökké zöld repkényi közé, — hiv unokád, — egy most nyílt *Nefeletj-cset* tűz! !!.

Írtam Sáros-Patakon 1832-dikben.

Cs. Ormós László

Nyóltzadik évi Folyamat.

KASSÁN,

Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtató-Intézetéből.